

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

**İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Yıl: 2025

Cilt: 14

Sayı: 1

KIRKLARELİ UNIVERSITY

***JOURNAL of the FACULTY of ECONOMICS
and ADMINISTRATIVE SCIENCES***

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Year: 2025

Volume: 14

Number: 1

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; akademiye, bilime ve literatüre katkı sağlamak amacıyla 2012 yılında yayın hayatına başlamış olup, sosyal bilimler alanında disiplinler arası özgün araştırma makaleleri, derlemeleri, araştırma notları, teknik notları, kitap eleştirileri/incelemeleri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayımlayan uluslararası hakemli ücretsiz ve açık erişimli bir dergidir.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; İşletme, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, Ekonometri, İstatistik, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili olan çalışmalarını kapsamaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Derginin yayın periyodu Mart ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki defadır.

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS); is an international, peer reviewed, unpaid and open access journal that publishes original interdisciplinary research articles, reviews, research notes, technical notes, book reviews / reviews and letters to the scientific editor in the field of social sciences in order to contribute to academia, science and literature since 2012.

The journal accepts papers from Business, Labor Economics and Industrial Relations, Economics, Public Finance, Public Administration and International Relations disciplines. The language of the journal is Turkish and English. The publication period of the journal is twice a year, in March and September.

DİZİN ve PLATFORMLAR

INDEX and PLATFORMS

İdealonline	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Paperity	International Scientific Indexing (ISI)
International Institute of Organized Research (I2OR)	Google Scholar
WorldCat	Arastirmax
BASE	ResarchBib
Matriz de Información para el Análisis de Revistas (MIAR)	CiteFactor
The Directory of Open Access Journals (DOAJ)	Index Copernicus
RootIndexing	Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
Sobiad – Asos Indeks	Scientific Indexing Services (SIS)

Güncel dizin bilgileri <https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/indexes> bağlantısında bulunmaktadır.

Latest index informations are available at <https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/indexes> link.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2025 | Cilt: 14 | Sayı: 1

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Yılda İki Defa Yayınlanır

Uluslararası Hakemli Süreli Yayın

SAHİBİ

Prof. Dr. Raif CERGİBOZAN, İİBF Dekanı

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ

Dr. Öğr. Üyesi Altuğ KOÇ

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. İlkem AYDIN MANDALAS

Arş. Gör. Büşra ÇİL

ALAN EDITÖRLERİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alan Editörü

Doç. Dr. Hacı SARI

Ekonometri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Kevsir TÜTER ŞAHİNOĞLU

İktisat Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AYDOĞAN

İşletme Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Can DEMİRTAŞ

Maliye Alan Editörü

Doç. Dr. Taner ERCAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ

İNGİLİZCE YAZIM VE DİL EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Harun AÇIL, İİBF Sekreteri

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L. N. Gumiyov Eurasia National Üniversitesi,
Kazakistan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF Üniversitesi, Bulgaristan

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi, Romanya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindista

Doç. Dr. Oleg B. ALEKSANDROV, Moskova Devlet Diploması Enstitüsü-
MGIMO Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Samaghan MYRZAİBRAİMOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan.

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Doç. Dr. Valerij DERMOL, International School for Social and Business
Studies, Slovenya

Dr. Öğr. Üyesi Aarbakke VEMUND, Aristotelis Üniversitesi, Yunanistan

Dr. Öğr. Üyesi Ebrar İBRAİMİ, Tetova Üniversitesi, Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Nassef Manabilang ADJONG, Philippines Üniversitesi,
Filipinler

Dr. Öğr. Üyesi Senem ÇEVİK, California Üniversitesi, ABD

Dr. Adam SOFRONJEVIC, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management,
Güney Kore

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC, University of Belgrade, Sırbistan

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, İngiltere

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessloniki, Yunanistan

Prof. Dr. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin BAGCI, ODTÜ

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Sayın YORGUN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Selami SEZGİN, Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, Language Science Enstitüsü, Kazakistan

Doç. Dr. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian
National Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Marina LAPENKO, Saratov State Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Semanur SOYYIĞIT, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Steve ON, National Sun Yat-Sen Üniversitesi, Tayvan

Dr. Öğr. Üyesi John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth Üniversitesi,
ABD

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Vittorio FERRO, IRES, İtalya

Dr. Aqil MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaycan

YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Kırgızistan Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Dr. Öğr. Üyesi Sheharyar KHAN, Iqra Üniversitesi, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington Üniversitesi, ABD

Erdis Mekonen FARIS, Sarajevo Uluslararası Üniversitesi, Bosna-Hersek

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Enstitüsü, GRIPS, Japonya

YAZIŞMA-HABERLEŞME-BASKI

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkezi Derslik-2
B Blok Kat: 3 Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

Tel: 0 (288) 246 17 09; Faks: 0 (288) 246 17 71

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/klijfcaas> - ibfdergi@klu.edu.tr

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler & Basımve

Rektörlük Binası C Blok Kat: 3, Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri

KIRKLARELİ

444 40 39, Dahili: 1035 - 1036 Faks: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

Mart 2025

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Year: 2025 | Volume: 14 | No: 1

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Published Twice a Year

Peer Reviewed and International, Periodical Journal

OWNER

Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN, Dean of EAS Faculty

CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ

EDITORS

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ

Assist. Prof. Altuğ KOÇ

VICE-EDITORS

Res. Assist. İlker AYDIN MANDALAS

Res. Assist. Büşra ÇİL

FIELD EDITORS

Labor Economics and Industrial Relations Field Editor

Assoc. Prof. Hacı SARI

Econometrics Field Editor

Assist. Prof. Keşer TÜTER ŞAHİNOĞLU

Economics Field Editor

Assist. Prof. Ezgi AYDOĞAN

Business Management

Assist. Prof. Mehmet Can DEMİRTAŞ

Finance Field Editor

Assoc. Prof. Taner ERCAN

Political Science and Public Administration Field Editor

Assoc. Prof. İskender GÜMÜŞ

International Relations Field Editor

Assoc. Prof. İhsan Ömer ATAGENÇ

LANGUAGE EDITOR

Assist. Prof. Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

DESK EDITOR

Harun AÇIL, EAS Faculty Secretary

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason University USA

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L.N. Gumiyov Eurasia National University,
Kazakhstan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster University, UK

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster University, UK

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra University, UK

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York University, USA

Assoc. Prof. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza University, Romania

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, India

Assoc. Prof. Oleg B. ALEKSANDROV, Moscow State Institute-MGIMO

University, Russia

Assoc. Prof. Samaghan MYRZAİBRAİMOV, Osh State University,
Kirghizistan

Assoc. Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Valerij DERMOL, International School for Social and Business
Studies, Slovenia

Assist. Prof. Aarbakke VEMUND, Aristotelis University, Greece

Assist. Prof. Ebrar İBRAİMİ, Tetova University, Macedonia

Assist. Prof. Nassef Manabilang ADIONG, Philippines University, Philippines

Assist. Prof. Senem ÇEVİK, California University, USA

Dr. Adam SOFRONİJEVIĆ, Belgrad University, Serbia

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management,
South Korea

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ, University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, UK

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessaloniki, Greece

Prof. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar University, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, METU

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe University

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul University

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul University

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, The Institute of Kazakhstan Language Science

Prof. Dr. Selami SEZGIN, Siirt University

Assoc. Prof. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation

Eurasian National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Marina LAPENKO, Saratov State University, Russia

Assoc. Prof. Semanur SOYYİĞİT Erzincan Binali Yıldırım University

Assoc. Prof. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes University

Assoc. Prof. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth University, USA

Asst. Prof. Steve ON, National Sun Yat-Sen University, Taiwan

Asst. Prof. Ali HUSEYİNOĞLU Trakya University

Asst. Prof. Emre OZAN, Kırklareli University

Asst. Prof. Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok University

Asst. Prof. İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli University

Asst. Prof. Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın University

Dr. Vittorio Ferro, IRES, Italy

Dr. Aqil Mammadov, Azerbaijan State Uni. of Economics, Azerbaijan

REPRESENTATIVES ABROAD

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central University, India Assoc.

Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Asst. Prof. Sheharyar KHAN, Iqra University, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington University, USA

Erdis Mekonen FARIS, International University of Sarajevo, B. Herzegovina

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Institute, GRIPS, Japan

CORRESPONDANCE-COMMUNICATION-PUBLISHING

Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative, Central
Building-2, B Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road, KIRKLARELİ

Tel: 0 (288) 246 17 09; Fax: 0 (288) 246 17 71

<http://dergipark.org.tr/en/pub/klujfcaas-iiibdergi@klu.edu.tr>

Kırklareli University Rectorate, Press and Public Relations & Publishing,
Rectorate Building C Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road,
KIRKLARELİ

444 40 39, Int: 1035 - 1036 Fax: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

March 2025

ÖNSÖZ

PREFACE

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2025 Mart sayısıyla karşınızdaki olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. 2012 yılında yayın hayatına başlayan ve önde gelen uluslararası ve ulusal indeksler ile platformlar tarafından taranan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir. Yeni sayımız için değerlendirme sürecinde bulunan 11 çalışmadan 5'i editörler kurulu ve hakemler tarafından yeterli bulunarak bu sayı için yayına kabul edilmiştir.

Dergimize desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR'e ve Dekanımız Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN'a teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Ayrıca dergimize katkı sağlayan alan editörlerimize, yayın kurulumuza, dil editörümüze, yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi Editör Kurulu, ibfdergi@klu.edu.tr

Baş Editör

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi,
muharremeksi@klu.edu.tr

Editörler

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kırklareli Üniversitesi,
omerfarukgulec@klu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Altuğ KOÇ, Kırklareli Üniversitesi,
altugkoc@klu.edu.tr

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. İlkem AYDIN MANDALAS, Kırklareli Üniversitesi,
ilkemaydin@klu.edu.tr

Arş. Gör. Büşra ÇİL, Kırklareli Üniversitesi, busra.cil@klu.edu.tr

We are very glad to present the March 2025 issue of Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS). Our Journal, which started broadcasting in 2012 and indexed by leading international and national indexes/platforms, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences. For the new issue, 5 of the 11 studies in the evaluation process were found sufficient by the editorial board and referees and accepted for publication for this issue.

We would also wish to express our sincere gratitude to our Rector Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR and our Dean Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN for their unflagging support. Also, we would like to thank our field editors, editorial board, language editor, authors and peer-reviewers for their contribution.

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences Editorial Board, ibfdergi@klu.edu.tr

Chief Editor

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli University,
muharremeksi@klu.edu.tr

Editors

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kırklareli University,
omerfarukgulec@klu.edu.tr

Assist. Prof. Altuğ KOÇ, Kırklareli University,
altugkoc@klu.edu.tr

Assistant Editors

Res. Assist. İlkem AYDIN MANDALAS, Kırklareli University,
ilkemaydin@klu.edu.tr

Res. Assist. Büşra ÇİL, Kırklareli University, busra.cil@klu.edu.tr

2025 MART SAYISI HAKEMLERİ

PEER-REVIEWERS OF MARCH 2025 ISSUE

Prof. Dr. Bilal ÇANKIR, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Efendi NASİBOĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Melih EYİTMİŐ, KahramanmaraŐ Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ASLAN, Tokat GaziosmanpaŐa Üniversitesi

Doç. Dr. Erol TEKİN, Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fatih HOCAOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Sait TÜRKHAN, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Mücahit ÖZDEMİR, Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Orkun DEMİRBAĞ, Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Sezgin MERCAN, BaŐkent Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem ÜNALDILAR, Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep KÖSE, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR, Kafkas Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ÖZER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Yaşar ALKAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. AyŐe KAŞIKIRIK, İstanbul Bilgi Üniversitesi

YAZIM KURALLARI

AUTHOR GUIDELINES

Gönderilecek olan çalışmalar tüm sayfa düzeninin gösterdiği Türkçe şablon veya İngilizce şablona ve TR Dizin kriterlerine uygun hazırlanmalıdır.

Gönderilen makalenin orijinal dili Türkçe ise Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract; makalenin orijinal dili İngilizce ise İngilizce başlık, İngilizce abstract, Türkçe başlık, Türkçe öz yer almaz. Öz/Abstract kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) yazılmaktadır. Öz/Abstract yazımında kısaltma kullanılmamalıdır. Öz/Abstract kısımları "Calibri Light" 9 punto olacak şekilde yazılmalı ve 250 kelimeyi aşmamalıdır. Makaleye ait başlık 14 punto, ilk harfleri büyük, kalın (bold) ve sayfaya ortali olarak yazılmaktadır. Yazar isimleri 9 punto, Ad SOYADI biçiminde sayfaya ortali yazılmaktadır. Öz/Abstract başlıkları, 9 punto, ilk harfleri büyük, kalın ve sayfaya ortali olarak yazılmaktadır. Anahtar kelimeler her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde virgül ile ayrılarak yazılmalı, sona nokta koyulmamalıdır. Öz/Abstract birer sayfaya sığdırılmalı ve "Giriş" bölümü yeni sayfadan başlamalıdır.

Çalışma metni Calibri Light yazı karakterinde, 10 punto büyüklüğünde, "tek" satır aralığında, paragraf ilk satır girintisi olmadan ve paragraf sonrası aralığı 6 nk olacak şekilde yazılmaktadır. Türkçe yazılan makalelerde kaynaçadan sonra 700-1000 kelime arası "Extended Abstract" eklenmelidir ve 9 punto ile yazılmaktadır. İngilizce yazılan makalelerde terçhe bağlı olarak "Genişletilmiş Öz" eklenebilir. Extended Abstract ve arından Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları yeni sayfadan başlamalıdır. Ekler en son olarak yerleştirilmelidir.

Çalışmalarda Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. İngilizce gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmesi olması gerekmektedir. Türkçe terimler kullanırken ilk geçtiği yerde yabancı diledki karşılığı parantez içinde verilebilir. Kısaltmalar önce 1 defa açık haliyle yazılmalı ve parantez içinde kısaltılmış hali verilmelidir. Metin zaten parantez içindeyse köşeli parantez kullanılmalıdır. Örnek: Birleşmiş Milletler (BM); (Birleşmiş Milletler [BM]).

Sayfa boyutu 18*24 cm olmalı, sayfa yapısı kenar boşlukları altı 1,25 cm, üst 1,25 cm, sağ 1,75 cm, sol 1,75 cm ve cilt payı soldan 0 cm bırakılarak, iki yana dayalı olarak yazılmaktadır.

Çalışmada giriş, sonuç ve kaynaçka bölümleri numaralandırılmamalı ve başlıklar Calibri Light yazı karakterinde, 11 punto, kalın stilde yazılmaktadır. Öz, abstract, extended abstract, araştırma ve yayın etiği beyanları ve ek başlıkları 9 punto, kalın yazılmalı ve ortalanmalıdır. Ek başlıklar numaralandırılmamalıdır.

Yapılacak olan diğer tüm metin içi başlıkların, 11 punto, kalın stilde, paragraf boşluğu bırakılmadan sola dayalı ve noktali biçimde numaralandırılarak yazılmaları. Başlıklara geçişlerde ve başlıklardan sonra boşluk bırakılmamalıdır.

Kaynaklardan birer alıntı yapıldıysa tırnak içine alınmalı ve kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." sayfa aralıkları için "ss." kullanılmamalıdır. İngilizce metinlerde ise "p." ve "pp." şeklinde kullanılmamalıdır. (İnalçık, 2011, s. 23) veya, Halil İnalçık'ın da (2011, s. 23) belirttiği üzere... veya, İnalçık'ın (2011) vurguladığı gibi...

Aynı yazının, aynı yıl yayımlanan çalışmalarımda ise sırasıyla 2012a, 2012b, şeklinde alfabetik sıra verilmelidir. İnalçık (2011a, ss. 22-45).

İki yazarlı metin içi atıflar (Özdemir ve Özkan, 2020) şeklinde, üç veya daha çok yazarlı metin içi atıflar (Özkan vd., 2021) şeklinde gösterilmelidir.

Eğer aynı anda birden fazla kaynağa atıf yapılacaksa tek bir parantez içinde, alfabetik sıra gözetilerek kaynakların birbirinden farklı virgül ile ayrılmaları gerekmektedir. (Sabah, 2016; West, 2012).

Atıfta bulunulmak istenen kaynağı ifade eden birer verilecekse alıntılanan metin çift tırnak ("...") içine alınmalı ve metin içi atıfta sayfa numarasına yer verilmelidir. 40 kelimenin üzerindeki doğrudan alıntılarda, alıntı metni sağdan ve soldan 1,25 cm girintili olarak verilmeli ve ana metinden ayrılmalıdır.

Resmî kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanmış kaynaklara atıfta bulunurken, kurumun adının kısaltmasını kullanılması istendiği durumlarda, ilk atıfta kurumun tam adı verildikten sonra köşeli parantez içinde kısaltması belirtilmelidir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018). Takip eden tüm atıflarda sadece kısaltma kullanılabilir (TÜİK, 2018). Kaynaçka kurumun tam adına kısaltma olmadan yer verilmelidir.

İkincil kaynak kullanımında, metin içinde hem asıl kaynağa hem de aktaran (ikincil) kaynağa atıfta bulunulmalıdır. Örneğin (Black, 1989, aktaran Pitt vd., 2024). Kaynaçka sadece ikincil kaynağa (aktaran) yer verilmelidir.

Tablo, şekil vb. kullanımlardan önce ve sonra bir satır aralığı boşluk bırakılmamalıdır. Tablo numarası ve başlığı 11 punto (Table 1, ifadesi kalın olacak şekilde) ortalanmış olmalı ve tablo içindeki bilgiler 10 punto olmalıdır. Tablonun ilk satırındaki bilgiler kalın diğerleri normal yazılmaktadır. Tabloda herhangi bir not kullanılacak ise öncesine ve sonrasına çizgi çekilmeli, *Note*: Örnek... şeklinde yazılmamalıdır.

All studies should be prepared in accordance with the Turkish template or English template showing the layout of all pages and the TR Index criteria.

If the original language of the submitted article is Turkish, Turkish title, Turkish abstract, English title, English abstract; if the original language of the article is English, English title, English abstract, Turkish title, Turkish abstract should be included. Keywords should be written under the Öz/Abstract sections. Abbreviations should not be used in Öz/Abstract. Öz/Abstract sections should be written in "Calibri Light" 9 font size and should not exceed 250 words. The title of the article should be written in 14 pt, initial letters capitalized, bold and centered on the page. Author names should be written in 9-point font, centered on the page in the format of Name SURNAME. Öz/Abstract titles should be written in 9 pt, with the first letters capitalized, bold and centered on the page. Keywords should be written with the first letter of each word capitalized, separated by a comma, and a period should not be placed at the end. Öz/Abstract should fit on one page and the "Introduction" section should start on a new page.

The manuscript should be written in Calibri Light font, 10-point font size, "single" line spacing, without indenting the first line of the paragraph and with a post-paragraph spacing of 6 pt. For articles written in Turkish, an "Extended Abstract" of 700-1000 words should be added after the bibliography and should be written in 9 pt. font size. For articles written in English, an "Extended Abstract" can be added optionally. Extended Abstract followed by the Statement of Research and Publication Ethics should start on a new page. Appendices should be placed last.

Abbreviations should be written 1 time in full form and the abbreviated form should be used in parentheses. If the text is already in parentheses, square brackets should be used. Example: United Nations (UN); (United Nations [UN]).

Page size should be 18*24 cm, margins should be 1.25 cm at the bottom, 1.25 cm at the top, 1.75 cm at the right, 1.75 cm at the left, and 0 cm from the left, and the page structure should be written justified.

The introduction, conclusion and bibliography sections should not be numbered and the headings should be written in Calibri Light font, 11-point, bold style. Öz, abstract, extended abstract, research and publication ethics statements and appendix headings should be written in 9-point, bold and centered. Appendix headings should be numbered.

All other in-text headings should be written in 11-point, bold style, left aligned and numbered in dotted format without leaving a paragraph space. No spaces should be left after or before the headings.

If the source is quoted verbatim, it should be enclosed in quotation marks and the page number should be given when referring to the source. When referring to the sources in the Turkish text, "s." should be used for page information and "ss." for page breaks. In English texts, "p." and "pp." should be used. (İnalçık, 2011, p. 23) or, as Halil İnalçık (2011, p. 23) emphasizes... or, as İnalçık (2011) emphasizes...

Works by the same author published in the same year should be given in alphabetical order as 2012a, 2012b, respectively. İnalçık (2011a, pp. 22-45).

In-text citations with two authors should be cited as (Özdemir and Özkan, 2020) and in-text citations with three or more authors should be cited as (Özkan et al., 2021).

If more than one source is to be cited at the same time, the sources should be separated from each other with semicolons in a single parenthesis, in alphabetical order. (Sabah, 2016; West, 2012).

If the statements in the source to be cited are to be given verbatim, the quoted text should be enclosed in double quotation marks ("...") and the page number should be included in the in-text citation. For direct quotations over 40 words, the quoted text should be indented 1.25 cm from right and left and separated from the main text.

When referring to sources prepared by official institutions and organizations, if it is required to use the abbreviation of the name of the institution, the full name of the institution should be given in the first citation, followed by the abbreviation in square brackets (Turkish Statistical Institute [TÜİK], 2018). In all subsequent citations, only the abbreviation can be used (TÜİK, 2018). In the bibliography, the full name of the institution should be included without abbreviation.

When using secondary sources, both the primary source and the citing (secondary) source should be cited in the text. For example (Black, 1989, as cited in Pitt et al., 2024). Only the secondary source (cited) should be included in the bibliography.

One line space should be left before and after the use of tables, figures, etc. The table number and title should be centered in 11 pt (Table 1, in bold) and the information in the table should be in 10 pt. The information in the first line of the table should be bold and the rest should be written normally. If any note is to be used in the table, it should be preceded and followed by a dash and written as *Note*: Example...

Tabloda kullanılan kaynak(lar) tablodan sonra parantez içinde metin içi atf kurallarına göre verilmelidir. Tablo gibi diğer tüm şekil, figür, vb. kullanımlarda aynı standart biçim uygulanmalı ve ortalanmalıdır. Tablo vb. kullanımların bütünlüğünü korumak için bir sonraki sayfadan başlanabilir ancak zorunlu değildir.

Çalışmada yararlanılan ve kullanılan tüm kaynakların listesi metin içinde yer alan atıflarla tutarlı olacak biçimde sonuç kısmının ardından sayfa atlamadan devam edecek şekilde burada oluşturulmalıdır. Metin içinde atf olarak yer almayan kaynaklar kaynakçada yer almamalıdır. Kaynakça içerisindeki kaynaklar, metin içi ile aynı şekilde Calibri Light yazı karakterinde, 10 punto büyüklüğünde yazılmalıdır. Listelenen kaynaklar alfabetik sıralanmalı ve her kaynağa ait devam eden satırlar 1,25 cm içerden başlamalıdır. Kaynakçada gösterilen URL adresleri <https://jibfdergi.klu.edu.tr> örneğindeki gibi köprüri bağlantısı oluşturulmuş şekilde verilmelidir. Listeyi oluştururken aşağıdaki tabloda kaynak türlerine ilişkin verilen örnek gösterimler esas alınmalıdır (APA 7.0).

1) Tek Yazarlı Makale

Yazar Soyadı, A. (Yıl). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde makale başlığı. *İlk Harfleri Büyük Olacak Şekilde Dergiın Adı, Cilt(Sayı)*, sayfa aralığı. DOI veya URL

2) İki Yazarlı Makale

Yazar1 Soyadı, A. ve Yazar2 Soyadı, A. (Yıl). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde makale başlığı. *Dergiın Adı, Cilt(Sayı)*, sayfa aralığı. DOI veya URL

3) Çok Yazarlı Makale

Yazar1 Soyadı, A., Yazar2 Soyadı, A., Yazar3 Soyadı, A. ve Yazar 4 Soyadı, A. (Yıl). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde makale başlığı. *Dergiın Adı, Cilt(Sayı)*, sayfa aralığı. DOI veya URL

4) Tek/Çok Yazarlı Kitap

Yazar1 Soyadı, A., Yazar2 Soyadı, A. ve Yazar3 Soyadı, A. (Yıl). *Sadece ilk harf büyük olacak şekilde kitap başlığı* (Baskı, Cilt). Yayınevi.

5) Kitap Bölümü/Ansiklopedi veya Sözlük Maddesi

Yazar1 Soyadı, A. (Yıl). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde kitap bölümü başlığı. Editör1 A. Soyadı. (Ed.), *Sadece ilk harf büyük olacak şekilde kitabın adı* içinde (Baskı, Cilt, ss. sayfa aralığı). Yayınevi.

6) Gazete/Blog

Yazar1 Soyadı, A. (Yıl, Gün Ay). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde haber/makale başlığı. *Gazetenin/Blogun Adı*. URL

7) Gazete/Blog (Yayın Tarihi Olmayan)

Yazar1 Soyadı, A. (t.y.). Sadece ilk harf büyük olacak şekilde haber/makale/madde başlığı. *Gazetenin/Blogun Adı*. Gün Ay Yıl tarihinde URL adresinden erişilmiştir.

8) Yazarsız Referanslar (Kurum/Grup Olan)

Türk Dil Kurumu. (t.y). Satranç. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 22 Ocak 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

9) Yazarsız Referanslar (Kurum/Grup Olmayan)

World. (2025, 3 Ocak). *Wikipedia* içinde. <https://en.wikipedia.org/wiki/World>

10) Tez (Yayımlanmamış)

Yazar1 Soyadı, A. (Yıl). *Sadece ilk harf büyük olacak şekilde tezin başlığı* [Yayımlanmamış doktora/yüksek lisans tezi]. Kurum/Üniversite Adı.

11) Tez (Yayımlanmış)

Yazar1 Soyadı, A. (Yıl). *Sadece ilk harf büyük olacak şekilde tezin başlığı* [Doktora/yüksek lisans tezi, Kurum/Üniversite adı]. Veritabanı Adı. URL

The source(s) used in the table should be given in parentheses after the table according to in-text citation rules. The same standard format should be applied and centered for all other uses of figures, figures, etc., such as tables. In order to preserve the integrity of the use of tables, etc., it is possible, but not mandatory, to start from the next page.

The list of all sources utilized and used in the study should be consistent with the references in the text, and should continue after the conclusion without skipping a page. Sources that are not cited in the text should not be included in the bibliography. The references in the bibliography should be written in Calibri Light font, 10 point size, in the same way as in the text. The listed references should be listed alphabetically and the following lines of each reference should start 1.25 cm from the inside. URL addresses shown in the bibliography should be given as hyperlinked as in the <https://jibfdergi.klu.edu.tr> example. While creating the list, the sample notations given in the table below regarding the types of sources should be taken as basis (APA 7.0).

1) Single Authored Article

Author Surname, N. (Year). Title of the article with only the first letter capitalized. *Name of the Journal, Volume(Issue)*, page range. DOI or URL

2) Article with Two Authors

Author1 Surname, N. and Author2 Surname, N. (Year). Article title with only the first letter capitalized. *Name of the Journal, Volume(Issue)*, page range. DOI or URL

3) Multi-authored Article

Author1 Surname, N., Author2 Surname, N., Author3 Surname, N. and Author4 Surname, N. (Year). Title of the article with only the first letter capitalized. *Name of the Journal, Volume(Issue)*, page range. DOI or URL

4) Single/Multiple Authored Book

Author1 Surname, N., Author2 Surname, N. and Author3 Surname, N. (Year). *Book title with only the first letter capitalized* (Edition, Volume). Publisher.

5) Book Chapter/Encyclopedia or Dictionary Article

Author1 Surname, N. (Year). Title of the book chapter with only the first letter capitalized. Editor1 N. Surname. (Ed.), *Only the first letter capitalized in the title of the book* (Edition, Volume, pp. page range). Publisher.

6) Newspaper/Blog

Author1 Surname, N. (Year, Day Month). Title of the news/article with only the first letter capitalized. *Name of the Newspaper/Blog*. URL

7) Newspaper/Blog (No Publication Date)

Author1 Surname, N. (n.d.). Title of the news/article with only the first letter capitalized. *Name of the Newspaper/Blog*. Accessed on Month Day, Year from URL

8) References without Author (Institution/Group)

Turkish Language Association. (n.d.). Chess. In *Turkish Dictionary*. Accessed on January 22, 2025 from <https://sozluk.gov.tr/>

9) References without Authors (Non-Institutional/Non-Group)

World. (2025, January 3). In *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/World>

10) Thesis (Unpublished)

Author1 Surname, N. (Year). *Title of the thesis with only the first letter capitalized* [Unpublished doctoral/master's thesis]. Institution/University Name.

11) Thesis (Published)

Author1 Surname, N. (Year). *Title of the thesis with only the first letter capitalized* [PhD/master's thesis, Institution/University name]. Database Name. URL

Detaylı ve güncel kılavuz <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kluifcas/writing-rules> bağlantısında bulunmaktadır.

Detailed and latest guidelines are available at <https://dergipark.org.tr/en/pub/kluifcas/writing-rules-link>.

YAYIN ETİĞİ, YAYIN İLKELERİ, ERİŞİM POLİTİKASI, TELİF HAKKI VE AYKIRI EYLEM BEYANI

PUBLICATION ETHICS, PUBLISHING PRINCIPLES, ACCESS POLICY, COPYRIGHTS AND MALPRACTICE STATEMENT

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık, "Dergi" denilecektir), bilimsel araştırmalar ile ilgili olarak yayımlanan bağımsız bir yayındır ve yayın politikasını Editör Kurulu belirlemektedir. Bu beyan dergi imtiyaz sahibi, editörler, hakemler ve yazarların etik davranışları ile dergi yayın politikalarını "Dergi Yönergesi" (<https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/27953>) çerçevesinde detaylı içermektedir. Derginin etik beyanı, Committee on Publication Ethics (COPE) beyan ve esaslarına dayanmaktadır ve bu kaynaklar www.publicationethics.org web adresinde ücretsiz olarak paylaşmaktadır. Yazarlanılan kaynaklar son maddede ayrıca listelenmiştir.

A. DERGİ İMTİYAZ SAHİBİNİN SORUMLULUKLARI

1. Editöryal Bağımsızlık

Dergi, herhangi bir kimse veya ticari ortaklarının etkisi olmadan editöryal kararların bağımsızlığını sağlanmasını taahhüt etmektedir.

2. Fikri Mülkiyet ve Telif Hakkı

Dergi, dergide yayımlanan makalelerin yazar(lar)daki mülkiyet ve telif haklarını korur ve her makalenin yayımlanmış versiyonunun kaydını sağlamaktadır. Dergi yayımlanmış her makalenin bütünlüğünü ve şeffaflığını sağlamaktadır.

3. Bilimsel Suistimal

Dergi, hileli yayın veya yayıncı intihali ile ilgili olarak daima uygun tedbirleri almaktadır.

B. EDITÖRLERİN SORUMLULUKLARI

1. Yayın ve Sorumluluk Kararı

Dergi editörü, dergideki her şeyi kontrol altında tutmaktadır ve okuyucular ile yazarların ihtiyaçlarına cevap vermek için çaba göstermektedir. Editör ayrıca, dergiye gönderilen makalelerden hangilerinin dergide yayımlanacağını ve hangilerinin onur karcı yayın, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili yasal gerekliliklere tabi politikalarla karar verilmesinden sorumludur. Editör, yayın kararı verilirken hakemler ile müzakere edebilir. Editör, içerik ve genel olarak yayın kalitesinden sorumludur. Editör adil ve uygun bir hakem süreci sağlamalıdır.

2. Tarafsızlık

Dergiye gönderilen makaleler daima, herhangi bir ön yargı olmaksızın değerlendirilmektedir.

3. Gizlilik

Dergiye gönderilen bir makale ile ilgili herhangi bir bilgi, editör tarafından yayın kurulu, hakemler ve dergi sahibi dışında herhangi bir kimseye ifşa edilmemelidir.

4. Çıkar Çatışmaları ve İfşa Etme

Dergi editörü, yazarlar, hakemler ve editörler gibi taraflar arasındaki herhangi çıkar çatışmalarına izin vermez. Dergiye gönderilen bir makaledeki yayımlanmamış materyaller, yazarın sarıh bir yazılı onayı olmadan herhangi biri tarafından kullanılmamaktadır.

C. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

1. Değerlendirme

Hakemler yazarların kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimi veya siyasi felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmektedirler. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamaktadırlar.

2. Gizlilik

Dergiye gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler gizli tutulmaktadır. Hakemler ve editör tarafından yetkilendirilmiş olanlar dışında başkaları müzakere etmemelidir.

3. İfşa Etme ve Çıkar Çatışması

Hakemlerin; yazarlar, fon sağlayıcılar, editörler vb. gibi taraflar ile menfaat çatışması bulunmamaktadır.

4. Editöre Destek

Hakemler, karar verme aşamasında editörlere yardım ederler ve ayrıca metinlerin iyileştirilmesinde yazarlara yardımcı olabilmektedirler.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (It will be called as "Journal") is an independent publication with regards to scientific researchs and the board of editors decide its publication policy. The statement signifies the ethical behavior of the publisher, the editor, the reviewers, the authors and policies of journal, prepared within the framework of the "Journal Regulations" (<https://dergipark.org.tr/en/download/journal-file/27954>). The ethics statement for journal is based on COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors and COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors available at www.publicationethics.org. The references used are listed separately in the last article.

A. DUTIES OF PUBLISHER

1. Editorial Autonomy

Journal is committed to ensure the autonomy of editorial decisions without influence from anyone or commercial partners.

2. Intellectual Property and Copyright

Journal protects author(s)' property and copyright of the articles published in the Journal and maintains each article's published version of record. Journal provides the integrity and transparency of each published articles.

3. Scientific Misconduct

Journal always takes all appropriate measures in respect to fraudulent publication or plagiarism the publisher.

B. DUTIES OF EDITORS

1. Decision on Publication and Responsibility

The editor(s) of journal keeps under control everything in the journal and strives to meet the needs of readers and authors. The editor also is responsible for deciding which articles submitted to journal ought to be published in the journal, and may be guided by the policies subjected to legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor might discuss with reviewers while making publication decision. Editor is responsible for the contents and overall quality of the publication. Editor ought to provide a fair and appropriate two-side blinded peer-review process.

2. Objectivity

Articles that submitted to journal are always evaluated without any prejudice.

3. Confidentiality

Any information about a submitted article must not be disclosed by editor to anyone other than editorial staff, reviewers and publisher.

4. Conflicts of Interest and Disclosure

The editor(s) of journal does not allow any conflicts of interest between the parties such as authors, reviewers and editors. Unpublished materials in a submitted article must not be used by anyone without the express written assent of the author.

C. DUTIES OF REVIEWERS

1. Evaluation

Reviewers evaluate manuscripts without origin, gender, sexual orientation or political philosophy of the authors. Reviewers also ensure a fair blind peer review of the submitted manuscripts for evaluation.

2. Confidentiality

All the information relative to submitted articles is kept confidential. The reviewers must not be discussed with others except if authorized by the editor.

3. Disclosure and Conflict of Interest

The reviewers have no conflict of interest with regard to parties such as authors, funders, editors and etc..

4. Contribution to Editor

Reviewers give help the editor in making decisions and may also assist the author in improving the manuscript.

5. Tarafsızlık

Objektif bir karar değerlendirmesi, daima hakemler tarafından yapılmaktadır. Hakemler, uygun destekleyici iddialarla, açık bir şekilde görüşlerini ifade etmektedirler.

6. Kaynakların Referansı

Hakemler ayrıca, kendi bilgileri dahilindeki yayınlanmış diğer herhangi bir makale ile dergiyi gönderilen metin arasında herhangi önemli bir benzerlik veya örtüşme ile ilgili olarak editörü bilgilendirmektedir.

7. Değerlendirme

Hakemler, sistemde hazırlanan değerlendirme formu üzerinden işaretlemelerini ve notlarını alarak çalışmaya görüşlerini bildirirler. İsteğe yönelik olarak görüşler ayrıca makale dosyası üzerinde de belirtilip sisteme yüklenilebilir.

D. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

1. Bildirme Standartları

Dergiyi gönderilen bir metin özgün olmalıdır ve yazarlar, metnin daha önce herhangi bir dergide yayınlanmamış ve/veya telif hakkı konu izinlerinin alınmış olmasını sağlamalıdır. Araştırmanın verileri, makalede tam olarak belirtilmelidir. Dergiyi gönderilen bir metin, başkalarının çalışmaya türmesine izin vermek üzere yeterli detay ve referansları içermelidir. Çalışma eğer yazarın önceden yaptığı bir çalışmadan türetiliyorsa (tez, bildiri, vb.) bu durum bilgilendirme olarak verilmelidir. Tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararını gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar ile ilgili anket, mülakat, röportaj gibi araştırmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı ve katılımcıların izninin alınması, bu onay ve izinler makalede belirtilmelidir ve belgelenmelidir. Özellikle TR Dizin Kriterleri (<https://trdizin.gov.tr/kriterler/>) gereği olarak, aşağıdaki araştırmaların (<https://trdizin.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/TRDizin-etik-ilkelere-akisi-semasi.pdf>) dergide yayımlanabilmesi için Etik Kurul İzni gerekmektedir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunmasını kanunu gereğince retrospektif araştırmalar.

Ayrıca;

- Olgu sunularında "Aydınlatılmış onam formu"nun alındığını belirtmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafın kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

2. Özgünlük

Çalışmalarını dergiyi göndermek isteyen yazarlar, çalışmalarının tamamen özgün olmasını sağlamalıdır ve literatürden elde edilen kelimeler ile cümleler uygun bir şekilde alıntılanmalıdır. Tüm çalışma dergi yazım kurallarına (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/writing-rules>) uygun olarak hazırlanmalıdır.

3. Birden Fazla Yerde Yayın

Yazarlar, aynı çalışmayı herhangi bir başka dergide yayınlanmak üzere göndermemelidirler. Aynı çalışmanın birden fazla dergiyi eş zamanlı gönderilmesi etik olmayan bir davranış teşkil etmektedir ve kabul edilemez.

4. Kaynakların Referansı

Başkalarının çalışmalarıyla ilgili olarak uygun referanslar verilmelidir. Yazarlar, çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş yayınlara referans vermemelidirler. Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmeli ve kullanılmamış herhangi bir kaynak, kaynakçada yer almamalıdır.

5. Makale Yazarlığı

Makale yazarlığı, çalışmaya kayda değer katkıda bulunan kişilerle sınırlı olmalıdır. Araştırma sürecine katılan başkaları var ise, bu kişiler katkıda bulunan olanlar listelenmelidir. Yazarlık ayrıca, derginin editörü ile iletişim halinde olan yazışmadan sorumlu olan bir yazar içermelidir. Yazışmadan sorumlu yazar, tüm yardımcı yazarların makaleye dahil olmasını sağlamalıdır.

6. İfşa Etme ve Çıkar Çatışmaları

Finansal destek ile ilgili tüm kaynaklar açıklanmalıdır. Tüm yazarlar, çalışmalarının oluşturulması sürecinde yer alan çıkar çatışmasını ortaya koymalıdır.

5. Objectivity

The objective judgment evaluation is always done by them. The reviewers express their views clearly with appropriate supporting arguments.

6. Acknowledgment of Sources

Reviewers ought to identify relevant published study that has not been cited by the authors. Reviewers also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript and any other published paper of which they have personal knowledge.

7. Evaluation

Reviewers report their opinions for the study by marking and taking notes on the evaluation form prepared in the system. Upon request, opinions can also be specified on the article file and uploaded to the system.

D. DUTIES OF AUTHORS

1. Reporting Standards

A submitted manuscript should be original and the authors ensure that the manuscript has never been published previously in any journal or all copyrighted permissions on the subject matter should be obtained. Data of the research ought to be represented literally in the article. A manuscript ought to include adequate detail and references to allow others to replicate the study. If the study is derived from a previous work of the author (thesis, paper, etc.), this should be given as acknowledgement. Ethics committee approval must be obtained for research conducted in all disciplines and for studies on clinical and experimental humans and animals requiring ethical committee decision, approval and permission must be obtained from the participants for researches such as surveys, interviews. This approval should be stated and documented in this article. Due to TR Dizin Index criterias (<https://trdizin.gov.tr/en/criteria/>) authors place their permissions in article which includes;

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experiment, interview techniques,
- Use of humans and animals (including material/data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical trials on humans,
- Research on animals,
- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

Also;

- Stating that "informed consent form" was obtained in case presentations,
- Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, surveys and photographs belonging to others,
- It should be stated that the copyright regulations are complied with for the intellectual and artistic works used.

2. Originality

The authors who want to submit their study to the journal must ensure that their study entirely original and the words and sentences getting from literature should be appropriately cited. Articles should be prepared in accordance with the writing rules (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/writing-rules>).

3. Multiple Publications

Authors should not submit the same study for publishing any other journals. Simultaneous submission of the same study to more than one journal is unacceptable and constitutes unethical behavior.

4. Acknowledgment of Sources

Convenient acknowledgment of the study of others has to be given. Authors ought to cite publications that have been efficient in determining the study. All of the sources that used process of the study should be remarked. An unused resource should not be included in the bibliography.

5. Authorship of a Paper

Authorship of a paper ought to be limited to those who have made a noteworthy contribution to study. If there are others who have participated process of the research, they should be listed as contributors. Authorship also includes a corresponding author who is in communication with editor of a journal. The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors are included on a paper.

6. Disclosure and Conflicts of Interest

All sources of financial support should be disclosed. All authors ought to disclose a meaningful conflict of interest in the process of forming their study.

7. Yayınlanmış Çalışmalardaki Temel Hatalar

Yazarlar göndermiş oldukları çalışmalarında dikkat çekici bir hata bulduklarında, bu hata ile ilgili olarak derhal dergiyi bildirmek zorundadırlar. Yazarların, hataların düzeltilmesini sağlamak üzere editör ile birlikte çalışma yükümlülükleri vardır.

8. Sorumluluk

Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu tamamen yazara/yazarlarına aittir.

9. Rıza

Dergiyе makale gönderen yazar(lar) derginin etik beyanlarını ve yazım kurallarını kabul etmiş sayılmaktadır.

E. DERGİ İŞLEYİŞİ

1. Eser Gönderimi

Tüm eserler, Dergipark sistemi (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas>) üzerinden gönderilmeli ve tüm işlemler Dergipark sisteminden yürütülmelidir. Değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim Dergipark sistemi ile gerçekleştirilir.

2. İnceleme ve Değerlendirme

Dergiyе gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön inceleme tabii tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. İki hakemin görüşleri bir ret bir kabul şeklinde gerçekleşirse, çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

3. Genel Esaslar

a) Dergide, çift yönlü kör hakem uygulaması kullanılmaktadır. Yazarlar, hakemleri; hakemler, yazarları bilmemektedir.

b) Benzerlik taraması Dergipark ile entegre çalışan Intihal.net sistemi aracılığıyla yapılmaktadır. Çalışmaların niteliğine ve alıntı yoğunluğuna göre, %15 oranı altında benzerliğe sahip çalışmalar değerlendirme aşamasına alınacak, %15 ile %30 arasında benzerlik oranına sahip çalışmalar değerlendirmeye alınarak inceleme tabii tutulacaktır. %30 üzerindeki oranlara sahip çalışmalar değerlendirmeye alınmayacak, yazara düzenlenmesi için iade edilecek veya reddedilecektir. Benzerlik oranlarından bağımsız olarak her çalışma kendi özelinde inceleme alınacak, gerektiği takdirde yazara düzenlenmesi için iletilebilecektir.

F. ERİŞİM VE TELİF

1. Açık Erişim ve Ücret Politikası

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, açık erişimli bir dergi olup, "Budapeste Açık Erişim Girişimi"nden (<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>) yana yayın politikası izlemektedir. Derginin tüm arşivi çevrimiçi olarak (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/archive>) ücretsiz bir şekilde herkese açıktır. Derginin hiçbir aşamasında ücret talep edilmemektedir ve herhangi bir muhabata ödeme yapılmamaktadır.

2. CC Lisansı ve Telif Hakkı

Dergi, "Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı" (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) ile lisanslanmıştır. Gönderilen çalışmaların tüm telif hakları uygun atıf verilmesi koşuluyla yazar(lar)da kalmakta ve dergi, çalışmayı süresiz yayımlamak ve kullanmak için münhasır olmayan haklara sahip olmaktadır.

7. Fundamental Errors in Published Works

If authors find out a remarkable error in their submitted study, they have to instantly inform it. Authors have a liability to cooperate with editor to provide corrections of errors.

8. Responsibility

All kinds of responsibility for the works to be published in the journal belongs entirely to the author(s).

9. Consent

The author(s) who submit an article to the journal are deemed to have accepted the journal's ethical statements and rules of writing.

E. JOURNAL PROCESSES

1. Sending Article

Studies must be sent via Dergipark website (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>). All communication related to article submission and evaluation processes is carried out with Dergipark system.

2. Review and Evaluation

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). If one of the reviewer's decision is rejection and the other one's is acceptance, then the article is sent to third reviewer. The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

3. Principles

a) The journal is using double-blind review policy. Authors and reviewers doesn't know each other.

b) Plagiarism check is performed through the Intihal.net system integrated with Dergipark. Studies with a similarity rate below 15% will be taken into the evaluation stage, between 15% and 30% depending on the field of the studies and the quote density, will be evaluated and examined. Studies with a rate above 30% will not be evaluated, they will be returned to the author for editing or rejected. Regardless of the similarity rates, each study will be examined on its own, and if necessary, it can be sent to the author for editing.

F. ACCESS AND COPYRIGHTS

1. Open Access and Fee Policy

Journal is open-access and follows the publication policy of the "Budapest Open Access Initiative" (<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>). In this sense, no fee is charged at any process of the journal. The entire archive of the journal (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/archive>) is available online to everyone without any fee.

2. CC License and Copyright

Journal is licensed under a "Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License" (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>). All copyrights of the work remains on the author(s), and the journal acquires the non-exclusive rights to publish and use the submitted work unlimitedly.

Güncel beyanlar <https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/policy> bağlantısında bulunmaktadır.

Latest declarations are available at <https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/policy> link.

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Makaleler | *Articles*

- Deniz HACISÜLEYMAN.....1-22
İtalya'da Kooperatiflerin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkisi
Impact of Cooperatives on Economic Growth and Employment in Italy
- Barış GÜRSOY.....23-39
AB ile Rusya'nın Karadeniz Rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın İlhakına Retorikler ve Sorun Alanları
The Black Sea Rivalry Between EU and Russia: Rbetoric and Issues From September 11 to the Annexation of Crimea
- Merve GERÇEK.....40-71
Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişimin Belirleyicileri ve Sonuçları: Bir Sistemantik Derleme
Determinants and Consequences of After-Hours Work-Related Communication: A Systematic Review
- Esra EVRAN & Kadir ARSLANBOĞA.....72-85
Haremeyn'e Vakfedilen Hazine: Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan Surre Sevkleri (1645-1678)
The Treasure Dedicated to the Holy Cities: Surre Dispatches from the Sultan Murad I Tomb Foundation (1645-1678)
- Zuhal CANGÖZ & Sezgin SEZGİN.....86-115
Yerel Siyasette Kadın Muhtarlar: Kırklareli Örneği
Women Muhtars in Local Politics: The Case of Kırklareli

Impact of Cooperatives on Economic Growth and Employment in Italy

Deniz HACISÜLEYMAN¹

Abstract

Article Type
Research Article
Application Date
2024.06.27
Acceptance Date
2025.03.19
DOI
10.53306/klujfeas.1506232
JEL Code
P13, O40, J21, C23

The concepts of economic growth and employment evidently have a deep-rooted history in the economics literature. Especially with the effect of the intellectual revolution and enlightenment that took place in parallel with the Industrial Revolution, the developments in science have also found reflection in the field of economy. The modern cooperative movement, which advocates a participatory and democratic management structure, has spread to Europe and to the world starting from England depending on the pace of industrialization. Today, cooperatives operating in developed countries have an important role in supporting economic growth and employment in their economies. In line with the sustainable development goals, it is observed that the importance attributed to cooperatives has increased throughout Europe, especially in the European Union countries. Accordingly, in this study, the effect of cooperatives on economic growth and employment in Italy, which has a long history of cooperative movement, is analyzed econometrically with the models created using the data from Italian National Institute of Statistics regarding Italy's 21 Nomenclature of Territorial Units for Statistics-2 regions for the period of 2011-2022. According to the findings from the econometric analysis, it is seen that the employment created by the cooperatives has positive and statistically significant effects on economic growth and employment.

Anahtar Kelimeler: Cooperatives, Economic Growth, Employment, Panel Data Analysis

Citation: Hacisüleyman, D. (2025). Impact of cooperatives on economic growth and employment in italy. *Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 14(1), 1-22. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1506232>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

¹ Dr., Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Economics, hacisuleyman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0169-2294

İtalya'da Kooperatiflerin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkisi

Deniz HACISÜLEYMAN²

Öz

Ekonomik büyüme ve istihdam kavramlarının, ekonomi literatüründe köklü bir geçmişe sahip olduğu açıktır. Özellikle Sanayi Devrimi ile paralel olarak gerçekleşen entelektüel devrim ve aydınlanmanın etkisiyle, bilimdeki gelişmeler ekonomi alanında da yansıma bulmuştur. Katılımcı ve demokratik bir yönetim yapısını savunan modern kooperatifçilik hareketi, sanayileşme hızına bağlı olarak İngiltere'den başlayarak Avrupa'ya ve dünyaya yayılmıştır. Günümüzde, gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren kooperatifler, ekonomilerinde büyüme ve istihdamı desteklemede önemli bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, Avrupa genelinde, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatiflere verilen önemin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada, uzun bir kooperatif hareketi geçmişine sahip olan İtalya'nın kooperatiflerinin ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi, 2011-2022 dönemi için İtalya'nın 21 İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzyey 2 bölgesine ait İtalya Ulusal İstatistik Enstitüsü verileri kullanılarak oluşturulan modellerle ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Ekonometrik analizden elde edilen bulgulara göre, kooperatifler tarafından sağlanan istihdamın, ekonomik büyüme ve toplam istihdam üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifler, Ekonomik Büyüme, İstihdam, Panel Veri Analizi

Atıf: Hacisüleyman, D. (2025). İtalya'da kooperatiflerin ekonomik büyüme ve istihdam üzerine etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-22. <https://doi.org/10.53306/kluifeas.1506232>

Bilgilendirme: Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
27.06.2024
Kabul Tarihi
19.03.2025
DOI
10.53306/kluifeas.1506232
JEL Kodu
P13, O40, J21, C23

² Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, hacisuleyman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0169-2294

Introduction

The 18th century marks a period in human history when growth and employment began to be systematically examined within the economic literature, representing a revolutionary era both physically and intellectually. While views on production, distribution, and social structure have been proposed since ancient times, it is during this period that the significance of the product is understood, and the transition from the concept of the product to the concept of economic growth takes place. Before the Industrial Revolution, there was no significant economic growth in all of human history. However, with the Industrial Revolution, the rapidly increasing production brought along with it, a rising capitalist class at the same pace. Yet, the other essential factor in the importance of industrial production, namely labor or the working class, faced extremely poor working and living conditions.

The formation of the predecessors of modern cooperatives was significantly influenced by the needs arising from the conditions faced by the working class, much like the conditions mentioned earlier. The cooperative movement, characterized by the philosophy of working together and solidarity, rapidly spread from England, starting with the Industrial Revolution, to all of Europe and then to America.

It is stated that cooperatives operating in developed countries today play a significant role in supporting economic growth and employment within their respective economies (Roelants et al., 2014, p. 75). Additionally, due to their structure based on a culture of solidarity, cooperatives are not only suitable tools for increasing production and income levels but are also well-suited for building a sustainable economic structure that considers social and environmental impacts. Over time, their ability to generate solutions to changing adverse conditions makes cooperatives effective instruments for constructing an economic framework that prioritizes sustainability.

Cooperatives, whose primary purpose is not profit, have emerged as structures that bring together partners to meet their needs in line with current conditions, providing benefits for both the partners involved and the community. Cooperatives that create employment opportunities in their regions contribute to strengthening the regional economy by increasing the spending rate within the region through the distribution of the surplus income among local partners (Zeuli and Cropp, 2004, p.77). In line with sustainable development goals, the importance attributed to cooperatives has increased, especially in European Union countries and across Europe as a whole.

One of the missions outlined by the International Cooperative Alliance for cooperatives is prioritizing employee well-being and fostering community welfare. In Italy, these organizations play a prominent role by providing significant employment in various regions and making notable contributions to the country's overall economic output and job creation (Costa and Delbono, 2021, p.4). It is asserted that cooperatives are uniquely positioned to strengthen resilience, given their foundation in solving complex challenges. By fostering innovation, collaboration, and community-driven decision-making, they bridge organizational and societal resilience. Events that prompt collective action can further enhance their role in building resilient communities, and societies and markets with a greater concentration of cooperatives are expected to be generally more resilient (Isenring, 2024, p. 156). This study aims to assess the impact of cooperatives on economic growth and employment in Italy, which has a long-standing cooperative movement history and a widespread presence of cooperatives across the country. Focusing on the cooperatives' contribution, the study uses econometric models based on data from the Italian National Institute of Statistics for the period of 2011–2022. This period is of importance as it

includes the years during which the European Debt Crisis and the COVID-19 Pandemic occurred, and Italy has been significantly affected by both of these crises (Lane, 2012, p. 50-51; Hopkin, 2012, p. 36; Palermo, 2021, p. 119).

1. Development of the Cooperative Movement Worldwide and in Italy

According to the definition provided by the International Cooperative Alliance, a cooperative is expressed as an autonomous association created voluntarily by individuals who come together through a joint venture with common social, economic, and cultural needs. The cooperative is characterized by collective ownership and democratic governance to meet these shared needs (ICA, 1995, p. 3).

In the framework of the definition put forth by the International Cooperative Alliance, cooperatives are characterized as businesses owned by their members—whether producers, consumers, or workers. The rationale for the existence of cooperatives is to meet the needs of their members. Cooperatives are democratically managed enterprises based on voluntary partnership, where entry and exit are freely allowed. The operational capital of cooperatives is provided through direct investments by the members and through surplus incomes generated. A portion of the net earnings in cooperatives is distributed among the members based on their transactions with the cooperative (Majee and Hoyt, 2011, p. 51).

When considering the formation of cooperatives as a movement, it is evident that it is not only a result of developments emerging during the Industrial Revolution in the 19th century but also a significant means of economic, political, and societal change, leading to the empowerment of workers into an activist structure. The cooperative movement, playing a crucial role in the life of local communities, has maintained its importance not only throughout the 19th century, especially in countries like Britain but also in the 20th century. One of the key factors behind the prominence of cooperatives is the desire of individuals, particularly those constituting the working class, to obtain honest products at a reasonable price and to do so within a framework that includes their democratic participation. The pioneers in making this happen, particularly in the British context, were the Rochdale Pioneers in 1844. Their initiative was crucial in laying the foundation for the cooperative movement. The essence of cooperatives is formed by improving the economic conditions of its members and, beyond that, achieving developments in social, cultural, and political aspects. The spirit of cooperatives lies in elevating working-class families to a better life through these means (Jackson, 2016, p. 28-29).

It is possible to classify the organizational forms of businesses based on their ownership structures. The ownership structure of a business determines who will benefit from the management and activities of that business. When the concept of a business is mentioned, ownership structures often refer to capitalist ownership. In such businesses, entrepreneurs contribute a certain portion of the capital, and the management of the business is overseen by boards of directors established for this purpose. Alongside these businesses, public economic enterprises owned by the state represent another business structure. The administration of state-owned enterprises is carried out by elected politicians chosen by the citizens. Public economic enterprises play a more regulatory role than a competitive one in the market and operate with a focus on the public interest (Birchall, 2012, p. 265-266).

Capitalist enterprises, including multinational capitalist corporations and cooperatives, reflect various structures of corporate organization. Both structures have their unique internal regulations. These organizations, formed as a result of their stakeholders coming together around a common goal, act as

singular entities in their relationships with other individuals and legal entities. It is possible to state that traditional capitalist companies and cooperatives, which have coexisted for a long time, have significantly influenced each other. Nation-states have also been influenced and inspired by various ideas represented by both cooperative movements and traditional capitalist organizations (Vargas-Cetina, 2011, p. 127).

Business models where ownership is shared among partners and cooperatives have recently garnered increasing attention, particularly from politicians. As a reflection of this, the United Nations declared the year 2012 as the International Year of Cooperatives. The primary reason for this heightened interest lies in the search for a miraculous method to achieve rapid economic growth and development in less developed countries and to meet the Millennium Development Goals by 2015 (Birchall, 2012, p. 263-264).

The Italian cooperative movement, with its roots dating back to the 15th century where primitive cooperative enterprises were established in the northern part of the country, has a rich history with diverse origins, primarily drawing its strength from rural areas. However, the period when cooperatives developed as a movement is the 19th century, and by the end of this period, there were thousands of active cooperatives, with around 8,000 of them functioning before the First World War (Tereshtenko, 1944, p. 289).

The roots of modern Italian cooperatives, which operate in various sectors such as agriculture, construction, social services, retail, and credit, and have reached enormous proportions, date back to the 19th century (Menzani and Zamagni, 2010, p. 104). The founders and pioneers of Italian cooperatives were influenced by various cooperative examples in 19th-century Europe, such as the consumer cooperatives of the Rochdale Pioneers in England, worker cooperatives in France, and credit cooperatives established in Germany and Austria based on the models proposed by Raiffeisen and Schulze-Delitzsch. The emergence and prevalence of such cooperative models in Italy occurred partly due to the country's different regional economic structures and development levels and partly due to the diverse needs of local markets in different regions (Borzaga et al., 2010, p. 1).

The earliest recorded examples of modern cooperatives date back to the 1850s. The consumer cooperative movement initiated by the Turin Workers' Association is a significant example that emerged parallel to the Rochdale model but independently of its influence. The glass production cooperative established in Altare is also cited as one of the pioneering Italian cooperatives, with both cooperative initiatives starting in the year 1854. (Oakeshott, 1990, p. 147). The beginning of the expansion process of the Italian cooperative movement is referred to as the golden age of cooperatives, which started in the early 20th century. During this period, the characteristics that would define the cooperative movement in the long term were strengthened. Ideological divisions occurred under overarching organizations that overlapped and competed with each other. The three largest umbrella organizations were Legacoop with socialist roots, Confcooperative with Catholic Church origins, and the republican-liberal umbrella organization (Menzani and Zamagni, 2010, p. 104).

The majority of the first cooperatives established were inspired by Giuseppe Mazzini's liberal cooperatives. However, in the 1880s, socialist views began to spread and influence the cooperative movement. After the publication of the encyclical *Rerum Novarum* by Pope Leo XIII in 1891, Catholics also increased their social activities, especially in Italy, during the 1890s. Within the cooperative

movement, their activities focused on the proliferation of farmer cooperatives, such as rural credit cooperatives, as well as milk and wine cooperatives (Zamagni and Zamagni, 2010, p. 48). Similar to the United Kingdom and France, the crucial period for the development of cooperatives in Italy was in the 1880s, primarily based on worker cooperatives. The first Italian Cooperatives Congress was convened in 1886, and the following year, the first cooperative federation, Federazione delle Cooperative Italiane, was established. In 1893, through a name change, the federation adopted the name Lega. (Oakeshott, 1990, p. 147-148).

In Italy, the number of registered cooperatives reached 4,896 in 1885. With the development of the cooperative movement, this number increased to 7,400 in 1910, and the cooperative membership exceeded one million. In the early 1920s, after the Fascist regime came to power, socialist, Catholic, and republican democratic cooperatives all suffered a severe blow, and the rapid development of the cooperative movement was sharply hindered. However, although the policies of the Fascist regime did not lead to the disappearance of the cooperative movement, they slowed down its growth, causing differentiation in the development of various cooperative sectors and notably contributing to the development of farmer cooperatives. After the end of World War II, the number of cooperatives managed to surpass the levels of the early 1930s (Costa et al., 2012, p. 39-40).

The industrial democracy model, based on the principle of workers having knowledge and control in the production process, was proposed in bills presented to the parliament in 1921 and 1946. However, due to concerns that the role of unions as representatives of workers would be jeopardized, the proposals faced opposition from unions and were not legally established. Nevertheless, in the 1970s, a socialist coalition government implemented significant changes in industrial relations and national policies. During this period, laws and collective bargaining agreements were put into effect, establishing the legal existence of industrial democracy in Italy (Veneziani, 1987, p. 69).

During the global economic crisis of the 1970s and early 1980s, cooperatives emerged as significant economic actors. While the overall economy experienced, at best, stagnation in employment, cooperatives saw a substantial increase in employment during this period. In the entire European Economic Community, the precursor to the European Union, cooperatives witnessed a 76% increase in employment, compared to a general employment increase of around 2%. In Italy, these figures indicate an 86.2% increase in employment for cooperatives, contrasting with a 3.8% increase in overall employment in the economy (Smith and Rothbaum, 2013, p. 4).

Table 1. Cooperatives according to the Official Cencuses (1951-2001)

Year	Number of Cooperative	% of total companies*	Employees	% of total employees*
1951	10.782	0,7	137.885	2,0
1961	12.229	0,6	192.008	2,2
1971	10.744	0,5	207.477	1,9
1981	19.900	0,7	362.435	2,8

1991	35.646	1,1	584.322	4,0
2001	53.393	1,2	935.239	5,8

*Note: * excluding public institutions*

(La cooperazione italiana nei dati dei censimenti,
https://www.cooperazione.net/fileadmin/coop/uploads/La_cooperazione_italiana_nei_dati_dei_censimenti_01.pdf, 25.06.2019, s. 5.)

Table 1 shows that in the 1951 census, there were approximately 11,000 cooperatives operating in Italy, employing nearly 138,000 workers. While the share of cooperatives in total enterprises is below 1%, cooperatives contribute to over 2% of total employment. The results of censuses conducted since 1971 indicate a parallel increase in the number of cooperatives and their employment capacities. In 2001, with over 53,000 cooperatives, approximately 1 million people were employed, representing a significant share of Italy's total employment at 5.8%.

Birchall and Ketilson, evaluating the effects of the 2008 global crisis, state that in Spain, during the peak of the financial crisis, the Basque region was able to maintain a stable low level of unemployment through cooperatives. This was achieved by those laid off by less successful cooperatives being hired by other cooperatives. They also highlight that worker cooperatives in Italy were generally functional in coping with the effects of the 2008 global crisis (Birchall and Ketilson, 2009, p. 29-32). Following this crisis, also known as the Great Recession, there was an increase in employment generated by cooperatives in sixteen out of the twenty-one regions of Italy during the period 2012-2017. In nine regions, the recorded employment increases were above 10%. In 2017, the number of employees engaged by 57,000 cooperatives in Italy was reported as 1.13 million, constituting 6.6% of the country's total employment. When considering the entire social economy, including associations, foundations, and similar organizations, the share of employment in the European Union averages around 6%. Italy's presence in employment within the social economy exceeds the European Union average (OECD, 2021, p. 3).

Table 2. Italian Cooperatives by Types (2021)

Type	Number	(%)
Cooperative Credit Bank	265	0,20
Agricultural Consortium	53	0,05
Cooperative Consortium	211	0,20
Financial and Guarantee Consortium	364	0,30
Fishing Cooperatives	1.410	1,30
Agricultural Products Delivery Cooperatives	5.435	4,90

Consumer Cooperatives	1.187	1,10
Retailer Cooperatives	145	0,10
Agricultural Labor Cooperatives	3.955	3,60
Production and Labor Cooperatives	53.622	48,40
Transport Cooperatives	2.208	2,00
Housing Construction Cooperatives	8.066	7,30
Social Cooperatives	23.920	21,60
Mutual Aid Societies	374	0,30
Other/Uncategorized Cooperatives	9.493	8,65
Total	110.708	100,00

(MISE, 2021)

Table 2 shows the sectoral and numerical distribution of cooperatives in Italy according to the 2021 data from the Ministry of Economic Development. As understood from the table, the cooperative movement in Italy has a significant presence in many sectors. In addition to many individual cooperatives, associations and consortia of various cooperatives also play an important role. Production-worker cooperatives, numbering close to 54 thousand, make up almost half of the total cooperatives. Social cooperatives, ranking second, have a share of around 22% with approximately 24 thousand units. The total number of cooperatives operating in Italy in 2021 is over 110 thousand.

2. Literature Review

Italy's cooperative movement, like its global counterparts, faces limitations in producing consistent, long-term data. Studies often highlight this challenge, focusing on sectoral comparisons of cooperative and traditional firm models. Despite these insights, a significant gap exists in econometric research that quantifies the regional and national impacts of cooperatives on economic growth and employment.

Bartlett et al. (1992) conducted an empirical comparison of producer cooperatives and private firms in Emilia-Romagna and Tuscany. Their study highlighted cooperatives' superior efficiency, labor-intensive production methods, and income equality, along with their stable industrial relations. Complementing this, Smith (1994) argued that cooperatives excel in competitive environments through product differentiation strategies, showcasing stronger income and profitability metrics compared to traditional firms. The relationship between market pressures and cooperative efficiency was explored by Maietta and Sena (2008), who examined wine-producing cooperatives in Italy. Their findings suggested that increased market pressures enhance technical efficiency but do not significantly impact market share. This aligns with Fazzini and Russo's (2014) analysis of wine-sector cooperatives, which highlighted cooperatives' capacity to leverage EU support for infrastructure improvements despite challenges such as higher debt ratios.

Costa et al. (2012) provided a statistical overview of cooperatives, emphasizing their contribution to Italy's total production and employment. Building on this macroeconomic perspective, Fusco and Migliaccio (2018) examined cooperatives' financial resilience during crises, noting stable liquidity and gradual improvements in capitalization, showcasing their counter-cyclical nature. George et al. (2019) added to this by demonstrating how collective reserves in cooperatives enhance productivity and facilitate long-term investment. The resilience of cooperatives during economic downturns was further analyzed by Borzaga et al. (2019), who quantified cooperatives' value-added contributions and employment stability during the recent economic crisis. This theme was echoed by Costa and Delbono (2021), whose findings indicated that cooperative-led employment enhances regional economic resilience, even as their value-added impact on GDP remained limited.

Adaptability to crises, such as the COVID-19 pandemic, has been a recurring focus. Tortia and Troisi (2021) highlighted cooperatives' ability to stabilize operations and protect employment during such shocks, often outperforming other non-profits in innovation and recovery. Similarly, Filippetti and Tuzi (2023) underscored the role of regional systems in crisis management, supported by cooperatives' capacity to tailor responses to local needs. The geographical and sectoral variations within cooperatives have also been a focus. Costa et al. (2023) linked regions with robust cooperative sectors to better income equality and employment outcomes, emphasizing cooperatives' role in mitigating economic shocks. However, the issue of exploitative spurious cooperatives was noted as a challenge to the sector's overall efficacy. Lee and Van Cayseele (2024) provided further nuance by examining cooperatives in Italy's fruits, vegetables, and dairy sectors, revealing mixed outcomes in terms of market power and resilience.

Collectively, these studies underscore the multifaceted role of cooperatives in Italy's socio-economic landscape. While they provide valuable insights, they predominantly adopt qualitative or sector-specific approaches, leaving gaps in understanding their broader macroeconomic impacts. This study aims to address these gaps by employing econometric models to analyze the extent and direction of cooperatives' contributions to Italy's economic growth and employment.

3. Data and Method

This study examines the effects of employment created by cooperatives on economic growth and the overall employment level in Italy for the twelve-year period from 2011 to 2022, using dynamic panel data analysis. All variables used in the econometric analysis were obtained from the Italy National Institute of Statistics database for a total of 21 NUTS Level 2 regions.

Studies on the impact of the cooperative movement on the economy in Italy, as observed in the literature, mostly focus on sectoral comparisons, with some studies directed towards regional and national levels examining the positive effects of the cooperative movement on economic resilience and welfare. However, there appears to be a gap in the literature in substantiating these alleged positive effects of cooperatives on the economy with quantitative and concrete results.

In line with this, this study concretely demonstrates the effects of the employment level created by cooperatives in Italy on economic growth and the overall employment level. Considering the dynamic nature of the macroeconomic variables under consideration, dynamic panel data analysis is preferred.

Econometric analysis processes primarily utilize three types of data: time series, cross-sectional, and panel data. Time series analysis involves using time series data, which represents the values of variables over a specific time interval. In cross-sectional data analysis, the values of variables at a single point in time are used. Panel data analysis combines time series and cross-sectional data for a more comprehensive approach (Cameron and Trivedi, 2005, p. 697).

Many economic relationships are inherently dynamic in nature. One of the advantages of panel data analysis is that it provides researchers with the opportunity to better understand this dynamic structure. These dynamic relationships are characterized by the presence of a lagged dependent variable among independent variables (Baltagi, 2021, p. 187).

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + \mu_i + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

When the first difference estimator is used, the unit effect (μ_i) is eliminated from the model, but the lagged dependent variable, which is included as an independent variable in the model, is not orthogonal to the error term, meaning it is endogenous. Therefore, deviations occur in the estimations. However, after the first difference transformation, the correlation between the lagged dependent variable and the error term can be controlled through the use of instrumental variables. In line with this, in the method developed by Anderson and Hsiao, after taking the first difference, independent variables except from the first differences of the lagged values of the dependent variable become instrumental variables of themselves. Instead of the first lag of the dependent variable, instrumental variables such as Y_{it-2} or ΔY_{it-2} are recommended. Although the estimators produced by this method are consistent, it is not effective due to the inability to use all moment conditions and the autocorrelation resulting from differencing the error term. Therefore, in another method developed by Arellano and Bond, in the first stage, the first difference model is transformed using the instrumental variable matrix, and in the second stage, this resulting model is estimated using the generalized least squares method (Yerdelen Tatoğlu, 2023, p. 154).

However, the Arellano and Bond estimator tends to be weak in situations where there are many autoregressive parameters or when the unit effect variance is significantly higher than the error term variance. This weakness is also evident when dealing with unbalanced panel data or when the time dimension (T) is small (Blundell and Bond, 2000, p.325; Yerdelen Tatoğlu, 2023, p. 161).

As an alternative to the first difference transformation, another method was proposed by Arellano and Bover (1995). In this method, instead of taking the difference of the previous period from the current period, the data loss resulting from the first differences method is minimized by taking the difference of the average of all possible future values of a variable. Blundell and Bond emphasize the importance of the extra moment condition utilized to obtain an effective estimator when the time dimension is smaller ($N > T$). In this alternative method, the original and transformed equations are considered together as a system, and an estimation is obtained accordingly. Therefore, this estimator is referred to as a generalized method of moments (GMM) estimator for the system, and it is possible to obtain a much more effective estimator compared to other dynamic panel data methods with this approach. The validity of the obtained estimation results is subject to various tests. The significance of independent variables in explaining the dependent variable can be tested using the Wald test, the validity of instrumental variables can be assessed with the Sargan test, and the first and second-order

autocorrelation of error terms can be checked using the Arellano Bond test (Yerdelen Tatoğlu, 2023, p. 161-176).

In this study, a system generalized method of moments estimator, which is more effective and has higher predictive power compared to other dynamic panel data analysis methods, is used in line with the structure of the dataset utilized in the econometric analysis process. Model estimations in the econometric analysis were carried out using the STATA program.

3.1. Growth Model

In this model, the impact of employment created by cooperatives in Italy on economic growth for the twelve-year period from 2011 to 2022 has been examined using dynamic panel data analysis. All variables used in the econometric analysis were obtained from the Italy National Institute of Statistics database for a total of 21 NUTS Level 2 regions.

In the model, when examining the impact of employment created by cooperatives on growth, the main factors considered as sources of growth are included among the independent variables. The model established for this purpose is expressed as follows:

$$\ln gdp_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln empcoop_{it} + \beta_2 \ln gdp_{it-1} + \beta_3 \ln resdevexpri_{it} + \beta_4 \ln highedlabratio_{it} + \beta_5 \ln totmigratio_{it} + \beta_6 \ln govexeduingdp_{it} + \beta_7 \ln govexhealthingdp_{it} + \beta_8 \ln labforatio_{it} + \epsilon_{it}$$

In the analysis stage of the model, firstly the descriptive statistics of the variables included in the model were examined.

Table 3. Descriptive Statistics for Growth Model Variables

Variable	Observation	Mean	Standard deviation	Minimum	Maximum
lngdp	252	10.75583	1.10763	8.355403	12.90806
lnempcoop	252	10.27961	1.199973	7.541683	12.31919
lnresdevexpri	252	19.18463	1.716515	14.70669	22.14274
highedlabratio	252	.2062356	.0315034	.1311293	.3128344
totmigratio	252	1.264286	3.628879	-14	13,5
govexeduingdp	252	.0407757	.0123307	.0220606	.0646956
govexhealthingdp	252	.0746242	.0211419	.0446693	.1447411
labforatio	252	.6403849	.0163036	.602	.68

Due to the geometric series property exhibited by some variables in the model, it is deemed appropriate to use them in logarithmic form.

Table 4. Variance Inflation Factor (VIF) in the Growth Model

Variable	VIF	1/VIF
lnempcoop	9.65	0.103595
lngdp_L1	5.42	0.184450
lnresdevexpri	8.72	0.114619
highedlabratio	1.47	0.679489
totmigratio	1.62	0.619171
govexeduingdp	4.63	0.215781
govexhealthingdp	3.48	0.287627
labforatio	2.50	0.400605
Mean VIF	4.69	

An important criterion examining the presence of multicollinearity in the model is the Variance Inflation Factor (VIF). This factor determines to what extent the variances of parameter estimates deviate from their true values due to the presence of multicollinearity. Accordingly, if the VIF value is between 0 and 5, there is no multicollinearity; if it is between 5 and 10, there is a moderate degree of multicollinearity; and if it is greater than 10, there is a strong multicollinearity (Yerdelen Tatoğlu, 2020, p. 115).

As seen from Table 4, the average VIF value for the growth model is 4.69, which is less than 5, indicating that there is no multicollinearity among the independent variables in the model.

3.2. Employment Model

In this model, the impact of employment created by cooperatives in Italy on total employment has been examined using dynamic panel data analysis for the twelve-year period. All the variables used in the econometric analysis were obtained from the National Institute of Statistics of Italy for a total of 21 NUTS Level 2 regions. The model, constructed in line with the aim of the study, explores the effect of employment generated by cooperatives on total employment, considering the main factors evaluated to be influential on employment among the independent variables. The model is expressed as follows:

$$\ln\text{employed}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \ln\text{empcoop}_{it} + \beta_2 \ln\text{employed}_{it-1} + \beta_3 \ln\text{resdevexpri}_{it} + \beta_4 \text{govexeduingdp}_{it} + \beta_5 \text{govexhealthingdp}_{it} + \beta_6 \text{totmigratio}_{it} + \varepsilon_{it}$$

In the analysis stage of the model, firstly the descriptive statistics of the variables included in the model were examined.

Table 5. Descriptive Statistics for Employment Model Variables

Variable	Observation	Mean	Standard deviation	Minimum	Maximum
Inemployed	252	13.00641	1.178129	10.45717	15.30785
Inempcoop	252	10.27961	1.199973	7.541683	12.31919
Inresdevexpri	252	19.18463	1.716515	14.70669	22.14274
totmigratio	252	.9604762	3.628879	-14	13,5
govexeduingdp	252	.0407757	.0123307	.0220606	.0646956
govexhealthingdp	252	.0746242	.0211419	.0446693	.1447411

Due to the geometric series property exhibited by some variables in the model, it is deemed appropriate to use them in logarithmic form.

Table 6. Variance Inflation Factor (VIF) in the Employment Model

Variable	VIF	1/VIF
Inempcoop	8.99	0.111236
Inemployed_L1	5.17	0.193397
Inresdevexpri	6.97	0.143520
govexeduingdp	3.22	0.310486
govexhealthingdp	3.05	0.327502
totmigratio	1.61	0.621489
Mean VIF		4.84

As seen from table 6, the average VIF value for the employment model is 4.84, which is less than 5, indicating that there is no multicollinearity among the independent variables.

4. Findings

The growth model is estimated using the two-stage generalized method of moments and with Windmeijer's robust standard errors.

Table 7. Two-Stage System GMM Estimation Results for the Growth Model

Estimation Results of the Model				
Dependent Variable (Ingdp)	Coefficient	Robust Standard Error	Test Statistic	Probability
Inempcoop	0.4897152	0.1733125	2.83	0.005
Ingdp_L1	0.3487168	0.2446349	1.43	0.154
Inresdevexpri	0.1022403	0.0604299	1.69	0.091
highedlabratio	-1.217463	1.334811	-0.91	0.362
totmigratio	0.0078431	0.0035318	2.22	0.026
govexeduingdp	4.219212	5.751813	0.73	0.463
govexhealthingdp	3.074495	3.220707	0.95	0.340
labforatio	-0.2134296	0.7760162	-0.28	0.783
Testing of Assumptions				
Wald			Chi2(8) = 74434.19	0.000
Sargan			Chi2(11) = 19.24	0.057
Hansen			Chi2(11) = 17.61	0.091
Arellano Bond AR1			z = -2.25	0.024
Arellano Bond AR2			z = -0.91	0.360

As seen from Table 7, according to the Wald test at 99% confidence level, rejecting the null hypothesis (H_0 : explanatory variables have no explanatory power for the dependent variable) indicates that the model is statistically significant.

The validity of instrumental variables is checked through the Sargan and robust Hansen tests. According to the results of both tests, the null hypothesis (H_0 : over-identification restrictions are valid, in other words, instrumental variables are exogenous) cannot be rejected. This implies that instrumental variables are exogenous, indicating the absence of an endogeneity problem.

According to the results of the Arellano-Bond test for autocorrelation in dynamic panel data models, the null hypothesis (H_0 : no autocorrelation) is rejected for first-order autocorrelation (AR1) with a p-value of 0.024, indicating the presence of significant first-order autocorrelation. However, the null hypothesis cannot be rejected for second-order autocorrelation (AR2) with a p-value of 0.360, confirming the absence of significant second-order autocorrelation. These results are consistent with the expectations of a valid System GMM model, where AR1 is expected due to the structure of the model, and the absence of AR2 supports the validity of the instruments (Arellano and Bond, 1991,

p.281; Yerdelen Tatoğlu, 2023, p. 175). In addition to these fundamental assumptions, the condition of the number of instrumental variables (19) being less than the unit size (21) is satisfied in the model.

The results of the two-stage system GMM estimator for the model are also shown in Table 7. Accordingly, among the independent variables, *lnempcoop* is statistically significant at a 99% confidence level, *totmigratio* at 95% confidence level, and *lnresdevexpri* at a 90% confidence level in explaining the dependent variable (*lngdp*). The other variables are found to be statistically insignificant.

According to the estimation results of the model, a 1% increase in the number of employees in cooperatives leads to a 0.489% increase in GDP. A 1% increase private sector R&D expenditure results in a 0.10% increase in the current period's (*t* period) value. Additionally, a 1% increase in the total migration rate leads to a 0.78% increase in GDP.

Table 8. Two-Stage System GMM Estimation Results for the Employment Model

Estimation Results of the Model				
Dependent Variable (<i>lnemployed</i>)	Coefficient	Robust Standard Error	Test Statistic	Probability
<i>lnempcoop</i>	0.3927367	0.0730981	5.37	0.000
<i>lnemployed_L1</i>	0.489507	0.1202986	4.07	0.000
<i>lnresdevexpri</i>	0.1169717	0.0515155	2.27	0.023
<i>govexeduingdp</i>	3.228463	5.552187	0.58	0.561
<i>govexhealthingdp</i>	3.160261	3.060298	1.03	0.302
<i>totmigratio</i>	0.0084013	0.0023775	3.53	0.000
Testing of Assumptions				
Wald			Chi2(6) = 148405.96	0.000
Sargan			Chi2(11) = 14.61	0.201
Hansen			Chi2(11) = 12.78	0.308
Arellano Bond AR1			z = -1.29	0.195
Arellano Bond AR2			z = -1.51	0.131

The employment model is estimated using the two-stage generalized method of moments and with Windmeijer's robust standard errors. The estimation results of the model are shown in Table 8.

As seen from the table, according to the Wald test at 99% confidence level, rejecting the null hypothesis (H_0 : explanatory variables have no explanatory power for the dependent variable) indicates that the

model is significant. The validity of instrumental variables is checked through the Sargan and robust Hansen tests. According to the results of both tests, the null hypothesis (H_0 : over-identification restrictions are valid, in other words, instrumental variables are exogenous) cannot be rejected. This implies that instrumental variables are exogenous, indicating the absence of an endogeneity problem. According to the results of the Arellano and Bond test, testing for the presence of autocorrelation in dynamic panel data models, the null hypothesis (H_0 : no autocorrelation) cannot be rejected for both first-order autocorrelation (AR1) and second-order autocorrelation (AR2). Therefore, it is understood that there is no autocorrelation of either order.

In addition to these fundamental assumptions, the condition of the number of instrumental variables (17) being less than the unit size (21) is satisfied in the model.

The results of the two-stage system GMM estimator for the model are also shown in Table 8. Accordingly, among the independent variables, *lnempcoop*, lagged variable (*lnemployed_L1*), and *totmigratio* are statistically significant at 99% confidence level, *lnresdevexpri* at 95% confidence level. The other variables are found to be statistically insignificant.

According to the estimation results of the model, a 1% increase in the number of employees in cooperatives leads to a 0.392% increase in total employment. A 1% increase in the lagged value of the dependent variable (total employment in the previous period) results in a 0.489 increase in the current period's total employment. A 1% increase in R&D expenditures in the private sector leads to a 0.11% increase in total employment. A 1% increase in the total migration rate results in a 0,84% increase in total employment.

5. Discussion

This study evaluates the impact of cooperatives on economic growth and employment in Italy, with significant findings emerging from the econometric models. The findings indicate a positive relationship between cooperatives and economic growth. Cooperatives contribute to economic expansion, likely through the generation of local economic activity and stable employment. These findings align with the literature, such as Costa et al. (2012), who highlighted that the cooperative sector accounts for a significant portion of Italy's production and employment, suggesting that cooperatives are important drivers of national economic development.

The study also finds a positive impact on employment. Cooperatives appear to play an important role in generating stable, sustainable jobs. This reflects the findings of Borzaga et al. (2019), who identified cooperatives as important sources of employment, particularly in regional economies facing economic challenges. The stability cooperatives offer through their inclusive business models is essential for reducing unemployment in labor-intensive sectors. While the findings offer valuable insights, there are limitations due to the time period (2011–2022) and the scope of the data. The relatively short timeframe limits our ability to assess the long-term impact of cooperatives on economic growth and employment. Future research could extend the dataset and include a broader range of economic indicators to explore the long-term effects of cooperatives.

To promote the establishment of cooperatives, particularly in regions with high unemployment rates, governments can offer financial incentives such as tax exemptions, low-interest loans, and cooperative-specific microfinance options. Policymakers should prioritize improving cooperatives' access to

financing, especially in developing countries where credit availability may be limited. Subsidized loans, guarantee funds, or alliances with foreign financial institutions to promote cooperative expansion can all help achieve this.

Cooperatives should be given top priority in regional development projects for both developed and developing nations as a means of economic rehabilitation. These initiatives have the potential to boost sustainable growth and create jobs, especially in areas with low economic standing. Especially in developing nations where such assistance is essential for the survival and expansion of cooperatives, governments and international development organizations should fund training initiatives that improve cooperative management abilities, emphasizing leadership development, financial management, and market expansion.

Conclusion

This study emphasizes the vital role of cooperatives in stimulating economic growth and generating employment in Italy. The econometric analysis reveals that cooperatives are instrumental in fostering economic development by boosting local economic activity and providing steady job opportunities. These findings resonate with earlier research, such as Costa et al. (2012), which quantified cooperatives' contribution to Italy's total production and employment, affirming that cooperatives are a cornerstone of the Italian economy. The study also confirms the results of Borzaga et al. (2019), which shown that cooperatives can sustain employment even in unpredictable circumstances and maintain their resilience throughout economic downturns.

The limited timeframe of the dataset (2011-2022) restricts the ability to assess how cooperatives affect Italy's economic development over extended periods. While the results suggest a positive impact on employment and economic growth, further research is needed to explore how cooperatives adapt to changing economic conditions and whether their influence persists across different economic cycles. Extending the data period would provide deeper insights into the cyclical patterns and potential long-term benefits cooperatives can offer to the national economy.

These findings have important policy consequences. This study suggests that governments give priority to enhancing financial access and assisting cooperative capacity-building activities, drawing on the work of Fusco and Migliaccio (2018), who explored the financial resilience of cooperatives during crises. In both developed and developing countries, such measures can help unlock cooperatives' potential to enhance local economies. Additionally, regional policies that prioritize cooperatives, as suggested by Costa and Delbono (2021), could address unemployment challenges and encourage inclusive growth, particularly in economically marginalized regions.

Moreover, in line with Tortia and Troisi (2021), who highlighted cooperatives' adaptability during crises like COVID-19, cooperatives can be seen as crucial mechanisms for economic resilience. Their stable employment models and ability to adapt quickly to changing conditions make them valuable instruments for economic recovery. Policy interventions should therefore aim not only to foster the growth of cooperatives but also to ensure their inclusion in long-term strategies for sustainable economic development.

In conclusion, cooperatives serve as a practical and impactful model for advancing social justice and economic resilience, especially in regions vulnerable to economic instability. To fully unlock their

potential, future research should focus on assessing the long-term effects of cooperatives, considering broader macroeconomic trends and incorporating longitudinal data that spans multiple economic cycles. Through targeted government policies, cooperatives can fulfill their promise to drive inclusive prosperity, enhance economic stability, and contribute to a more equitable society.

References

Arellano, M., and Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>

Arellano, M., and Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models, *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)

Baltagi, B. H. (2021). *Econometric analysis of panel data* (6th ed.), Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53953-5>

Bartlett, W., Cable, J., Estrin, S., Jones, Derek C., and Smith, Stephen C. (1992). Labor-managed cooperatives and private firms in North Central Italy: an empirical comparison. *Industrial and Labor Relations Review*, 46(1), 103-118. <https://doi.org/10.2307/2524741>

Birchall, J. (2012). The comparative advantages of member-owned businesses. *Review of Social Economy*, 70(3), 263-294. <https://doi.org/10.1080/00346764.2011.632326>

Birchall, J., and Ketilson, L. H. (2009). *Resilience of the cooperative business model in times of crisis: sustainable enterprise programme*, ILO.

Blundell, R., & Bond, S. (2000). GMM estimation with persistent panel data: An application to production functions, *Econometric Reviews*, 19(3), 321-340. <https://doi.org/10.1080/07474930008800475>

Borzaga, C., Depedri, S., and Bodini, R. (2010). Cooperatives: the Italian experience. *Euricse: Cooperative Opportunities Conference*.

Borzaga C., Calzaroni, M., Carini, C., and Lori, M. (2019). Structure and performance of Italian cooperatives: a quantitative analysis based on combined use of official data. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 8(1), 65-83. <https://ssrn.com/abstract=3444230>

Cameron, A. C., and Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics: methods and applications*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511811241>

Costa, E., Carini, C., and Borzaga, C. (2012). An assessment of cooperatives in Italy: economic and occupational insights in 2008. *Journal of Co-operative Accounting and Reporting*, 1(1), 37-52. <https://www.smu.ca/webfiles/v2i1a3.pdf>

Costa, M., and Delbono, F. (2021). The Italian geography of regional resilience: the role of cooperative firms. *Quaderni - Working Paper DSE, No. 1166, Alma Mater Studiorum - Università di Bologna, Dipartimento di Scienze Economiche (DSE)*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3951889>

Costa, M., Delbono, F., and Linguiti, F. (2023). Cooperative movement and widespread prosperity across Italian regions. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 94(2), 475-494. <https://doi.org/10.1111/apce.12387>

Fazzini, M., and Russo, A. (2014). Profitability in the Italian wine sector: an empirical analysis of cooperatives and investor-owned firms. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(3), 128-135.

Filippetti, A., and Tuzi, F. (2023). The response of the Italian regions to the pandemic: a quantitative analysis. *International Review of Public Policy*, 5(3), 269-291. <https://doi.org/10.4000/irpp.3684>

Fusco, F., and Migliaccio, G. (2018). Crisis, sectoral and geographical factors: financial dynamics of Italian cooperatives. *EuroMed Journal of Business*, 13(2), 130-148. <https://doi.org/10.1108/EMJB-02-2016-0002>

George, D.A.R., Fontanari, E., and Tortia, E.C. (2019). Finance, property rights and productivity in Italian cooperatives. *Euricse Working Paper Series*, No: 110. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3570682>

Hopkin, J. (2012). A slow fuse: Italy and the EU debt crisis. *The International Spectator*, 47(4), 35-48. <https://doi.org/10.1080/03932729.2012.735508>

ICA. (1995). Co-operative Principles for the 21st Century. *Review of International Co-operation*, 83(3), 3-68.

Iserning, K. (2024). Balancing flexibility and stability: leveraging cooperatives for organizational resilience, Ambühl, M., Brusoni, S., Niedworok, A., Gutmann, M. (Ed.) in *Cooperatives in an Uncertain World-Contributions to Management Science (pp. 151-175)*, Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-56200-6_9

Jackson, A.J.H. (2016). The cooperative movement and the education of working men and women: provision by a local society in Lincoln, England, 1861–1914. *International Labor and Working-Class History*, No. 90, 28-51. <https://doi.org/10.1017/S014754791600020X>

La cooperazione italiana nei dati dei censimenti, Retrieved from [https://www.cooperazione.net/fileadmin/coop/uploads/La cooperazione italiana nei dati dei censimenti_01.pdf](https://www.cooperazione.net/fileadmin/coop/uploads/La_cooperazione_italiana_nei_dati_dei_censimenti_01.pdf) on June 25, 2021.

Lane, P.R. (2012). The european sovereign debt crisis. *The Journal of Economic Perspectives*, 26(3), 49-67. <https://doi.org/10.1257/jep.26.3.49>

Lee, H., and Van Cayseele, P. (2024). Market power, markup volatility and the role of cooperatives in the food value chain: evidence from Italy. *European Review of Agricultural Economics*, 51(3), 844-894. <https://doi.org/10.1093/erae/jbac001>

Maietta, O. W., and Sena, V. (2008). Is competition really bad news for cooperatives? Some empirical evidence for Italian producers' cooperatives. *Journal of Productivity Analysis*, 29(3), 221-233. <https://doi.org/10.1007/s11123-008-0100-z>

- Majee, W., and Hoyt, A. (2011). Cooperatives and community development: a perspective on the use of cooperatives in development. *Journal of Community Practice*, 19(1), 48-61. <https://doi.org/10.1080/10705422.2011.550260>
- Menzani, T., and Zamagni, V. (2010). Cooperative networks in the Italian economy. *Enterprise & Society*, 11(1), 98-127. <https://doi.org/10.1093/es/khp029>
- MISE. (2021). *Descrizione del mondo cooperativo Italiano: Statistiche albo 2021 e bilanci 2019*, Retrieved from <https://www.mise.gov.it/images/stories/documenti/Descrizi one del Mondo cooperativo Italiano - Novembre 2021.pdf> on Jan 15,2022.
- Oakeshott, R. (1990). *The case for workers' co-ops*. Palgrave Macmillan UK.
- OECD. (2021). The spatial dimension of productivity in Italian cooperatives. *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers No. 2021/02 OECD Publishing*. <https://doi.org/10.1787/4f9b9d77-en>
- Palermo, F. (2021). Covid-19 pandemic and its Impact on Italy's governance and security. *Prism*, 9(4), 118-132.
- Roelants, B., Hyungsik E., and Terrasi, E. (2014), *Cooperatives and employment: a global report*, CICOPA.
- Smith, S. C. (1994). Innovation and market strategy in Italian industrial cooperatives: econometric evidence on organizational comparative advantage. *Journal of Economic Behavior&Organization*, 23(3), 303-320. [https://doi.org/10.1016/0167-2681\(94\)90004-3](https://doi.org/10.1016/0167-2681(94)90004-3)
- Smith, S. C., and Rothbaum, J. (2013). Cooperatives in a global economy: key economic issues, recent trends, and potential for development, *IZA Policy Paper*.
- Tereshtenko, V. J. (1944). The cooperative movement in Italy, *Rochdale Cooperator*, 13(8-9), 289. Retrieved from https://fau.digital.flvc.org/islandora/object/fau%3A32389/datastream/OBJ/view/The_cooperative_movement_in_Italy.pdf on October 25,2019.
- Tortia, E., and Troisi, R. (2021). The resilience and adaptative strategies of Italian cooperatives during the covid-19 pandemic. *Foresight and STI Governance*, 15(4), 78-88. <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2021.4.78.88>
- Vargas-Cetina, G. (2011). Corporations, cooperatives, and the state: examples from Italy. *Current Anthropology*, 52(3), 127-136. <https://doi.org/10.1086/656784>
- Veneziani, B. (1987). Industrial democracy in Italy. *International Studies of Management & Organization*, 17(2), 69-77. <https://doi.org/10.1080/00208825.1987.11656455>
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Ekonometri: stata uygulaması*, Beta Yayınları.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2023). *İleri panel veri analizi: stata uygulaması*, Beta Yayınları.
- Zamagni, S., and Zamagni, V. (2010). *Cooperative enterprise: facing the challenge of globalization*, Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781849805667>

Zeuli, K. A., and Cropp, R. (2004). Cooperatives: principles and practices in the 21st century, Madison WI, University of Wisconsin.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları

Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı <i>Similarity Rate</i>	<p>Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekleştirilen taramada benzerlik oranı %7 olarak tespit edilmiştir.</p> <p><i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as 7%.</i></p>
Tekrar Kullanım <i>Reuse</i>	<p>Çalışma, “Kooperatiflerin ekonomik büyüme ve istihdam üzerine etkisi: İtalya örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.</p> <p><i>The study is derived from the doctoral thesis titled “The impact of cooperatives on economic growth and employment: The case of Italy”.</i></p>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Artificial Intelligence</i>	<p>Çalışmada yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılmamıştır.</p> <p><i>AI technologies were not used in the study.</i></p>
Katkı Oranı <i>Contributions</i>	<p>Çalışmanın %100’ü yazar tarafından yazılmıştır.</p> <p><i>100% of this study was written by the author.</i></p>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	<p>Herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.</p> <p><i>There is no conflict of interest with any organization or person.</i></p>
Destek/Teşekkür <i>Support/Acknowledgement</i>	<p>Çalışma herhangi bir kurum, kişi veya projeden destek almamıştır.</p> <p><i>The study did not receive support from any institution, person or project.</i></p>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	<p>Etik Kurul onayına gerek yoktur.</p> <p><i>Ethics Committee approval is not required.</i></p>
Ölçek Kullanım İzni <i>Scale Use Permission</i>	<p>Ölçek iznine gerek yoktur.</p> <p><i>Scale permission is not required.</i></p>

AB ile Rusya'nın Karadeniz Rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın İlhakına Retorikler ve Sorun Alanları

Bariş GÜRSOY¹

Öz

Makale Türü	Karadeniz'in çevresiyle beraber oluşturduğu Karadeniz Bölgesi tarihin büyük bölümünde bir rekabet alanı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak dominant olduğu Karadeniz'de rekabetin tarihi 1990'lı yıllarla beraber farklı bir düzleme çekilmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu rekabet halindeki iki bölgesel ve küresel aktördür. Bu iki komşu aktörün rekabet halinde olduğu bölgelerden en önemlisi Karadeniz'dir. İki aktörün bölgeye dair çıkar formülasyonları ve politikalarındaki uyumsuzluk açıkça bir çatışma seviyesindedir. AB'nin genişlemeyle Karadeniz'in doğrudan bir aktörü olmasıyla birlikte Rusya ve Avrupa Birliği rekabeti farklı bir boyuta taşınmıştır. Avrupa Birliği bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini artırmaya çalışırken Rusya eski etkinliğini geri kazanmak ve bölge ülkeleri üzerindeki Avrupa Birliği'nin etkisini kırmaya çalışmaktadır. Rekabetin izlerini tarafların bölgeye dönük söylemler ürettiği resmi belgelerinden ve bölgedeki çeşitli sorunlardan takip etmek mümkündür. Bu çalışma 11 Eylül saldırılarından Kırım'ın ilhakına kadar olan dönemde yaşanan rekabeti Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" doktrini ile savunma ve dış politika konsepti belgelerinden; Avrupa Birliği'nin ise "Karadeniz Sinerjisi Belgesi" üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra belgelerde yer alan dış politika yaklaşımlarının bazı sorun alanları ve konuları üzerinden irdelenmesi hedeflenmektedir.
Araştırma Makalesi	
Başvuru Tarihi	22.11.2024
Kabul Tarihi	21.03.2025
DOI	10.53306/klujfeas.1589845

Karadeniz'in çevresiyle beraber oluşturduğu Karadeniz Bölgesi tarihin büyük bölümünde bir rekabet alanı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak dominant olduğu Karadeniz'de rekabetin tarihi 1990'lı yıllarla beraber farklı bir düzleme çekilmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu rekabet halindeki iki bölgesel ve küresel aktördür. Bu iki komşu aktörün rekabet halinde olduğu bölgelerden en önemlisi Karadeniz'dir. İki aktörün bölgeye dair çıkar formülasyonları ve politikalarındaki uyumsuzluk açıkça bir çatışma seviyesindedir. AB'nin genişlemeyle Karadeniz'in doğrudan bir aktörü olmasıyla birlikte Rusya ve Avrupa Birliği rekabeti farklı bir boyuta taşınmıştır. Avrupa Birliği bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini artırmaya çalışırken Rusya eski etkinliğini geri kazanmak ve bölge ülkeleri üzerindeki Avrupa Birliği'nin etkisini kırmaya çalışmaktadır. Rekabetin izlerini tarafların bölgeye dönük söylemler ürettiği resmi belgelerinden ve bölgedeki çeşitli sorunlardan takip etmek mümkündür. Bu çalışma 11 Eylül saldırılarından Kırım'ın ilhakına kadar olan dönemde yaşanan rekabeti Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" doktrini ile savunma ve dış politika konsepti belgelerinden; Avrupa Birliği'nin ise "Karadeniz Sinerjisi Belgesi" üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra belgelerde yer alan dış politika yaklaşımlarının bazı sorun alanları ve konuları üzerinden irdelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Karadeniz, Yakın Çevre Doktrini, Karadeniz Sinerjisi

Atıf: Gürsoy, B. (2025). AB ile Rusya'nın Karadeniz rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın ilhakına retorikler ve sorun alanları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 23-39. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845>

Bilgilendirme: Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Devletler Hukuku Anabilim Dalı, baris.gursoy@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0537-3511

The Black Sea Rivalry Between EU and Russia: Rhetoric and Issues From September 11 to the Annexation of Crimea

Bariş GÜRSOY²

Abstract

The Black Sea Region, which is formed by the Black Sea itself, has become an area of competition for most of history. The competition in the Black Sea, where the Soviet Union and Turkey were dominant as NATO members during the Cold War, was taken to a different level in the 1990s. The European Union and the Russian Federation are two competing regional and global actors. Black Sea is one of the most important regions where these two neighboring actors are in competition. The incompatibility of the two actors' interests formulations and policies regarding the region is clear in discourses and regional issues. With the enlargement processes in 2000s, European Union become a direct actor of the Black Sea and the competition between Russia and the European Union has moved to a different dimension. While the European Union is trying to increase its influence on the countries of the region; Russia is trying to regain its former influence and break the European Union's influence on the countries of the region. It is possible to follow the traces of competition from the official documents of the parties and various problems in the region, where the parties produce discourses towards the region. This study examines the rivalry in the period from the September 11 attacks to the annexation of Crimea from the documents of the Russian Federation's "Near Abroad" doctrine and EU's "Black Sea Synergy Document". In addition, this study is aimed to examine the foreign policy approaches of the parties with a brief survey of the regional issues.

Keywords: European Union, Russian Federation, Near Neighbourhood Doctrine, Black Sea Synergy

Citation: Gürsoy, B. (2025). AB ile Rusya'nın Karadeniz rekabeti: 11 Eylül'den Kırım'ın ilhakına retorikler ve sorun alanları. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 23-39. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1589845>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

Article Type

Research Article

Application Date

2024.11.22

Acceptance Date

2025.03.21

DOI

10.53306/klujfeas.1589845

² Asist. Prof., Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, baris.gursoy@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0537-3511

Giriş

Zigana Geçidi'ni aşırp, Trabzon'a ulaşan Ksenophon'un birliklerinin "deniz, deniz!" (King, 2008, s. 42) diye haykırdığı söylenir. Bu Atinalı general, türlü zorluklarla geçen uzun yolculuğunda, Karadeniz'i coğrafi ve sosyolojik olarak keşfetme imkânı bulmuştur. Yunan kolonicilerinin İskitlerle karşılaşmaları ise Karadeniz üzerindeki rekabetin ilk izleri olarak değerlendirilebilir. Bu karşılaşma Ascherson'a göre Karadeniz'de bir çift siyam ikizini doğurmuştur. Bunlar "uygarlık" ve barbarlık'tır (Ascherson, 2001, s. 71). Strabon ise "Bu zamanda Deniz'de (Karadeniz) gemicilik yapılamazdı ve buraya buz gibi fırtınaları ve çevresinde yaşayan kabilelerin vahşiliği, özellikle de yabancıları kurban eden İskitler nedeniyle 'Aksenos' (yabancı düşmanı) denirdi... ama sonraları İonyalılar kıyılarda şehirler kurunca 'Eukseinos' (konuksever) adı verildi diye yazar (Ascherson, 2001, s.13). Deniz'in agresif karakteri kadar Deniz'in etrafındaki halkların da yaşamları serttir. Deniz'in çalkantısı kadar çevresindeki halkların siyaseti de çalkantılı olagelmıştır. Zaman zaman tek başına bir aktörün hâkimiyetinde istikrar ortamı yakalanmış olsa da Karadeniz genellikle bir rekabet alanı olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küresel ve bölgesel siyasetin değişen dinamikleri ve aktörleri arasında Karadeniz üzerindeki rekabet sürmektedir.

11 Eylül saldırıları dünyada güvenlikçi söylemler ile politika uygulamalarının küresel bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Saldırıların hemen ardından başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği (AB) ve Rusya Federasyonu çevrelerindeki sorunları askeri boyutu ağır basan güvenlik endişeleri ve çıkarları üzerinden tanımlamaya başlamışlardır. Diğer yandan dünyanın üzerinde uzlaştığı güvenlik meseleleri olan terör, kitle imha silahları, organize suç, kitlesel göç hareketleri ve bölgesel çatışmalar her iki aktörün gündemini meşgul etmekle birlikte tarafların farklı olay ve durumlara dair yaklaşımları arasında ciddi uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılaşmanın ortaya çıktığı sahalardan bir tanesi Karadeniz'dir. Karadeniz' dair sorunlar, 19.yüzyıla kadar kıyıdaş güçlerin kendi meseleleri olarak görülürken; Kırım Savaşı (1853-1856) Karadeniz'i küresel siyasetin gündemine taşımıştır. Bolşevik Devrimi'nin hazırlayıcısı olaylardan Potemkin Zırhlısı hadisesi; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girişiyle neticelenen Sivastopol bombalamaları ve Gazi Alemdar gemisinin Kurtuluş Savaşı sırasındaki faaliyetleri Karadeniz'le birlikte hatırlanır. Karadeniz Türkiye'nin başarılı dış politika girişimlerinden birisi olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle dünya gündemine İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde bir kez daha gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Karadeniz iki rakip blok ülkelerinin aynı suyu paylaştığı bir deniz olarak Doğu-Batı rekabetinin cereyan ettiği bölgelerden biri olmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise bölge toprak talepleri, milliyetçilik, etnik ve dini tartışmalara sahne olmuştur (Aydın, 2005, s. 61). İstikrarsızlıklar bölgedeki riskleri artırırken bölgenin güçlü aktörlerinin sorunlara olan ilgisi de artacaktır.

Tam bu noktada Karadeniz'e ilişkin olarak bir bölge olma tartışmasına girmek yerinde olacaktır. Zira suyun coğrafi olarak kendi içindeki tutarlılığı bir yana sahip olduğu art alanın genişliği bakımından sadece bir deniz ve onu çevreleyen kıyıdaş ülkelerden ibaret bir coğrafya olmadığı görülmektedir. Deniz merkeze alan bir tanımlamaya gidersek karşımıza sadece 6 ülke çıkar. Bunlar Türkiye, Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan'dır. Daha geniş bir perspektif ile ele alındığında ise Karadeniz'in Urallardan Alplere kadar uzandığını söyleyen görüşler bulunmaktadır. Bu haliyle bölgedeki devlet sayısı yirminin üstüne çıkmaktadır (King, 2008, s. 26). Ancak Karadeniz bir bölgesel kimlik üretmekten uzaktır. Bölge unsurlarının kendilerini farklı coğrafi ya da siyasi tanımlamalar içinde kimlik arayışına girdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla kendi içinden bir bölge olma fikri ve projesi

üretmemiş olan Karadeniz, zayıf bölgesel kimliği ile “entelektüel olarak inşa edilmiş bir bölgedir (Aydın, 2005, s. 61).

Yine de Soğuk Savaş'ın bitişi Karadeniz'in bir bölgesel kimlik oluşturma ihtimalinin önünü açmıştır. Yeni jeopolitik ortam, Sovyet iradesinin ortadan kalkışı, dünyada yaşanan bölgeselleşme furyası Karadeniz'i etkisi altına almıştır. Karadeniz'in jeopolitiği bakımından ulaşım koridoru olması; Hazar'ın ve Orta Asya'nın doğal kaynaklarının ulaşımını sağlaması; NATO ve Rusya'ya ait donanmaların varlığı ve bölgesel çatışmalar nedeniyle dikkatleri üzerinde toplamaktadır (Ryabtsev, 2013, s. 99). Bunun neticelerin birisi olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ortaya çıkmıştır. Ancak 1990'larda yaşanan gelişmeler AB ve NATO'nun bölge sakinleri açısından daha iyi tercihler gibi görüldüğünü ortaya koymuştur (Arbatova, 2008, s. 293). Romanya ve Bulgaristan AB ve NATO üyesi olmuşlardır. Diğer kıyıdaşlar ise AB ile yakın işbirliğine girme yolunu tutmuşlardır. Rusya'nın 1990'lar boyunca kendi sorunlarına odaklanmış olması AB'nin ve NATO'nun sınırlarını Karadeniz'de genişletme imkânı sunmuştur. Ancak 2000'li yıllar Karadeniz'de işlerin 1990'larda beklendiğinden farklı gelişeceğini ortaya koymuştur. Örneğin 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı öngörülenden daha farklı bir Karadeniz siyasetinin bölgesel güçleri beklediğinin sinyalini vermiştir (Manoli, 2011, s. 1-2). AB bölgeye olan ilgisini demokratikleşme, piyasa ekonomisi, karşılıklı bağımlılık, sorunların diplomasi yoluyla çözümü gibi kavram ve yöntemlerle göstermeye çalışmaktadır. Bu durum hangi kavram ya da yöntem kullanırsa kullanılsın Rusya açısından bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir.

1. Rekabetin Retoriği: Yakın Çevre Doktrinine Karşı Karadeniz Sinerjisi

“İşbirliği alanı” yerine “rekabet alanı” ifadesinin tercih edilmesi dahi meselenin çatışmacı ruhunu ortaya koymak maksadını taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın bitişi Karadeniz'i küresel rekabetin içine çekmiştir. Bu rekabet ortamında AB ve Rusya bölgeye yönelik olarak farklı söylemler ve politikalar üretmiştir. AB için Karadeniz uzun yıllar hem ihmal edilen hem de nüfuz edilemeyen bir bölge olmuştur. Ayrıca Avrasya, Orta Doğu ve Avrupa'ya odaklanan çalışmalar Karadeniz üzerine yoğunlaşmamıştır. Diğer yandan Soğuk Savaş'ın bitişinde ortaya çıkan çok sayıdaki yeni gündem maddesi; Körfez Krizi ve Balkan Savaşları gibi olaylar bölgeye dair ilgiyi eritmiştir. Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'yi dışarıda bırakırsak bölgenin de Batıyla yoğun işbirliği arayışında olduğunu söylemek zordur. Bölge ülkeleri kendi içlerindeki sorunlarla uğraşmaktadır (Asmus, s. 1). Ancak Soğuk Savaş'tan sonra başlayan iddialı genişlemeyle hamleleriyle birlikte Karadeniz zamanla AB'nin dikkatini güçlü bir şekilde çekecektir. AB resmi belgelerinde bölgedeki devletlerin başarısızlığı ve bunun neticeleri; donmuş çatışmalar; bölge ülkelerinden yönelebilecek göç baskısı; demokrasi ve piyasa ekonomisine dönüşümün sancıları; AB'nin bu bölgedeki komşularıyla arasındaki gelir dengesizliği gibi konular sıkça vurgulanmıştır (Grotzky ve Isic, 2008, s. 6).

Romano Prodi'nin, “Fas'tan Karadeniz'e uzanan ve Birliği çevreleyen dostlar halkası görmek istiyorum” (2002) sözünü, AB'nin 1980'lerde Akdeniz için geliştirmeye çalıştığı program ve politikaların 2000'li yıllarda Karadeniz için de üretilmeye çalışıldığına dair bir işaret olarak yorumlamak mümkündür. 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyesi olmaları Brüksel'in Karadeniz'e ilgisini artırmasına neden olmuştur. 2007 yılında hazırlanan bir raporda Karadeniz'in “çok büyük stratejik önemi” olduğu ve bölgedeki gelişmelerin Birliğe “doğrudan” yansıdığı ifade edilmiştir (GAERC, 2007, s. 20).

AB'nin Karadeniz'e dair ilgisinin iki yeni Karadenizli üyesinin varlığı ile açıklamak yeterli olmayacaktır. Karadeniz'le ilgili projeler Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri öncesi başlamıştır. Ancak güçlü adlandırmalar vasıtasıyla iddialı girişimlerin 2007'de ortaya çıktığının altını çizmek gerekir. Karadeniz

Sinerjisi Belgesi bunların başında gelir ve 2007 yılında yayımlanmıştır. Belge bölgenin önemini anlatırken coğrafi tespit anlamında Karadeniz'i Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu arasında yer alan stratejik bir kavşak olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bölgenin doğal kaynaklarının zenginliği güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Belgede bölge piyasasının büyük gelişme potansiyeline sahip olduğunun altı çizilmiştir. Ancak sayılan fırsat ve güçlü yönlerin yanında riskler ve zayıf yönler de sıralanmıştır. Belgeye göre donmuş çatışmalar, organize suç, göç ve çevre sorunları bölgenin büyük sorunlardır (Black Sea Synergy, 2007, s. 1). Bu değerlendirmeye yanı başında bu tür tehditleri üretme potansiyeli olan bir bölgeye AB'nin ilgisiz kalması mümkün değildir. Brüksel, AB'nin ve vatandaşlarının güvenliğinin AB sınırlarının ötesinden başladığını ve tedbirlerin sınır ötesinde alınması gerektiğini bilecek dış ve güvenlik politikası deneyimine ve vizyonuna sahiptir. Karadeniz Sinerjisi Belgesinde çok sayıda işbirliği alanı sayılmaktadır. Bunlar demokrasi, insan hakları, iyi yönetim; güvenlik, donmuş çatışmalar (Dinyester, Abazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ), enerji, ulaşım, çevre, denizcilik, ticaret, ar-ge ağları, bilim ve teknoloji, istihdam, bölgesel kalkınma, STK'ların işbirliği ve bölgesel örgütlerdir (Black Sea Synergy, 2007, s. 2). AB'nin Karadeniz'e ilişkin resmi değerlendirmelerinde önceliğin bölgesel istikrar ve enerjiye verilmesi bölgenin AB açısından öneminin yakın gelecekte artacağına işaret etmektedir (Vahl ve Celac, 2006, s. 171). Bu noktada bölge ülkelerinin istikrarına katkı sunulması AB için bir hayli önemli görülmektedir. AB, Karadeniz Sinerjisi Belgesi'nde, Karadeniz Bölgesi'ndeki komşularının refahının, istikrarının ve güvenliğinin daha öncesinde hiç olmadığı kadar kendilerini ilgilendirdiğini ifade etmektedir. (Black Sea Synergy, 2007, s. 1).

Bunların yanı sıra, 2000'li yıllarda AB'nin Karadeniz'e olan ilgisinin artışında 11 Eylül olayları, yeni tam üyelerin varlığı, Birliğin dış ve güvenlik politikasının güçlendirilmesi gayretleri gibi nedenler sayılabilir. Ancak diğer yandan Karadeniz'de unutulmaması gereken bir Rusya Federasyonu gerçeği söz konusudur. 11 Eylül sonrasında Rusya, 1990'lı yılların istikrarsızlığını geride bırakmaktadır. Dolayısıyla AB için Rusya tam manasıyla toparlanmadan güçlü ve tutarlı bir Karadeniz siyaseti üretmek gecikmesinde sakıncalar barındıran bir iştir. Çünkü Rusya bölgenin kadim aktörlerinden birisidir. Sovyetlerin çöküşünün ardından dağılan dikkatini ve gücünü tekrar topladığında Karadeniz'de yeniden büyük söz sahibi olmayı arzulaması kaçınılmaz görünmektedir. AB'nin bölgeye dönük bir diğer motivasyonun ise Rusya'nın gelecekteki olası etkinliğinin kırılması olduğunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu noktada Rusya'nın Karadeniz'e bakışını irdelemek gerekmektedir. AB'nin Karadeniz Sinerjisi ile çizdiği çerçeveye karşılık Rusya'nın bölgeye yönelik daha eski bir siyaset belgesi bulunmaktadır. Söz konusu belge 1993 tarihli Yakın Çevre Doktrini (23 Nisan 1993, 284 Sayılı Devlet Başkanlığı Direktifi) olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu doktrin, ABD'nin, "Yeni Dünya Düzeni"ni ilan ettiği bir dönemde yayınlanmış olması bakımından önemli bir dış politika belgesidir. Belgenin küresel yansımaları bir yana Karadeniz bölgesini kapsayan bir çıkarlar ve öncelikler tanımlaması yapması bakımından dikkate değerdir. Yakın Çevre Doktrini yeni Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet coğrafyasına olan ilgisini yansıtmaktadır. Bölgenin sorunlarına komşu olması, bölge ülkeleriyle olan bağları ve bölgede o dönem itibarıyla yaşayan 25 milyona yakın Rus varlığı doktrinin merkezinde yer almaktadır ve özellikle Rus ordusu bu doktrinin en önemli aracıdır (Yapıcı, 2010, s. 328).

AB'nin bölgeye ilişkin resmi söyleminin güçlü bir şekilde ortaya çıkışı 2007 yılına denk gelmektedir. Ancak Rusya, Karadeniz'i neredeyse hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Yukarıda değinilen yakın çevre doktrinin çıkış noktası olan 1993 Dış Politika Konsepti'nde eski Sovyet cumhuriyetlerinde ortaya çıkan çatışmaların Rusya Federasyonu'nu doğrudan ilgilendirdiği ifade edilmiştir. Daha açık bir ifade ile Rusya Federasyonu

kendisine barış ve güvenlik sağlayıcısı misyonu atfetmiştir. Ayrıca 1993 Konseptinde silahlı çatışmalar, kitle imha silahları, etnik çatışmalar, terör, salgınlar, uyuşturucu ticareti tehditler olarak sıralanmıştır (Kassianova, 2001, s. 830). 1997 yılında yayınlanan Dış Politika Konsepti ise büyük ölçüde NATO genişlemesine ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Bu belgeyle Rusya, NATO genişlemesini “son derece tehlikeli” bir durum olarak tanımlamaktadır (Kassianova, 2001, s. 832). Bundan üç yıl sonra yayınlanan Güvenlik Konsepti Belgesi’nde ise aşırıcılık ve ayrılıkçılıkla ilgilidir hususlar temel Rus kaygılarını yansıtmaktadır (Kassianova, 2001, s. 834).

2000 yılında yayınlanan Rusya dış politika konsepti belgesinde yer alan bazı ifadeler Rusya’nın yeni milenyuma girerken uluslararası meselelerde ABD ve NATO’nun politikaları bağlamında yaşadığı hayal kırıklığını yansıtırken; aynı zamanda değişmekte olan bir dış politika anlayışının da ipuçları olarak değerlendirilebilir. Özellikle NATO’nun Kosova’daki tutumunun bu konudaki en önemli dış etken olduğu söylenebilir. 2000 Belgesi, 1990’lı yıllarda çok-tarafılık ve çok-kutupluluk üzerine vurgular yapan Rus dış siyaset anlayışı ve söylemi için farklı bir yola girileceğinin mesajıdır. Bu noktada elbette iç siyasetinde istikrar kavuşan ve ekonomisi güçlenen Rusya’nın özgüveninin artışı da önemli bir faktördür. 2000 yılı belgesinde yer alan “1993’te ilan edilen Rus dış siyasetinin temellerine ilişkin Rusya ile dünya arasında karşılıklı fayda ve eşitlik ilkesine dayalı işbirliği ve ilişkilerin oluşması hakkındaki beklentilerin gerçekleşmediğine” dair değerlendirme bunun en açık ifadesidir (Tezkan: 2001, s. 224). Belgede tek-tarafılı eylemler eleştirilmektedir. Ayrıca Rusya’nın çok kutuplu bir dünyanın oluşmasını peşinde olduğu belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler’in (BM) rolünün güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tezkan: 2001, s. 226-228). Rusya’nın bu normatif yaklaşımı esasında AB, NATO ve ABD gibi küresel aktörlerin politikalarına dair ağır eleştirilerdir. Ayrıca Rusya, Kosova Operasyonu’nun ardından NATO’nun genişlemesi karşısında nükleer caydırıcılık konusunu gündeme getirmiştir. Muhtemel bir saldırı karşısında, kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğini sağlamak açısından nükleer silah kullanabileceğini belirtmiştir (Alkan, 2006, s. 68).

2008 yılı Dış Politika Konsepti Belgesi ise 2007’de AB’nin artık Karadeniz’e kıyıdaş bir aktör olduğu ve Karadeniz Sinerjisi Belgesini yayınladığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. 2008 Konsepti, Bağımsız Devletler Topluluğu alanına girmeye çalışan unsurların “Rusya’nın meşru çıkarlarını” göz önünde bulundurmaları gerektiğini açıkça belirtmiştir (Dangerfield, 2011, s. 227). Rusya Federasyonu bu belgeyle hem NATO’ya hem de AB’ye mesaj vermektedir. Karadeniz, mesajın doğrudan alınması beklenen bölgedir. Rusya’ya göre NATO’nun niyeti Karadeniz’de hava ve deniz alanlarını kontrol altına almaktır. Bu durum Rus çıkarlarına tamamen zıt bir durum oluşturmaktadır. Rusya Karadeniz’de tarafı olmadığı askeri örgütlerin etkinliğinin artmasından son derece rahatsızdır. Rusya açısından Karadeniz’den Akdeniz’e doğru iletişimin ve ulaşımın her bakımdan ve her konuda kesintisiz devamının sağlanması hayati önemdedir (Arbatova, 2008, s. 300).

Rusya 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi’ne kabul edilmiş, 1994’te ise Barış İçin Ortaklık programına dâhil edilmiştir. 1997’ye gelindiğinde Kurucu Senet Anlaşmasıyla NATO ve Rusya arasında Daimi Müşterek Konsey kurulmuştur. NATO genişlemesinin Rusya tarafından stratejik bir rekabet olarak algılanmasının önüne geçilmesi için 2002 yılında Roma Deklarasyonu ile Rusya’nın NATO Daimi Konseyi’nde gözlemci statüsünden veto hakkı bulunmayan oy kullanıcı statüsüne yükseltilmiştir. 11 Eylül sonrasında Rusya’nın terörle mücadele ortak paydasında ABD ile buluşması bir yakınlaşma ortamı doğurmuştur (Ağır, 2003, s. 125-126). Ancak NATO ve AB’nin Karadeniz’e doğru genişlemesi Rusya açısından bir meydan okuma olarak kayda geçirilmiştir.

2007 yılından itibaren Karadeniz'de komşu olan Rusya ve AB, bölgedeki rollerini tanımlamaları, bölgeyi anlamlandırmaları ve bölgeye ilişkin stratejileri bakımından ayrıışmaktadır. Brüksel bölgenin AB ile yaklaşmasını ve istikrarına kavuşmasını arzularken; Rusya bölge ülkelerinin zayıf, yalnız ve kendi hâkimiyetini kabul etmiş olmasını tercih ediyor görünmektedir (Casier, 2007, s. 88). AB'nin Karadeniz Sinerjisi içine giren ülkelerin oluşturduğu bölge ile Rusya'nın yakın çevre doktrininin ilgi alanı olarak benimsediği coğrafya birbirinin neredeyse aynıdır. Haliyle iki aktörün işaret ettiği nüfuz alanları çakışmaktadır. AB'nin komşuluk politikası gibi Karadeniz'i içeren yaklaşımları Rusya için bölgedeki gücünü azaltıcı etki yaratma ihtimali dolayısıyla rahatsız edici bulunmaktadır (Tanrıseven, 2007, s. 180). Bölgede sadece sert güç unsurlarıyla bulunmayan Rusya, bölgedeki AB etkisini dengelemek ya da azaltmak amacıyla dost rejimlere vize serbestliği ve Rusya yanlısı medyaya finansman sağlamıştır. Bu durum Sovyet sonrası dönemde bölgeye dönük revizyonist bir tutumun parçası olarak değerlendirilebilir (Tassinari, 2011, s. 103).

2. Bir Rekabet Alanı Olarak Bölgesel Sorunlar

Karadeniz Bölgesi üzerindeki AB ve Rusya arasındaki rekabetin güncel siyasetteki karşılığını bölgenin temel sorunları üzerinden görmek mümkündür. Tarafların genel politikalarını, hedeflerini, çıkarlarını, retoriklerini ve resmi belgeleri üzerinden ifade ettikleri bölgeye dönük stratejilerini sorun alanları üzerinden tespit etmek oldukça açıklayıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bölgenin bilhassa 2000'li yılların başlarında ortaya çıkan sorunlarını rejimlerin niteliği, Ağustos (2008) Savaşı, donmuş çatışmalar, Çeçenistan meselesi ve enerji üretimi ve arzı konuları şeklinde sıralamak mümkündür.

Karadeniz'de – Ukrayna ve Gürcistan'da – Soğuk Savaş'ın sonunu getiren olaylar arasında Orta ve Doğu Avrupa'daki "sessiz devrim" ya da "kadife devrim" adlandırmalarıyla nitelendirilen hareketler benzeri sayılabilecek "renkli devrimler" ortaya çıkmıştır. Bunlar Doğu Bloğundan ayrılmaları üzerinden epeyce zaman geçmiş olmasına rağmen siyasal sistemlerinde istikrara ve demokrasiye tam anlamıyla kavuşmamış ülkelerde ortaya çıkan hareketlerdir. Bu hareketlerde seçimlerin özgür ve adil olması ile yönetimlerin meşruiyetlerinin sorgulanması en önde gelen taleplerdir. Muhafif grupların çağın iletişim yöntem ve araçlarından yararlanmaları; video, müzik, renk seçimleri; mizahı etkili kullanmaları ile sosyal hareketlere yeni bir soluk getirdikleri de söylenebilir (Polese, 2011, s. 425-426). Muhafiflerin temel itiraz konularının arasında demokrasi açığı, seçimlerin adil olmayışı ve yozlaşmış iktidarlar olması dolayısıyla AB'nin genel ilke, değer ve hedefleriyle paralellik göstermektedir. Haliyle AB'nin bölgedeki bu sosyal hareketlere bakışı olumludur. Diğer taraftan bölgede statükoyu temsil eden iktidarların Rusya yanlısı tutumları karşısında AB'nin muhaliflere olan desteği bu konuyu bir rekabet alanı haline getirmektedir. AB açısından statükocu ve Rusya yanlısı rejimlerin yerini Batı tipi demokratik sistemlerin alması bölgenin istikrarını, refahını ve demokrasi kalitesini artıracaktır. Kaldı ki göstericilerin hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dair vurguları AB'nin komşu ülkelerde Avrupalılaştırmanın (Mercan ve Gürsoy, 2016, s. 255-258) gerçekleşmesi yönünde bir dönüşüm üreteceği öngörülmektedir. Yakın çevresinde kendi değerlerini paylaşan rejimlerin varlığı AB için bir güvenlik üretici durum olarak değerlendirilmektedir.

Rusya'nın ise bölgenin pek çok sorununa olan yaklaşımında olduğu gibi demokratikleşme konusunda da statükocu bir tavır alması şaşırtıcı değildir. AB'nin Ukrayna ve Gürcistan'daki hareketlere desteği karşısında Rusya bu iki ülkedeki statükocu güçlere destek vermiştir. Bu ülkelerde AB yanlısı iktidarlara çeşitli zorlayıcı tedbirler alarak baskı kurmaya çalışmıştır. Örneğin 2005 yılında AB ile Ukrayna ve Gürcistan arasında "Borjomi Deklerasyonu" imzalanmıştır. Buna göre bölgesel düzlemde demokratik kurumların ve sivil toplumun güçlendirilmesinin ekonomik kalkınma ve refahın yükseltilmesi için son

derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan kendilerini “Avrupa ailesinin” üyeleri olarak tanımlayarak, Avrupa’nın ortak değerleriyle uyumlu politikalar yürüteceklerini belirtmişlerdir (Borjomi Declaration, 2005). Bu bildiri Rusya’nın bölgedeki nüfuzuna ve politikalarına karşı bir girişim olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki Rusya da bildiriye bu şekilde yorumlayacaktır. 2006 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan enerji krizi ile Rusya’nın Moldova ve Gürcistan’a karşı uygulamaya koyduğu ticari yaptırımlar bu açıdan değerlendirilmelidir.

Rusya’nın Ukrayna’daki Turuncu Devrim ve Gürcistan’daki Gül Devrimi’ne karşı tutumu bölgesel çıkarlarını yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Ukrayna ve Gürcistan’daki halk hareketlerini tehdit olarak algılayan Rusya, bu süreçte ilk kez yakın çevresinde önleyici güç kullanabileceğini belirtmiştir (Igunnova, 2011, s. 265). Ayrıca Rusya’nın bölgedeki çıkarlarını korumak anlamında sadece diplomatik girişimlerle ve ticari yaptırımlarla yetinmeyeceğini göstermesi açısından Gürcistan ile yaşadığı Ağustos Savaşı (2008) son derece değerli bir emsaldir.

Rusya Federasyonu resmî belgelerini incelediğimizde NATO’nun Kosova müdahalesinden sonra farklı bir yola girildiği görülmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin verdiği tepkinin de etkisiyle “tek-tarafılık” anlayışının bir yöntem olarak özellikle bölgesel konularda Rusya için tercih edilir olduğunu görülmektedir. Rusya eski Sovyet coğrafyasında yaşayan Rusları koruma misyonu dâhilinde sert politikalar üreteceğinin sinyallerini vermiştir. Özellikle Putin yönetiminin iyice güçlenmeye başladığı 2004 yılından itibaren, Rusya’nın bölgede sert güç unsurlarını harekete geçirerek daha aktif – hatta agresif – bir yol izleyeceği ortaya çıkmıştır. 2005 yılında Gürcistan’ın Borjomi Deklarasyonu’na imza atmasıyla birlikte Rus-Gürcü ilişkilerinde gerilim artmıştır. Rusya bazı Gürcü mallarına boykot kararı almıştır. Ardından Gürcistan ise casusluk suçlamasıyla dört Rus’u tutuklamıştır. Son olarak, iki ülke arasındaki kara, deniz ve hava ulaşımı kesilmiştir (Nilsson, 2008, p. 30). Savaşa doğru giden yolun taşları böylece döşenmiştir.

Rusya-Gürcistan geriliminin bir diğer parametresi Güney Osetya’dır. Tarafların Güney Osetya üzerindeki politikaları birbirlerine zıt denilecek derece farklıdır. Rusya’ya göre Gürcistan’ın niyeti Güney Osetya’nın kontrolünü ele almaktır. Rusya ise bölgedeki halkları korumanın kendi sorumluluğu altında olduğunu hatırlatmaktadır. Rusya’nın bu yaklaşımı, bölgedeki hegemonyasını güçlendirme niyetini yansıtırken; NATO’nun 1999 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleştirdiği ve uluslararası hukuka göre meşruluğu problemlidir (Ağır, 2012, s. 214) Kosova müdahalesine atıf yapmaktadır. AB’nin Gürcistan ve Rusya arasındaki savaşa bakışı ise bir miktar ikircikli bir görünüm taşımaktadır. Zira Avrupa Parlamentosu savaşın çıkışında Gürcistan’ı sorumlu görürken; savaştan sonra Rusya’nın Abhazya ve Osetya’yı tanımasını eleştirmiştir. Ayrıca Rusya’nın Gürcistan’da kuvvet kullanması AB tarafından eleştirilmiştir.

Karadeniz Bölgesi’ndeki Rusya-AB arasındaki rekabetin su yüzüne çıktığı bir diğer sorun alanı donmuş çatışmalardır. Popescu, donmuş çatışmayı üzeri buz tutmuş bir nehre benzetir. Yüzeyi buz tutmuş bir nehir dışarıdan bakıldığında sükûnet ve huzurlu görünür, ancak suyun altında yaşam olduğu gibi devam edip akmaktadır (2011, s. 1-2). Donmuş çatışma alanlarında savaş ya da çatışma olmaması “barış” koşullarının hâkim olduğu anlamına gelmemektedir. Bu alanlar genel itibarıyla her an gerilimin yükselebileceği ve çatışma ortamına sürüklenebilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Haliyle risk her zaman kapıda olduğundan sağlıklı ve istikrarlı bir görünümünden uzaktır. Diğer yandan bu alanlardaki çatışma potansiyeli alan-ıçi ya da alan-dışı provokasyonlara karşı hassasiyet barındırmaktadır. Donmuş çatışmalara karşı AB ve Rusya’nın tutumları diğer pek çok konuda olduğu gibi ayrılmaktadır. AB tarafı,

donmuş çatışmaların iyi yönetişi, sürdürülebilir ticareti ve genel olarak işbirliği olanaklarını kısıtladığı gerekçeleriyle kalıcı ve nihai çözüm üretilmesi gerektiği ileri sürmektedir. Rusya ise önceliğin kalıcı çözüm arayışlarından ziyade sıcak çatışma riskinin bertaraf edilmesine odaklanması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Rusya, AB gibi bölge dışı aktörlerin donmuş çatışmaları doğru analiz etme yetenek ve birikimden yoksun olduğunu iddia etmektedir. Bunun yanı sıra, donmuş çatışma alanlarında Rusya'nın ayrılıkçı yönetimlere verdiği destek, sorunların çözölememesine neden olmaktadır. Çözömsüzlük bir nevi Rusya'nın çıkarına görölmektedir (Tanrısever, 2007, s. 185). Koçer'e göre ise Rusya, söz konusu bölgede dondurulmuş istikrarsızlık ortamı üreterek bölgeyi kontrol etmeyi amaçlamaktadır (2007, s. 201).

Kırım ve Dağlık Karabağ'ın yaşanan savaşlar nedeniyle artık donmuş çatışma olarak tasnif edilmeyeceği göz önünde tutulursa geriye Dinyester bölgesindeki sorun kalmaktadır. Moldova bağımsızlığını ilan ettikten sonra Rusya'yı rahatsız edecek kararların altına imza atmıştır. Rumence'nin resmi dil olması, Kiril alfabesi yerine Latin alfabesinin getirilmesi ile Pan-Romen grupların Moldova'yı Romanya ile birleştirme ideali Moldova'da yaşayan etnik grupları huzursuz etmiştir. Rusya açısından Moldova'nın Romanya ile birleşmesine engel olmak, bölgedeki Rus askeri varlığını korumak ve ekonomik bağları sağlam tutmak başlıca çıkarları olarak sayılabilir (Jackson, 2003, s. 82).

Bölgedeki rekabetin ve farklı politikaların gün ışığına çıktığı diğer bir alan ve konu ise Çeçenistan meselesi ve terörlle mücadele hakkındadır. 11 Eylül saldırıları dünyada "terörlle mücadele" ya da "terörlle savaş" şeklinde söylemsel analizi hak eden kavramsallaştırmalarla yürütölrken; "önleyici" ya da "önalıcı" kavramlarıyla mücadele ya da savaşın mantığı ve yöntemi sorgulanmaktadır. Esasen bu konu üzerinde AB ile Rusya arasında diğer konularla kıyaslandığında büyük bir zıtlık görönmemektedir. 11 Eylül saldırılarına AB'nin verdiği politik ve kurumsal reaksiyon düşünöldüğünde, Rusya'nın Çeçenistan ve terör bağlamındaki politikalarına AB'den yüksek sesle bir itirazın gelmediğini söylemek yanlış olmaz. 1999 yılında AB, Rusya'yı insan hakları bağlamında Çeçenistan'da askeri gücü orantısız kullandığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Eleştirinin dozu 11 Eylül sonrasında hafiflemiş olmakla birlikte AB'nin insan haklarına ilişkin değerlendirmeleri sabit kalmıştır. Bu konu hakkında Avrupa'nın Çeçenistan'ı Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak görmesi, meseleyi Rusya'nın kendi içindeki terörlle mücadelesi olarak yorumlamasına yol açmaktadır. Ancak Rusya'nın terörlle mücadelesinde Çeçenistan'da sivillerin zarar görmesi, orantısız askeri güç kullanımı ve insani yardım kuruluşlarının bölgeye ulaşımında yaşanan aksaklıklar AB tarafından eleştirilmiştir (Forsber, 2004, s. 262). Bu noktada AB'nin kendi içinde tutarlı olduğunu söylemekte yarar vardır. Zira Karadeniz bölgesindeki Osetya ve Abhazy konularında AB'nin toprak bütönlüğüne sayđı çerçevesindeki tavrı, Çeçenistan konusunda da benzer şekildedir. Çeçen grupların gerçekteleştirdiği Beslan rehine krizi ve Moskova'daki tiyatro baskınında yaşananlar AB'nin daha çekimsiz tepkiler vermesine neden olmuştur.

AB-Rusya rekabetinin bir diğer konusu bölgenin hem iktisadi hem de politik önemini yükselten enerji meselesidir. Karadeniz ve Hazar'daki petrol antik dönemden beri bilinmektedir. Strabon, Hazar kıyısında petrol sızdığı bilgisini verir ve Bizanslıların Azak Denizi'nde buldukları ham petrolü denizciler için korkutucu gizli silahları olan deniz ateşinin yapımında kullanmışlardır. Bölgedeki petrolün ticari bir meta olarak değerlendirilmesi ise 19. yüzyılın ortalarında gerçekteleşecektir. Ham petrolün rafine edilerek aydınlatmada ve makine yağı olarak kullanılması Standart Oil Company tarafından geliştirilmiş ve şirket bu konuda tekel haline gelmiştir. Ardından başka şirketler Standard'ın tekelini kırmak için Hazar ve

Karadeniz'deki petrol kaynaklarına yönelmiştir. Böylece bölgedeki "enerji" meselesi ortaya çıkmıştır (King, 2008, s. 240).

Bölge ülkeleri enerji üreticisi olduğu kadar jeopolitik konumlanmaları bölgeyi bir enerji koridoru durumuna getirmektedir. Avrupa'nın ihtiyacı olan enerjinin tedariki AB'nin önceliklerinden biridir. Rusya için ise hem önemli bir üretici hem de koridorun bir parçası olması enerjiyi sıklıkla AB-Rusya ilişkilerinin ve Rusya ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin bir parçası haline getirmektedir. Esasen birbirleri için önemli ticaret ortakları olan AB ve Rusya arasında yaşanan siyasi gerilimler enerji konusunu doğrudan etkilemektedir. Örneğin 2003 yılı Ekim ayında güçlü petrol şirketlerinden biri olan Yukos'un üst düzey yöneticisi Mikhail Khordorkovsky'nin tutuklanması Putin'e dair Avrupa'nın bakış açısında serbest piyasa ekonomisinin ilkeleri ile hukukun üstünlüğü bağlamlarında bir tedirginlik ve sorgulama üretmiştir (Prozorov, 2006, s. 6-7). AB açısından enerji konusu karşılıklı bağımlılık üzerinden değerlendirilmektedir. Enerji arzının güvenliği AB için olduğu kadar, bölge ülkelerinin de menfaatine sonuç doğurmaktadır.

Sonuç

Karadeniz'in küresel siyaset içinde kendine yer bulması özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş yıllarında görece bölge dışı güçlerden izole olan Karadeniz, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte içinde daha fazla sayıda bölge aktörünün yer aldığı; bununla birlikte bölge dışı aktörlerin de ekonomik ve siyasi ve askeri (güvenlik) kaygılarıyla meselelere dâhil olduğu bir bölge haline gelmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan'ın ortaklık statüleri, Türkiye'nin aday ülke oluşu AB'nin bölgeye angajmanının yolunu iyice açmıştır. Diğer taraftan AB ile birlikte NATO'nun da bölgedeki varlığını pekiştirmesi Batı dünyasının Karadeniz üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri etkinliğini arttırmasıyla neticelenmesi beklenmiştir. Ancak 2000'li yıllarda Putin yönetimindeki Rusya, Batılı aktörlerin bölgeye olan ilgisine sert ve kararlı cevaplar vermiştir. Bu durum hem Putin Rusya'sının 1990'lı yıllardaki bocalama dönemini atlatması ve güç unsurlarını yükseltmesiyle hem de 11 Eylül'ün yarattığı havada sert gücü kullanmaktan çekinmeyen güvenlikçi siyasetin Rus dış politikasına hâkim olmasıyla açıklanabilir. Rusya, doğal bir nüfuz alanı olarak gördüğü ve yaşamsal çıkarlar tanımladığı Karadeniz'i Batılı aktörlere bırakmayacağını mesajını hem retorikte hem de uygulamada vermiştir.

Rusya açısından bölge eski Sovyet coğrafyasıdır ve bölgede ayrıcalıklı çıkarları bulunmaktadır. Rusya bölgeye dönük yoğun ilgisini bölgedeki sorunlu alanlardaki potansiyel çatışmaların kendi topraklarına sıçrama ihtimalini önlemek; ayrılıkçı hareketlerin federasyonun birliğini tehlikeye atmasının önüne geçmek; bölgede dağınık halde yaşayan diasporasının haklarını korumak; bölge dışı aktörlerin sorunlara doğrudan müdahil olmasını önlemek; bölge ülkelerinin Rusya'nın dışında kaldığı ittifak sistemlerine dâhil olmasına engel olmak şeklinde özetlenebilir (Light, 1996. s. 47).

Braudel'e göre her liman iki yöne bakar. Bunlar denize ve suyun üzerinden gelen değişik etkilere, iç bölgelere ve onları belli bir yere bağlayan karasal kültürlerdir. 19. yüzyılın ortalarından beri denizin çevresindeki aktörler her iki yüzlerini de karaya çevirmişlerdir. Karadeniz, Soğuk Savaş'ta rakipler arasında bir bariyer görevi görmüştür. Komünizmin çöküşünün ardından Karadeniz kıyılarında kurulan devletlerin AB ve NATO gibi kuruluşlara üye olma gayretkeşliği ortaya çıkmıştır (King, 2008, s. 287). Bu noktada Karadeniz'in bir AB ya da NATO nüfuz alanı içine girmesine engel olmak, 2000'li yıllarda Rusya'nın öncelikli amacı olmuştur. Bölge ülkeleri açısından güçlü demokrasi söylemi ve ekonomik gücünün ürettiği cazibesıyla AB, eski hamileri olan Rusya karşısında tercih edilir bir alternatif olarak

ortaya çıkmıştır. Rusya'nın bu güçlü alternatiften bölgeyi tamamen arındırması siyasi, ekonomik ve askeri olarak mümkün değildir. Ancak AB'yi önce dengelemek ardından da dengeyi kendi lehine çevirmek üzere askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini Gürcistan'da ve Ukrayna'da açıkça göstermiştir. Rusya'nın Gürcistan'la savaşı, Soğuk Savaş sonrasında egemen ve bağımsız bir devlete karşı girişilen ilk saldırdır. Ukrayna Savaşı ise bunun Karadeniz bölgesinde son olmadığının kanıtıdır. 2000'lerin başında AB lehine görünen rekabet, Rusya'nın sert güç unsurlarını devreye sokan hamleleriyle çok geçmeden Rusya lehine dönmüştür. AB'nin Karadeniz rekabetinde durumu dengelemesi için öncelikle uluslararası toplumla birlikte hareket etmesi, Türkiye ile daha kuvvetli bağlar tesis etmesi, ABD ve NATO'nun daha fazla desteğini alması ve kendi iç sorunları bağlamında rahatlaması gerekmektedir.

AB'nin son dalga genişlemesi neticesinde Rusya ve AB'nin hem sınırları kesişmiş hem de ortak komşular edinmişlerdir. Tarafların dış politika hedef, ilke ve yöntemleri arasında 11 Eylül'den bu yana açık fark oluşmuştur. Rusya bölgede zorlayıcı güç unsurlarını – doğrudan silah kullanımı dâhil – ve kendisine bağlı yönetim ya da toplumsal ve siyasal aktörleri kullanmaktan çekinmemektedir. Rusya-Gürcistan Savaşı, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesindeki nüfuzunu yeniden kurmak hedefinin açık ifadesidir. Bu durumun doğal sonucu ise bölgede etkinliğini artırma çabasındaki AB'nin politikalarını bertaraf etmek ve bölge ülkelerini AB ile yakın ilişki içine girmesinin önüne geçmektir. AB dış politikasına bakıldığında, AB'nin çevresinde kendisiyle benzer değerler, ilkeler, yöntemlere sahip yapıları desteklediği görülmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi, Akdeniz Ortaklığı gibi siyasal program ve projelerin temeli bu mantığa dayalıdır. Bu mantık, üyelik perspektifi sunulmadan, farklılaştırılmış ve genel itibarıyla ikili ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak söz konusu Karadeniz olduğunda AB'nin bu yaklaşımı sert ve kararlı Rus itirazı karşısında zayıflamaktadır. Zira Karadeniz Bölgesi Rusya'nın kendine has ayrıcalıklı çıkarlar tanımladığı ve geri adım atmakta sonuna kadar ayak direttiği bir alandır. Çarlık Rusyası döneminin önemli hükümdarı Büyük Katerina'ya göre Rusya'nın kendini savunmasının yegâne yolu sınırlarını genişletmektedir (Tassinari, 2011, s. 33). Rusya'nın özellikle askeri gücünü kullandığı örnekler Rusya Federasyonu'nun da bir imparatorluk mantığı ile hareket ettiğine dair yorumlara neden olmaktadır.

Rusya Soğuk Savaş'tan sonra özellikle siyasal ve ekonomik toparlanmayla, kendini Karadeniz Bölgesinin lider ülkesi olarak görmektedir. Liderliği dolayısıyla da bölgenin sorunlarında ilk söz sahibi ve çözüm ya da müzakere için görüşünün öncelikle alınması gereken bir aktör olarak görmektedir. Rusya, bölgedeki özellikle eski Sovyet cumhuriyeti ülkelerin kendi nüfuzundan kopmalarına müsaade etmemekte kararlı görünmektedir. Bölgedeki sorunların çözümünde kendi doğrularını dayatmaya çalışması, enerji konusunda en güçlü karar alıcı konumunu koruma gayreti bu kararlılığı yansımalarındandır. Diğer yandan 2000'lerin başlarındaki resmî belgelerinde BM şartı ve çok-tarafılık gibi vurgulamalarıyla çelişme pahasına askeri güç kullanmaktan çekinmemektedir. AB'nin genişlemeyle doğrudan bir Karadeniz aktörü olması ve ardından Karadeniz Sinerjisi'ni gündeme getirmesi karşısında Rusya'nın AB'yi kendi alanına nüfuz etmeye çalışan bir dış güç olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Rusya'ya göre "dış güçler" Rusya'nın meşru ve ayrıcalıklı menfaatlerini hesaplamak durumundadırlar.

Bu çalışma 11 Eylül olayları ile Kırım'ın ilhakına kadar olan süreçte yaşanan rekabeti söylemler, belgeler ve olaylar üzerinden değerlendirme çabasını taşımaktadır. Ancak ilhaktan sonra yaşanan gelişmeler de kuşkusuz bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Zira bugünden bakıldığında ilhak sonrası Rusya'nın neredeyse önlenemez bir nüfuz alanı genişletmesi söz konusudur. AB'nin çalışmada sözü edilen

programlarının kendisi açısından verimli sonuçlar doğurmadığı ortadadır. Karadeniz Sinerjisi ya da komşuluk politikası gibi girişimler bölgede bir Avrupalılaştırma süreci geliştirememiştir. Aksine Rusya'nın uluslararası hukukun temel ilkelerini dahi zorlayan – zaman zaman ihlal eden – tavırları ortaya çıkmıştır. Haliyle AB'nin girişimlerinin kâğıt üzerinde kaldığını söylemek mümkündür. İlhak sonrası AB'nin yeterli tepkiyi verecek güç, irade ve genel olarak bir bölge siyasetinden yoksun olması bir anlamda Ukrayna krizinin savaşa dönüşmesini engelleyememiştir. Elbette bu konuda Brexit süreci, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, finansal kriz ve pandemi gibi hayli kabarık ve çetrefilli uluslararası sorunlar AB'nin dikkatini ve enerjisini dağıtmak suretiyle Karadeniz'deki rekabette geriye düşmesinde etkili olmuştur. Ancak her önemli uluslararası sorunda olduğu gibi Ukrayna Savaşı da AB için küresel aktörlük bağlamında bugün için olumlu sonuçlar doğuramamış bir sınavdır. AB benzer bir sınavı Balkanlarda tecrübe ettikten sonra dış ve güvenlik politikalarında revizyona gitmiştir. Kaçınılmaz olarak, Ukrayna Savaşı da AB için benzer bir revizyon ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Ağır, B.S. (2003). Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik düzenine kurumsal bir bakış. *Avrasya Dosyası*, Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı, 9(2), 107-126.

Ağır, B.S. (2012). İnsani müdahale tartışmaları ve kuvvet kullanma hukuku çerçevesinde NATO'nun 1999 Kosova müdahalesi. M. Saraçlı. (Ed.) *Uluslararası hukukta güncel sorun alanları* (ss. 211-234). Ankara: BigBang Yayınları.

Alkan, A. (2006). *21.yüzyılın ilk çeyreğinde Karadeniz güvenliği*, Nobel Yayınları.

Arbatova, N.A. (2008). Troubled strategic partnership: The Black Sea dimension of Russia's relations with the west. D. Hamilton, D. And G. Mangott. (Ed.), *The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives* içinde (pp. 293-318). Washington: D.C.:Center for Transatlantic Relations.

Ascherson, N. (2001). Karadeniz (Çev. Emiroğlu, K.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Smus, R.D. Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Istanbul Paper #2* 19 Kasım 2024 tarihinde https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/report_Developing_A_New_Euro_Atlantic_Strategy_For_The_Black_Sea_Region.pdf adresinden erişilmiştir.

Aydın, M. (2005). Regional cooperation in the Black Sea and the role of institutions. *Perceptions*. Autumn, 57-83.

Borjomi Declaration (2005), 15 Kasım 2024 tarihinde <http://www.saakashviliarchive.info/print.aspx?t=1&i=2144> adresinden erişilmiştir.

Casier, T. (2007). The clash of integration processes? The shadow effect of the enlarged EU on its eastern neighbours. K. Malfliet, L. Verpoest, and E. Vinokurov. (Eds.), *The CIS, the EU and Russia: The challenges of integration* içinde (pp. 73-94). New York: Palgrave Macmillan.

Communication From The Commission To The European Parliament And The Council (2007). Black Sea synergy - a new regional cooperation initiative, COM(2007) 160 Final, Brussels, 11.04.2007, ec.europa.eu/world/enp/.../com07_160_en.pdf (erişim tarihi: 09.09.2013).

Dangerfield, M. (2011). Belarus, Moldova and Ukraine: In or out of European regional international society?. *Journal of European Integration*, 33(2), 215-233.

General Affairs and External Relations Council (GAERC), (2007). Strengthening the European neighbourhood policy presidency progress report. *ICBSS Black Sea Monitor*, 5(15-21) 9 Kasım 2012 tarihinde http://icbss.org/media/148_original.pdf adresinden erişilmiştir.

Grotzky, D. ve Isic, M. (2008). The Black Sea region: Clashing identities and risks to European stabilit. *CAP Policy Analysis*, No: 4, October.

Gürsoy, B., ve Mercan, S. (2016). Avrupa'nın komşularında politika değişimi: Avrupa'ya karşı Ukrayna'nın dinamikleri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 253-269.

Jackson, N.J. (2003), Russian foreign policy and the CIS: Theories, debates and actions. Routledge.

Igumnova, L. (2011). Russia's strategic culture between American and European worldviews. *The Journal of Slavic Military Studies*, 24(2), 253-273.

Kassianova, A. (2001). Russia: Still open to the west? Evolution of the state identity in the foreign policy and security discourse, *Europe-Asia Studies*, 53(6), 821-839.

King, C. (2008). *Karadeniz* (Çev. Kılıç, Z.). Kitap Yayınevi.

Koçer, G. (2007). Karadeniz'in güvenliği: Uluslararası yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 195-217.

Light, M. (1996). Russia and Transcaucasia. J.F.R. Wright, S. Goldenberg, S. ve R. Schofield. (Ed.), *Transcaucasian Boundaries* içinde (pp. 34-53). UCL Press.

Panagiota Manoli, (2011). Black Sea regionalism in perspective. *Neighbourhood Policy Paper*, Centre for International and European Studies, December.

Nilsson, N. (2008). EU and Russia in the Black Sea region: Increasingly competing interests? *Romanian Journal of European Affairs*, 8(2), 25-39.

Polese, A. (2011). Russia, the US, 'the Others' and the '101 things to do to win a (colour) revolution': Reflections on Georgia and Ukraine, debate. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 19(1-2), 421-451.

Popescu, N. (2011). *EU foreign policy and post-soviet conflicts: stealth intervention*. Routledge.

Prodi, R. (2002). A wider Europe – a proximity policy as the key to stability”, *Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU, Sixth ECSA-World Conference*, 9 Kasım 2012 tarihinde http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm adresinden erişilmiştir.

Prozorov, S. (2006). *Understanding conflict between Russia and the EU: The limits of integration*. Palgrave Macmillan.

Ryabtsev, V. Why is there no “security complex” in the Black Sea-Caucasus region?: Consideration of some geopolitical peculiarities of the region in the conditions of post-bipolarity”, 5

Eylül 2013 tarihinde <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/06/Ryabtsev-en.pdf> adresinden erişilmiştir.

Tanrısever, O.F. (2007). Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Karadeniz politikası. *Avrasya Dosyası*, "Karadeniz'in Yeni Jeopolitiği", (13/1), 172-190

Tassinari, F. (2011). *Avrupa komşularından neden korkuyor?* (Çev. Dereli, F.). İnkılâp Yayınları.

Tezkan, Y. (2001). Rusya Federasyonu'nun dış politika konsepti. Tezkan, Y. (Haz.), *Kadim Komşumuz Rusya içinde* (ss. 224-237), Ülke Kitapları.

Vahl, M. ve Celac, S. (2006). Ready for a breakthrough: Elements for a European Union strategy towards the Black Sea region, *Southeast European and Black Sea Studies*, 6(2), 169-191.

Yapıcı, M.İ. (2010). *Rus dış politikasını oluşturan iç etkenler*. USAK Yayınları.

Extended Abstract

The European Union (EU) and the Russian Federation are two competing regional and global actors in the Black Sea Region. With the enlargement processes, EU become a direct actor of the Black Sea and the competition between Russia and the EU has moved to a different dimension. While the EU is trying to increase its influence on the countries of the region, Russia is trying to regain its former influence and break the EU's influence on the countries of the region. It is possible to follow the traces of competition from the official documents of the parties and various problems in the region, where the parties produce discourses towards the region. This study examines the rivalry in the period from the September 11 attacks to the annexation of Crimea from the documents of the Russian Federation's "Near Abroad" doctrine and EU's "Black Sea Synergy Document". In addition, it is aimed to examine the foreign policy approaches in the documents through some problem areas and issues.

After the Cold War, the new geopolitical environment, the disappearance of the Soviets, and the regionalization movements in the world affected the Black Sea. The fact that the Black Sea is a transportation corridor in terms of geopolitics; providing transportation of the natural resources of the Caspian and Central Asia; it attracts attention due to the presence of NATO and Russian navies and regional conflicts. As one of the results of this, the Black Sea Economic Cooperation Organization has emerged. However, developments in the 1990s revealed that the EU and NATO seemed to be better choices for the inhabitants of the region. Romania and Bulgaria have become members of the EU and NATO. The fact that Russia focused on its own problems throughout the 1990s offered the opportunity to expand the borders of the EU and NATO in the Black Sea. However, the 2000s revealed that things in the Black Sea would develop differently than expected in the 1990s. For instance, the Russia-Georgia War in 2008 signaled that a different Black Sea policy awaited the regional powers than anticipated.

The Near Abroad Doctrine, which was published much earlier than Black Sea Synergy, reflects the interest of the new Russian Federation in the former Soviet geography. Being adjacent to the problems of the region, its ties with the countries of the region and the nearly 25 million Russians living in the region as of that period are at the center of the doctrine. Meanwhile, the Russian army is the most important tool of this doctrine for Russia. In addition, in the 1993 Concept, armed conflicts, weapons of mass destruction, ethnic conflicts, terrorism, epidemics, drug trafficking are listed as threats. The Foreign Policy Concept, published in 1997, largely includes evaluations of NATO enlargement. It describes NATO enlargement as an "extremely dangerous" situation. In the Security Concept Document published three years later, issues related to extremism and separatism reflect basic Russian concerns.

Russian foreign policy concept document published in 2000 reflect Russia's disappointment in the context of the policies of the USA and NATO. It can be considered as clues to a changing foreign policy understanding. In particular, it can be said that NATO's stance in Kosovo is the most important external factor in this regard. The 2000 Document is a message that a different path will be taken for the Russian foreign policy understanding and discourse, which emphasized multilateralism and multipolarity in the 1990s. At this point, the increase in the self-confidence of Russia, which has stabilized its domestic politics and strengthened its economy, are also important factors.

It is possible to see the rivalry between the EU and Russia over the Black Sea Region in current politics through the main issues of the region. It is possible to list the problems that emerged in the region, especially in the early 2000s, as the nature of the regimes, the August (2008) War, the frozen conflicts, the Chechnya issue, and the issues of energy production and supply. From Russia's point of view, the region is the former Soviet geography and has privileged interests in the region. Russia's intense interest in the region is aimed at preventing potential conflicts in problematic areas in the region from spreading to its territory; to prevent separatist movements from endangering the unity of the Federation; to protect the rights of the diaspora scattered in the region; prevent direct involvement of non-regional actors. It can be summarized as preventing the countries of the region from being included in the alliance systems from which Russia is excluded. It has clearly shown examples in Georgia and Ukraine that Russia will not hesitate to use its military power to balance the EU and then turn the balance in its favor. Russia's war with

Georgia was the first attack on a sovereign and independent state after the Cold War. The Ukraine War is proof that this is not the last in the Black Sea region. For the EU to balance the Black Sea competition again, it must first act together with the international community, establish stronger ties with Turkey, receive more support from the US and NATO, and solve its own internal problems.

Since September 11, there has been a clear difference occurred between the foreign policy goals, principles and methods of the EU and Russia. Russia does not hesitate to use coercive power elements in the region – including the direct use of weapons – and the administration or social and political actors affiliated with it. The Black Sea Region is an area where Russia defines its own privileged interests and insists on taking a step back until the end. After the Cold War, Russia sees itself as the leading country in the Black Sea Region, especially with its political and economic recovery. Russia seems determined not to allow the countries in the region, especially the former Soviet republics, to break away from its influence. Its efforts to impose its own truths in the solution of the problems in the region.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları
Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı <i>Similarity Rate</i>	<p>Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekleştirilen taramada benzerlik oranı %6 olarak tespit edilmiştir.</p> <p><i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as %6.</i></p>
Tekrar Kullanım <i>Reuse</i>	<p>Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalında hazırlanan ve sunulan "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesinde Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikasının Oluşturulmasında Güveniksizleştirme Süreci" başlıklı tezden üretilmiştir.</p> <p><i>This Study is a re-production of the Phd. Thesis submitted to Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, titled as "Desecuritization Process of European Union's Foreign and Security Policy in Wider Black Sea".</i></p>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Artificial Intelligence</i>	<p>Çalışmada YZ teknolojilerinden yararlanılmamıştır.</p> <p><i>AI technologies are not used in the study.</i></p>
Katkı Oranı <i>Contributions</i>	<p>Çalışma tek yazarlıdır.</p> <p><i>The study is written by a single author.</i></p>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	<p>Çıkar çatışması yoktur.</p> <p><i>There is no conflict of interest.</i></p>
Destek/Teşekkür <i>Support/Acknowledgement</i>	<p>Çalışmayı destekleyen kurum/projeye yoktur.</p> <p><i>The study did not receive support from any institution, person or project.</i></p>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	<p>Etik Kurul onayına gerek yoktur.</p> <p><i>Ethics Committee approval was not required.</i></p>
Ölçek Kullanım İzni <i>Scale Use Permission</i>	<p>Ölçek iznine gerek yoktur.</p> <p><i>Scale permission is not required.</i></p>

Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişimin Belirleyicileri ve Sonuçları: Bir Sistematik Derleme

Merve GERÇEK¹

Öz

Makale Türü	Derleme Makale
Başvuru Tarihi	23.11.2024
Kabul Tarihi	23.03.2025
DOI	10.53306/klujfeas.1590150
JEL Kodu	D23, J24, J28

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, çalışanların zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde yöneticiler ve iş arkadaşlarıyla işle ilgili iletişime geçebilmesini sağlamıştır. Ancak bu iletişim süreçlerinin rutin mesai saatleri dışında gerçekleşmesi, çeşitli iş taleplerinin bireysel özel alana taşmasına yol açarak çalışanlarda zihinsel olarak sürekli işe bağlı kalmaya, iş sonrası yenilenmeyi engelleyerek stres ve yorgunluk gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Diğer yandan mesai saatleri dışında telekomünikasyon araçlarıyla işle ilgili iletişim olanaklarının bulunmasının sağladığı mekânsal özgürlüğün, özel yaşam taleplerini daha iyi yönetmeyi sağladığına yönelik görüşler de bulunmaktadır. Bu bağlamda hangi durumlarda mesai dışı işle ilgili iletişimin olumlu veya olumsuz çalışan çıktılarına yol açtığını anlayabilmek ve bu konudaki araştırmaların mevcut durumunu belirleyebilmek amacıyla bir sistematik derleme yapılmıştır. PRISMA protokolü çerçevesinde çalışmaya dahil edilen 31 görgül makalenin incelenmesi sonucunda mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimin stres, kaygı, yorgunluk, düşük iş tatmini, iş ve aile çatışması gibi olumsuzluklara yol açabildiği belirlenmiştir. Ayrıca mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin çalışan yenilikçiliğini arttırabileceği ve iş-özel yaşam esnekliği sağlayabileceğine yönelik bulgular da mevcuttur. Bu

derleme, yöneticiler, çalışanlar, insan kaynakları uzmanları ve araştırmacılar için mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimi etkili bir şekilde yönetmeye ve bu iletişim türünün olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişim, Mesai Sonrası Bağlantı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Uzatılmış Erişilebilirlik, İş Yaşam Çatışması

Atıf: Gerçek, M. (2025). Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri ve sonuçları: Bir sistematik derleme. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 40-71. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1590150>

Bilgilendirme: Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, merve.gercek@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7076-8192

Determinants and Consequences of After-Hours Work-Related Communication: A Systematic Review

Merve GERÇEK²

Abstract

Developments in information and communication technologies have facilitated work-related communication with managers and colleagues independent of time and location. However, engaging in such communication beyond regular working hours often blurs the boundaries between professional and personal life, resulting in continuous mental engagement with work. This phenomenon disrupts recovery processes and frequently leads to negative outcomes such as stress, fatigue, and reduced job satisfaction. On the other hand, some studies emphasize the potential advantages of spatial flexibility, suggesting after-hours work-related communication enables employees to manage personal responsibilities. To explore these dynamics, a systematic review was conducted to identify the conditions under which after-hours work communication leads to positive or negative outcomes for employees. Through an analysis of 31 empirical studies following PRISMA protocol, findings indicate that after-hours work-related communication frequently results in adverse effects, including stress, anxiety, fatigue, diminished job satisfaction, and work-family conflict. However, findings also show that after-hours work-related communication has the potential to enhance employee innovativeness and increase work-life flexibility in specific contexts. This review offers critical insights for managers, employees, human resource professionals, and researchers, serving as a guide to effectively manage after-hours work-related communication while reducing its negative implications.

Article Type

Review Article

Application Date

2024.11.23

Acceptance Date

2025.03.23

DOI

10.53306/klujfeas.1590150

JEL Code

D23, J24, J28

Keywords: After-Hours Work-Related Communication, After-Hours Work Connectivity, Information and Communication Technologies, Extended Availability, Work-Life Conflict

Citation: Gerçek, M. (2025). Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri ve sonuçları: Bir sistematik derleme. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 40-71. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1590150>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

² Assoc. Prof., Kocaeli University, Hereke Omer Ismet Uzunyol Vocational School, Department of Management and Organization, Human Resource Management Program, merve.gercek@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7076-8192

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanlar arasındaki iletişimin daha hızlı ve akıcı olmasını sağlarken örgütlerdeki iş yapış biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Geleneksel çalışma yaşamında bireylerin görevleri, bir örgütte mesai saatleri içinde tamamlanırken iletişim teknolojileri zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde işlerin yürütülmesini mümkün kılmıştır. Ancak zaman ve mekândan bağımsızlaşma, çalışanlar için belirli bir düzeyde özgürleşmeyi beraberinde getirirken aynı zamanda işin mesai saatleri dışına taşmasını, iş ve özel yaşam sınırlarının bulanıklaşmasına neden olmuştur. Artık çalışanlar, aile yemekleri esnasında işyerinden gelen aramalara yanıt vermek için sofradan kalkmakta, dinlenmek için bir kahve içmeye gittiğinde mobil cihazlarından işle ilgili elektronik postaları (e-posta) okumak zorunda kalmaktadırlar (Wang vd., 2022). Hatta mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim, yıllık izin dönemleri veya bireylerin temel dinlenme zamanı olan gece geç saatlerde de çalışanlar için bir zorunluluk halini alabilmektedir. Mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim, çalışanların mesai saatlerinin öncesinde veya sonrasında işle ilgili e-posta, telefon araması ve/veya mesajlarını kontrol etme ve yanıtlamaıyla geçirdiği süreyi ifade etmektedir (Boswell vd., 2016).

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin sınırları bazı durumlarda bireysel karar mekanizmalarına bağlı, bazı durumlarda ise yöneticilerin beklentilerine bağlıdır. Ancak mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı son zamanlarda bazı hükümetler çalışanların iş dışı yaşamını güvence altına almak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Örneğin, Fransa'da mesai saatleri dışı iş e-posta yasağı, belirli bir saatten sonra çalışanların işle ilgili e-postalara yanıt verme zorunluluğunu düzenlemektedir (BBC, 2024). Benzer şekilde Almanya ve Belçika gibi Avrupa ülkeleri ile BMW, Volkswagen ve Puma gibi şirketler, çalışanlarının fiziksel ve zihinsel sağlığına zarar verdiği gerekçesiyle mesai saatleri dışında iş bağlantısını yasaklamıştır (Gadeyne vd., 2018). Ayrıca mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin artması durumunda çalışanlar, özel yaşamlarının sürekli olarak işle ilgili meseleler tarafından ihlal edildiğini düşünebilirler veya her zaman erişilebilir/ulaşılabilir olmanın psikolojik yükünü hissedebilmektedirler (Luna-Arocas vd., 2020).

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim, özellikle dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yönetim ve organizasyon alanında giderek artan bir ilgiyle karşılanmıştır. Çalışanların iş ve özel yaşam alanlarını ayıran sınırların, mobil cihaz kullanımı nedeniyle bulanıklaşması nedeniyle iş ve özel yaşam taleplerini dengelemekte zorlanan çalışanlarda performans düşüklüğü ve psikolojik sorunlar ortaya çıktığı görülmüştür (Dong vd., 2022). Bu bağlamda çalışanın hem iş hem özel alanındaki iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyen mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim, insan kaynakları yönetimi alanının da inceleme kapsamına girmiştir. Sınır kuramı, kaynakların korunması kuramı, iş talepleri-kaynakları kuramı ve benzeri kuramlar temelinde mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimin hangi koşullarda etkili olabileceğine yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Li vd., 2024; Liao vd., 2024; van Zoonen vd., 2022).

Yazında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim konusundaki tartışmalar içinde farklı bakış açıları bulunmaktadır. Örneğin, mesai saatleri dışında örgütle iletişime geçebilmenin iş ve özel yaşam dengesini olumlu yönde etkileyebileceğini öneren çalışmalar da vardır. Bu yaklaşıma göre, işle ilgili görevleri iş dışından da yerine getirebilme imkânı, çalışanların aile taleplerine yanıt vermelerini kolaylaştırarak iş-aile zenginliğini arttırabilmektedir (Yang vd., 2022). Ancak hangi durumlarda mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabileceğini anlayabilmek, iş ve özel yaşam taleplerinin aynı alana nüfuz edip çatışmasının çalışanlardaki tutum ve davranış değişikliklerini geniş bir bakış açısından incelemek, çalışanlar, yöneticiler ve bu konuya ilgi duyan araştırmacılar için önem

taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim kavramının çerçevesi, kuramsal temelleri, belirleyicileri, sonuçları ve sonuçlarının hangi durumlarda olumlu veya olumsuz olabileceğini bütüncül bir şekilde ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak sistematik derleme yöntemi benimsenmiş ve mevcut araştırmaların durumuna yönelik bir genel durum tespiti sunulmuştur. Bunun yanı sıra hem örgütlerdeki karar alıcılar hem de çalışanlar için mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim için yol gösterebilecek önerilere yer verilmiştir. Böylece söz konusu çalışmanın yöneticiler, insan kaynakları uzmanları, iş ve örgüt psikologları, çalışanlar ve araştırmacılar için bir rehber niteliği taşıması öngörülmektedir.

1. Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişimi Kavramı ve Kuramsal Temelleri

Telekomünikasyon araçlarının örgütlerde kullanımının ve bu araçların çalışanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi, ilk zamanlarda uzaktan çalışan gruplar ile sınırlı kalsa da günümüzde hemen her çalışan mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim ile karşı karşıya kalabilmektedir (Boswell vd., 2016). Artık çoğu çalışan tatilde, çocuklarının okul etkinliklerinde, yemek hazırlarken veya dinlenirken yöneticiler, iş arkadaşları veya müşterilerle iletişim kurmak için normal çalışma saatleri dışında e-posta, mesaj ve telefon aramalarına yanıt veren “teknolojik olarak bağlı çalışanlar” haline gelmişlerdir (Murray ve Rostis, 2007). Bu sürekli teknolojiye bağlı olma hali, normal iş saatlerinin dışında bireyin özel alanına müdahaleleri de beraberinde getirdiği için potansiyel sonuçları örgütsel aktörlerin ve araştırmacıların gündeminde yer almaya başlamıştır.

2000’li yılların başında çeşitli mobil cihazların mesai saatleri dışında kullanımı henüz işyerlerinde bir norm haline gelmediği için çalışanların isteğe bağlı davranışları arasında sayılmıştır (Boswell vd., 2016). Diğer bir deyişle, o dönemlerde mesai saatleri dışında örgüt ile iletişim halinde olmak, çalışanların tercihinin bağlı bir eylem olarak kabul edilmiştir. Mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim “teknoloji destekli ek iş” olarak tanımlanmış ve bu kavram “çeşitli teknolojiler aracılığıyla çalışanların işlerine istediği zaman ve istediği yerde işle bağlantı kurmalarını sağlaması” olarak ifade edilmiştir (Fenner ve Renn, 2004, s. 184). Bu tanım, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimi bir çalışma eylemi olarak kabul ederek normal çalışma saatini kapsamadığı için “ek iş” ifadesini içermektedir. Mesai dışı/sonrası kavramı (after-hours), normal çalışma saatleri harici iş-dışı zamanı (nonwork time) ifade etmektedir (Boswell ve Olson-Buchanan, 2007, s. 593). Benzer şekilde mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim “yeni gece vardiyası” gibi isimlerle de anılmıştır (Boswell vd., 2016). İlerleyen yıllarda iletişim teknolojisi ve mobil internetin gelişimiyle birlikte, çalışanların mesai saatleri dışında iş için iletişim cihazlarını kullanması bir norm haline gelmiştir. Çalışanlardan mesai saatleri dışında yöneticilerin çağrılarına yanıt vermeleri ve hafta sonları kurumsal e-postalarına cevap vermeleri istenmeye başlamış, bu olgu “mesai dışı iş bağlantı davranışı” olarak kabul edilmiştir (Richardson ve Benbunan-Fich, 2012). Mesai dışı işle ilişkili bağlantıda olma çalışanların cep telefonları veya bilgisayarlar gibi taşınabilir iletişim cihazlarını kullanarak mesai saatleri dışında iş ile ilgili konularla ilgilenmeye devam etmelerini ifade etmektedir (Rosenbloom ve Eldror, 2017). Artık günümüzde çalışanların mesai saatleri sonrasında iş e-postalarını kontrol etmeleri, çevrimiçi toplantılara katılmaları ve çeşitli interaktif platformlar üzerinden işle ilgili mesajlara yanıt vermeleri oldukça yaygın davranışlar haline gelmiştir (Yang vd., 2022). Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim kavramı farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda kullanılan ifadeler aşağıdaki gibidir:

- Mesai sonrası iş bağlantısı (*after-hours work connectivity*) (Yang vd., 2022)
- Mesai sonrası iş iletişimi (*after-hours work communication*) (Liao vd., 2024)

- Mesai sonrası bilgi ve iletişim teknolojisi kullanımı (*after-hours information and communication technology/ICT use*) (Lee vd., 2021)
- Mesai sonrası iş için dijital bağlantı (*digital connectivity for work after hours*) (Ren vd., 2023)
- İşle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı (*work-related information and communication technology/W ICT use*) (Gadeyne vd., 2018)

Yukarıda görüldüğü üzere bazı isimlendirmelerde teknoloji kullanımına vurgu yapılmış, mesai saatlerine dikkat çekilmemiş veya mesai sonrasına atıfta bulunulmuştur. Ancak tanımı gereği işle ilişkili iletişim mesai sonrası değil öncesinde de olabilir. Örneğin, işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri (W ICTs) akıllı telefonlar veya dizüstü bilgisayarlar aracılığıyla çalışma saatleri öncesinde, sonrasında veya molalar sırasında da işle ilgili görevleri yerine getirmek için kullanılmasını ifade etmektedir (Lee vd., 2021). Mesai saatleri başlamadan önceki saatlerde veya dinlenme aralarında bile özel alana yönelik iş iletişimi kurulması söz konusu olabilir. Diğer yandan iş bağlantısı kavramı, internet aracılığı ile “çevrimiçi” durumda olmayı çağrıştırmaktadır. Mesai saatleri dışında yönetici-çalışan veya çalışan-çalışan arasındaki etkileşimde birbirinden çok farklı iletişim araçları kullanılabilir. Örneğin, cep telefonları, tabletler, dizüstü bilgisayarlar gibi cihazlar, insanların iş ve günlük yaşamlarına kolaylık getiren ve giderek daha popüler hale gelen araçlardır (Baumeister vd., 2021). Oysaki internette bağımsız olarak da mesai saatleri dışında telefonla aranabilir olmak da çalışanı erişilebilir kılmaktadır. Çünkü mobil telefonlar artık bireylerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada “mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim” ifadesi çalışanların iş saatleri dışındaki erişilebilirliğini ifade etmekte daha geniş bir çerçeveye sunması nedeniyle tercih edilmiştir.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri ve sonuçlarını anlamak için kullanılan temel kuramsal yaklaşımlardan birisi sınır kuramıdır (boundary theory) (Ashforth vd., 2000). Bu kurama göre bireylerin iş ve özel yaşamı zihinsel sınırlarla ayrılan farklı alanları temsil etmektedir. Sınırlar, bir bireyin farklı alanlardaki çeşitli rollerini yapılandırmak ve belirginleştirmek için oluşturulan soyut yapılardır (Boswell vd., 2007). Ancak bazı durumlarda bu sınırlar aşılır veya bulanıklaşır. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim durumunda evde ailesiyle zaman geçiren bir çalışana yöneticisinin mesaj göndermesi ve işle ilgili bir talepte bulunması sınırların aşılmasına bir örnek olarak gösterilebilir. Böyle durumlarda bireyin vereceği tepkiye göre sınırlar varlığını koruyabileceği gibi bulanıklaşması da söz konusu olabilir. Örneğin söz konusu birey, mesaja hızlı bir şekilde yanıt vermeyi veya bu talebi göz ardı etmeyi tercih edebilir. Bu durumda mesai saati dışındaki iş talebine yanıt verme ile ilgili izlenmesi gereken örgütsel prosedürler, cinsiyet veya kişilik özellikleri gibi belirleyiciler rol oynamaktadır. Sınır kuramı, bireylerin farklı roller üstlendiklerini ve bu rollerden hangisine öncelik vereceğinin bireylere göre farklılaşacağını öne sürmektedir. Daha açık bir ifade ile birey, iş rolünü kendisinin önemli bir olarak gördüğünde iş dışı zamanında bile işle ilgili iletişime geçebilir. Wajcman ve Rose (2011), iş saatleri boyunca iletişim teknolojilerinin ne çalışma gününü böldüğünü ne de kesintiye yol açtığını, çünkü genellikle iş faaliyetlerinde bir değişikliğe neden olmadığını ortaya koymuşlardır. Ancak, mesai sonrası bağlantı yönetiminde sınır ihlallerini engelleme, geçici olarak geçirgen sınırları düzeltmeye çalışmak ve sürekli bağlantı beklentilerine karşı koymak gibi çalışan davranışlarının ortaya çıktığı görülmüştür. Daha açık bir ifade ile sınırların bulanıklaşmasının, iş saatleri dışındaki zaman diliminde gerçekleşme olasılığı daha fazladır.

Mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim iş ve iş dışı alanlar arasındaki ilişkiyi ilgilendirdiği için çaba-iyileşme modeli (effort-recovery model) (Meijman ve Mulder, 2013) kullanılarak bireysel süreçleri açıklamak mümkündür. İş alanından gelen çeşitli stres unsurları, çalışanın kaynaklarını tüketeceği için bu kaynakların yenilenmesi, başka bir ifade ile çalışanın iyileşmesi zaman alabilir. Her birey belirli bir işi yerine getirirken zihinsel veya fiziksel çaba göstermektedir. Bu çaba sonucu kaybedilen enerjinin geri gelmesi için çalışanın dinlenmesi veya çeşitli sosyal etkileşimlerde bulunması gerekmektedir. Çalışanların iş sonrası yenilenmeleri/iyileşmeleri (recovery) olarak isimlendirilen bu süreç, stresli deneyim sonrasında yeniden stres öncesi duruma geri dönmeyi ifade etmektedir (Sonntag ve Fritz, 2015). Örneğin, mesai saatleri içinde görevlerini yerine getirirken enerji kaybı yaşayan bir çalışanın mesai saatleri dışında da işle ilişkili e-postaları yanıtlaması, telefonlara yanıt vermesi veya mesajları okuması durumunda iyileşmekle geçireceği zaman azalacağından iyileşme gerçekleşmeyebilmektedir.

İş-yaşam çatışması kuramı (work-life conflict theory) (Greenhaus ve Beutell, 1985), iş dışı zaman ve mekânda kurulan iletişimi açıklamak için kullanılan kavramsal çerçevelerden birisidir. İş-yaşam çatışması kuramı, iş veya iş dışı yaşamdaki taleplerinin diğer alanı tehdit etmesi durumunda olumsuz sonuçlar doğuracağını öne sürmektedir. Uzun çalışma saatleri veya ağır iş yükü çalışanların iş dışı yaşamındaki eylemlerini gerçekleştirmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları tüketerek bu alanda yetersiz olmasına neden olabilmektedir. 2000'li yıllardan önce iş-yaşam çatışması çalışmaları rutin çalışma saatlerinin dışında evde işle geçen zamanı ayrı bir değişken olarak ele almamakla birlikte daha sonraki yıllarda mesai dışı çalışmanın da iş-yaşam çatışmasını arttıracığına ilişkin bulgular elde edilmiştir (Liu vd., 2024).

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde önemli alt unsurlar bulunmaktadır. Bunlar örgütsel normlar, yöneticilerin beklentileri ve çalışan davranışları olarak gruplandırılabilir. Örgütsel normlar, çalışanların mesai dışında işle ilgili iletişime karşı nasıl davranmaları gerektiği konusundaki kuralları ifade etmektedir (Yang vd., 2022). Bazı örgütlerde bu kurallar çeşitli insan kaynakları politikaları çerçevesinde açıkça belirlenebilir. Belirlenmediği örgütlerde ise yöneticiler beklentilerinin önemli bir etkidir. Yöneticiler, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artmasına paralel olarak çalışanların "sürekli çevrimiçi" olmalarını bekleyebilmektedirler (Murphy vd., 2021). Hatta bu konuda yapılan çalışmalar, söz konusu beklentilerin çalışarlarda stres ve kaygıyı arttırdığını göstermektedir (Lee vd., 2021). Diğer bir unsur ise çalışan davranışlarıdır. Çalışanlar örgütsel normlar ve yönetici beklentilerine birer tepki olarak veya bunlardan bağımsız olarak kişilik özellikleri, işe yönelik tutumları ve iş dışı yaşama atfettikleri öneme bağlı olarak farklı davranışlar gösterebilmektedirler. Örneğin, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin üretkenlik karşıtı iş davranışlarına yol açtığı belirlenmiştir (Kim ve Chon, 2022). Bu unsurların nelerden etkilendiği ve hangi durumlarda nelere yol açtığını açıklayabilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik çalışarlarda yararlanılan kavramsal temeller nelerdir?
- Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik çalışarlarda tercih edilen yöntemler nelerdir?
- Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik çalışarlarda hangi belirleyiciler ve sonuçlar ortaya çıkarılmıştır?

Bu sorular çerçevesinde mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin daha etkili biçimde yönetilmesi için gerekli sistematik bilgiyi ortaya çıkarabilmeye yönelik olarak izlenen adımlar bir sonraki bölümde anlatılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada sistemik derleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin nedenleri arasında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim kavramına bütüncül bir bakışla yaklaşabilmek, bu konuda yapılmış görgül çalışmaları inceleyerek yazındaki durumu ortaya koyabilmek ve gelecek araştırmalar için önerilerde bulunabilmek yer almaktadır. Sistemik derlemeler, çeşitli çalışma türleri ve araştırma soruları için, farklı araştırma alanlarında geniş bir yelpazede gerçekleştirilebilen ve son yıllarda çoğu disiplinde tercih edilen bir yöntemdir (Munn vd., 2018). Sistemik derlemelerin yazına en büyük katkısı, belirli bir kavram hakkında genel bir bakış açısı sağlayarak uygulamacılara ve araştırmacılara özetleyici bir şekilde bilgi aktarabilmesidir. Özellikle yönetim alanında yeni gelişen ve farklı perspektiflerden incelenen konulara yönelik sistemik derlemelerin yapılmasıyla, bu kavramlara yönelik derinlemesine bilgi sahibi olabilmek kolaylaşmıştır (Gerçek ve Özveren, 2023; Şen, 2024).

Bu çalışmada sistemik derlemelerde şeffaflık ve standardizasyon sağlamak amacıyla geliştirilen “Sistemik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri” (PRISMA, Page vd., 2021) protokolü benimsenmiştir. PRISMA protokolü literatürün sistemik bir biçimde incelenmesi için veritabanının tanımlanması, ilk aramanın yapılması, varsa tekrarlar veya araştırma kapsamında belirlenen kriterlere uymayan çalışmaların elenmesi ve son olarak çalışmaya dahil edilecek olan çalışmaların belirlenmesi adımlarını içermektedir.

PRISMA protokolü çerçevesinde ilk adım olarak derlemeye dahil edilecek çalışmaların elde edileceği veritabanı belirlenmiştir. Bu bağlamda editör ve hakem değerlendirmesi süreçlerindeki titizlik ve güvenilirliğe dayalı olarak Web of Science veri tabanında bulunan ve Social Science Citation Index (SSCI) dizinine dahil olan dergilerde yayınlanmış görgül makaleler çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Görgül makalelerin tercih edilmesinin nedeni mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin öncüllerini ve sonuçlarını daha iyi belirleyebilmektir. Ayrıca bildiri, rapor, kitap bölümü gibi “gri literatür” olarak kabul edilen ve makaleler kadar titiz inceleme süreçlerinden geçmeyen eserler kapsam dışı bırakılmıştır (Mahood vd., 2014). Dil kısıtlarına bağlı olarak yalnızca İngilizce ve Türkçe makaleler aramaya dahil edilmiştir. Son olarak mesai dışı işle ilgili iletişime yönelik bireysel ya da örgütsel öncülleri veya sonuçlarını incelenmiş olması da seçim kriterleri arasındadır.

Kuramsal arka plan kısmında bahsedildiği üzere, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim kavramı çok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bazı çalışmalar doğrudan bu isimlendirmeyi tercih etse de bazılarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik başlıklar kullanılabilir. Dolayısıyla bu sistemik derlemede, mesai saatleri dışındaki iletişim (communication) ve bağlantı (connectivity) temaları çerçevesinde bir arama yapılmasının söz konusu kavrama ilişkin daha odaklanmış bir arama stratejisi olacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede ilk aramada “after hours”, “work*”, “communicat*”, “connect*” anahtar kelimeleri makalelerin başlıklarında aratılmıştır. Bu ilk aramalar sonucunda “bağlantı” terimi ile 16, “iletişim” terimi ile 21 olmak üzere toplamda 37 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalar, bu çalışmanın seçim kriterlerine uygunluk açısından değerlendirilmeye alınmıştır. İlk eleme aşamasında, bildirimler, raporlar ve kitap bölümleri gibi derleme kapsamına uygun olmayan üç çalışma elenmiştir. Bu eleme ardından, 34 çalışmanın başlıkları ve özetleri detaylı şekilde incelenmiştir. Başlık ve özet incelemesinin ardından, uygun bulunan çalışmaların tam metinleri değerlendirilmiştir. Bu aşamada, kavramsal çalışmalardan oluşan iki eser daha çalışma kapsamı dışına alınmış ve 32 çalışmanın tam metni incelenmiştir. Son olarak, içerik uyumsuzluğu sebebiyle bir çalışma daha elenmiş ve böylece derlemeye dahil edilen toplam çalışma sayısı 31 olarak belirlenmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1’de sistematik derleme bulgularına yer verilmiştir. Mesai dışı işle ilgili iletişim ve bağlantı konusunda yapılan görgül çalışmalar yazar, yıl, konu, yöntem, örneklem, kuramsal temel ve öne çıkan bulgulara göre incelenmiştir.

Tablo 1. Mesai Dışı İşle İlgili İletişim ve Bağlantı Konusunda Yapılan Görgül Çalışmalar

Yazarlar	Makalenin Konusu	Yöntem/Örneklem	Kuramsal Temel	Öne Çıkan Bulgular
Aljabr vd. (2022)	Mesai saatleri dışı bağlantı yönetimi stratejilerinin akademik iş bağlamında incelenmesi	Nitel: Görüşme N=39 akademisyen, 2 İK Uzmanı	Sınır Kuramı	Teknolojinin her zaman iş ve iş dışı yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştırmadığını, aksine bu iki alanı ayıran bir sınır nesnesi olarak da kullanılabileceğini öne sürülmüştür.
Boswell & Olson-Buchanan (2007)	Mesai saatleri sonrası iletişim teknolojileri kullanımının iş tutumları ve iş-yaşam çatışması bağlamında incelenmesi	Nicel: Anket N=360	Sınır Kuramı	Sonuçlar, daha yüksek hırs ve iş bağlılığına sahip çalışanların, çalışma saatleri dışında iletişim teknolojilerini kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir.
Chen & Casterella (2019)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısının teknolojik belirleyicileri ve sonuçlarının incelenmesi	Nicel: Anket N=312	Medya Eşzamanlılığı Kuramı	Mesai saatleri dışındaki iş bağlantısı, teknolojinin daha düşük düzeyde aciliyet, daha yüksek düzeyde eşzamanlılık, sunması durumlarında artış gösterir.
Cheng vd. (2022)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışı ve iş tatmininin psikolojik ayrıcalık ve algılanan örgütsel destek bağlamında incelenmesi	Nicel: Anket N=217 çalışan	Çaba-Ödül Modeli İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin iş tatminini olumsuz etkilediği ve psikolojik ayrıcalığın düzenleyici rol oynadığı belirlenmiştir.

Chu vd. (2024)	Mesai saatleri dışında bağlantıda kalmanın dijital çağda yetenek yönetimi ve proaktif davranışlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi	Nicel: Anket N=400 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin proaktif davranışlar üzerinde etkili olduğu ve tükenmişliğe yol açabileceği belirlenmiştir.
Dong vd. (2022)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının çalışanların psikolojik sıkıntı üzerindeki etkisinin lider işkoliklik ve iş-aile çatışması bağlamında incelenmesi	Nicel: Anket N=211 lider-çalışan	Sınır Kuramı	Mesai dışı iş bağlantı davranışının çalışanların psikolojik sıkıntısı üzerindeki mekanizmasını incelemiş ve iş-aile çatışmasını aracı olarak belirlemiştir. Ayrıca, lider özellikleri, düzenleyici rolü oynamaktadır.
Hu vd. (2024)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının duygusal tükenmişlik üzerindeki etkisinin psikolojik uzaklaşma ve iş-aile ayrımı tercihi bağlamında incelenmesi	Nicel: anket N=308 çalışan	Çaba-İyileşme Modeli Sınır Kuramı	Mesai saatleri dışı iş bağlantı davranışının duygusal tükenmişlik üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve psikolojik ayrılmanın, mesai dışı iş bağlantı davranışı ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişkide aracı olduğu belirlenmiştir.
Huo vd. (2023)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve çalışan yenilikçilik davranışının incelenmesi	Nicel: Deneyim örnekleme si N=92 çalışan	Öz-Belirleme Kuramı, Öz-Tüketme Kuramı, Öz-Doğrulama Kuramı	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime aktif katılım çalışan yenilikçiliğini arttırabilmektedir.
Ikeda vd. (2023)	Evden ve ofisten çalışan bilgi teknolojileri çalışanlarında	Nicel: Gözlem N=98 çalışan	*	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim arttıkça yorgunluk, depresyon

	mesai saatleri dışı işle ilgili elektronik iletişimin yorgunluk, psikomotor dikkat performansı ve uyku üzerindeki etkilerinin incelenmesi			ve uyku öncesi uyanıklık düzeyleri artmaktadır.
Lee vd. (2021)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının çalışan yorgunluğu üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N=295 çalışan	Stres Etkeni- Ayrılma Modeli	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim psikolojik ayrılmayı zorlaştırarak çalışanlarda yorgunluğu arttırmaktadır.
Li vd. (2024)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışı ile çalışanların zaman hırsızlığı davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi	Nicel: Anket N=429 yönetici- çalışan	Kaynakların Korunması Kuramı	Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin işe yabancılaşma ve psikolojik sıkıntıları arttırdığı belirlenmiştir.
Liao vd. (2024)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ile iş erteleme arasındaki dinamik eğrisel ilişkinin incelenmesi	Nicel: Anket N=817 çalışan	İş Talepleri- Kaynakları Kuramı	Mesai saatleri dışı işle ilişkili iletişimin iş erteleme davranışları üzerinde hem olumlu hem olumsuz yönde etkileri bulunmaktadır.
Liu vd. (2024)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının çalışanların etik olmayan aile yanlısı davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N=248 çalışan	Kaynakların Korunması Kuramı	Mesai saatleri dışı iş bağlantı davranışı, çalışanların etik olmayan aile yanlısı davranışlarını yalnızca doğrudan arttırır. Aynı zamanda iş-aile çatışması yoluyla bu

				davranışı dolaylı olarak da artırabilir.
Park vd., (2020)	Mesai saatleri dışı çalışma isteğinde bilgi ve iletişim teknolojileri taleplerinin haftalık stresinin sınır teorisi kullanarak incelenmesi	Nicel: Anket N=546 çalışan	Sınır Kuramı	Öğretmenlerin sınır kontrolü, yöneticilerden iş-aile desteği aldıklarında işle ilgili iletişim taleplerinin olumsuz etkilerini azaltırken, velilerin sınır beklentilerinin bu talepleri artırdığı görülmüştür.
Reinke vd. (2024)	Sınır yönetimi taktikleri ve bunların mesai saatleri dışı bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ile yenilenme eylemleri üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N1=249 çalışan N2=175 çalışan	Sınır Kuramı, Çaba-Ödül Modeli	Önleyici ve kısıtlayıcı taktiklerin işten psikolojik olarak ayrılmayı kolaylaştırdığı belirlenmiştir.
Ren vd. (2023)	Mesai saatleri dışı iş için dijital bağlantının çalışan iş performansı üzerindeki etkisinin eğrisel ilişkilerinin incelenmesi	Nicel: Anket N1:535 N2:478 N3:467	Kaynakların Korunması Kuramı	Dijital bağlantı kullanımındaki artışın, daha yüksek iş tatmini, daha düşük duygusal tükenmişlik ve daha yüksek iş performansı ile ilişkilendiği görülmüştür. Ancak bir noktadan sonra, daha fazla iletişimin olumsuz etkileri olduğu gözlemlenmiştir.
Shi vd. (2021)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve fırsatlara odaklanmanın iş-	Nicel: Anket N=299 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Mesai saatleri dışındaki işle ilgili iletişimin çalışanların fırsatlara odaklanmalarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

	aile merkeziliğinin düzenleyici rolü bağlamında incelenmesi			
Tao vd. (2023)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışı ve işten ayrılma niyetinin konfigürasyon perspektifi bağlamında incelenmesi	Nicel: Anket N=305 çalışan	Yapılandırma Perspektifi	Sosyal desteğin yokluğu mesai dışı işle ilgili iletişimde aile-iş çatışmasının varlığı kadar önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.
Van Zoonen vd. (2022)	Akıllı telefon kullanımının mesai saatleri dışında iş-yaşam çatışması ve örgütsel kimlik ile ilişkisi bağlamında incelenmesi	Nicel: Anket N= 367 çalışan	Sınır Kuramı	Akıllı telefon kullanımı ile iş-yaşam çatışması arasındaki ilişkide yöneticilerle aile taleplerine yönelik iletişim aracı rol oynamaktadır.
Wang vd. (2022)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve iş-aile çatışmasının incelenmesi	Nicel: Anket, Günlük N=76 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	İşle ilgili iletişimin iş rolü yükünü arttırarak iş-aile çatışmasına yol açtığı belirlenmiştir.
Wang vd. (2023a)	İş bağlantısı davranışının mesai saatleri dışında günlük iş-yaşam çatışması ile ilişkisinde psikolojik uzaklaşma ve ayırım tercihinin rolünün incelenmesi	Nicel: Günlük (daily diary) N=82 çalışan	Sınır Kuramı	Günlük mesai dışı iş bağlantı davranışının iş-yaşam çatışması ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu ve psikolojik ayırılmanın bu ilişkide aracılık rolü oynadığını göstermektedir.
Wang vd. (2023b)	Ayırım tercihinin mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışı üzerindeki etkilerinin kişi-	Nicel: Günlük N=88 çalışan	Sınır Kuramı Kişi-Örgüt Uyumu Kuramı	İş ve özel yaşamı ayırma kaynaklarının mesai dışı işle ilgili iletişimin olumsuz etkilerini azaltacağı belirlenmiştir.

	çevre uyum perspektifi bağlamında incelenmesi			
Wang vd. (2023c)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının sanal kaytarmaya etkilerinde motivasyon ve işkolikliğinin rolünün incelenmesi	Nicel: Deneysel tasarım N1=380 N2:483 N3:406	Öz-Belirleme Kuramı	Mesai dışı işle ilgili iletişimin benlik tükenmesi aracılığı ile sanal kaytarmaya yol açtığı görülmüştür.
Xie vd. (2018)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve duygusal tükenmişliğin incelenmesi	Nicel: Anket N1=447 çalışan N2=340 çalışan	Sınır Kuramı	Mesai dışı işle ilgili iletişimin duygusal tükenme üzerindeki etkilerinde çalışma zamanı ve mekânı üzerindeki kontrolün düzenleyici olduğu belirlenmiştir.
Xu vd. (2023)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının zaman hırsızlığı üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N=362 çalışan	Kaynakların Korunması Kuramı	Örgütsel destek düşük olduğunda işle ilgili iletişimin duygusal tükenmişlik ve ahlaki kopuş üzerindeki etkileri artmaktadır.
Yang vd. (2022)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının çalışanların iş ve ailedeki başarıları üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N= 257 çalışan	Rol Kuramı	Aile üyelerinin desteği, mesai saatleri dışındaki iş iletişimi ile işte gelişim arasındaki etkiyi dengeleyerek, iş-aile zenginleşmesinin olumlu etkilerini güçlendirmektedir.

Yang vd. (2023)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının işe bağlılık üzerindeki pozitif etkisinin incelenmesi	Nicel: Anket N= 257 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Mesai sonrası iş ilişkisi davranışının yöneticilerin iş özerkliğini artırarak ve çalışanların duygusal tükenmişliğini azaltarak çalışanların işe adanmışlıklarını olumlu etkilediği görülmüştür.
Yue (2023)	Çalışanların mesai saatleri dışı iş iletişimlerinin kamuya açık sosyal medyada keşfi	Nicel: Anket N=850 çalışan	Sınır Kuramı Çaba-Ödül Kuramı	İş ve ev alanını ayırmaya daha güçlü bir eğilimi olan çalışanlar, iş ile ilgili sosyal medya kullanımına daha az zaman ayırmış ve daha az iş-aile çatışması yaşamıştır.
Yue vd. (2022)	İş için kamuya açık sosyal medya kullanımının çalışan sonuçlarının incelenmesi	Nicel: Anket N=815 çalışan	Sınır Kuramı	İşle ilişkili sosyal medya kullanımının işe adanmışlık üzerindeki etkisinde iş-aile çatışmasının aracı rolü olduğu belirlenmiştir.
Zhang vd. (2023)	Mesai saatleri dışı işle ilgili bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı işe bağlılık üzerindeki etkilerinin incelenmesi	Nicel: Anket, Günlük N=140 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Çalışma saatleri dışındaki iletişim miktarının ertesi gün işe adanmışlık düzeylerini etkilediği görülmüştür.
Zhu vd. (2024)	Mesai saatleri dışı iş bağlantısı davranışının çalışanların mesleki ruhsal sağlığı üzerindeki etkilerinin olumlu ve olumsuz etkilerinin incelenmesi	Nicel: Anket N=328 çalışan	İş Talepleri-Kaynakları Kuramı	Mesai dışı işle ilgili davranışlar işe adanmışlık ve tükenmişliği etkilemekte, bu ilişkide iş-aile çatışması aracı rol oynamaktadır. Yöneticilerden cevap alma eğiliminin ise bu ilişkilerde düzenleyici rol oynadığı belirlenmiştir.

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 1’de görüldüğü üzere mesai dışı işle ilgili iletişim ve bağlantı konusunda yapılan çalışmalar 2007-2024 yılları arasında yayınlanmıştır. Özellikle 2020’lerden sonra bu konuya olan ilginin arttığı görülmektedir. Çalışma başlıklarına bakıldığında iletişim teknolojilerinin iş saatleri dışında kullanımı, iş-yaşam dengesi ve çatışması çerçevesinde sıklıkla incelenmiştir (örn., Boswell ve Olson-Buchanan, 2007; Van Zoonen vd., 2022; Wang vd., 2023a; Wang vd., 2023b). Diğer konular arasında duygusal tükenme (Xie vd., 2018); çalışan performansı ve yenilikçilik (Ren vd., 2023); proaktif davranışlar (Chu vd., 2024) ve etik konular (örn., Liu vd., Liao vd., 2024) yer almaktadır. Örneklem dahil edilen makalelerde ağırlıklı olarak nicel araştırma yönteminin ve bu yöntem çerçevesinde anketler aracılığıyla veri toplandığı belirlenmiştir. Ayrıca bazı çalışmalarda mesai dışı işle ilgili iletişimin sonuçlarını daha detaylı biçimde inceleyebilmek için günlük ve deneyim örnekleme yöntemleri tercih edilmiştir (Wang vd., 2023; Zhang vd., 2023). Örneklem büyüklükleri 39 katılımcıdan 850 katılımcıya kadar değişmekle birlikte bazı çalışmalarda iki veya üç ayrı zaman noktasında veri toplandığı görülmektedir. Çalışmalarda yararlanılan kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde en sık kullanılan kuramın 12 çalışmayla sınır kuramı olduğu belirlenmiştir. İş talepleri-kaynakları kuramı 7 çalışmada, kaynakların korunması kuramı ise 5 çalışmada temel alınmıştır. Medya eşzamanlılığı kuramı, kişi-örgüt uyumu kuramı ve öz-belirleme kuramları da tercih edilen diğer kavramsal çerçevelerdir. Derlenen çalışmaların öne çıkan bulguları, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri ve sonuçları bağlamında kapsamlı olarak incelenmiştir.

3.1. Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişimin Belirleyicileri

Yapılan çalışmalarda, neden çalışanların mesai saatleri dışında iş ile ilgili iletişime geçtiklerine yönelik farklı belirleyiciler olduğu görülmüştür. Bunlardan birisi kişisel etmenlerdir. İşini kimliğinin bir parçası olarak gören çalışanlar, işte başarılı olma arzusuna sahip oldukları için iş dışı zaman ve mekânda da işle ilgili iletişim kurma eğilimleri yüksektir (Desrochers & Dahir, 2000). Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik ilk çalışmalarda bu süreçlerin çalışanın gönüllülük esasına ve bireysel tercihlerine göre şekillendiği şeklinde bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu bağlamda genellikle çalışanların onay kazanmak ve bireysel kariyer hedeflerine ulaşmak için iş dışında da iletişim halinde oldukları öne sürülmüştür (Schlachter vd., 2018). Örneğin, Bowell ve Olson-Buchanan (2007) kariyer arzusu yüksek çalışanların mesai saatleri dışı iletişime daha açık olabileceğini vurgulamışlardır. Ayrıca kariyer hırsı yüksek çalışanların mesai saatleri dışında işle ilgili iletişime geçme eğiliminin daha yüksek olduğu görülmüştür (Boswell vd., 2016). Shi vd.’nin (2021) çalışması ise benzer şekilde işin aileden daha önemli bir rol oynadığına inanan bireylerin işlerine daha fazla zaman ve enerji ayırarak mesai saatleri dışında işle ilgili iletişime daha fazla geçebildiğini ortaya koymuştur. Kişilik özelliklerine göre mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin farklılaştığına ilişkin bir diğer örnek öz-saygının rolüdür. Liu vd.’nin (2024) lider ve astlarıyla yaptıkları çalışmalarında örgüt temelli özsaygının iş dışı iletişimin işe yabancılaşma üzerindeki olumsuz etkisini hafiflettiği gözlenmiştir. Benzer şekilde Chu vd. (2024), örgüt temelli özsaygının mesai dışı işle ilgili iletişimin proaktif davranışlar üzerinde olumlu etki gösterebileceğini ancak uzun süreli iletişim sonunda duygusal tükenmişliğin ortaya çıkabileceğini ortaya koymuşlardır. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde örgütsel özdeşleşmenin rolü önemli görülmektedir. Boswell ve Olson-Buchanan (2007) örgütle özdeşleşmenin çalışmalarda örgüte daha fazla katkı sunma ihtiyacını yaratarak iş dışı iletişim eğilimini arttıracaklarını öne sürmüşlerdir. Ayrıca örgüte yönelik duygusal bağlılığın da aynı yolu izleyeceği öngörülmüştür.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin nasıl sonuçlanacağına önemli bir faktör de iş-aile ayrımıdır (work-family segmentation). Çalışanlar, güçlü ayırım tercihleri olan bireyler, işleri diğer yaşam alanlarından

ayırımı tercih etmektedirler (Liao vd., 2016). Ayrıca, çalışanların mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim davranışlarında aile üyelerinin destek eğilimlerinin rol oynadığı görülmüştür (Yang vd., 2022). Eğer olumlu aile desteği varsa mesai dışı işle ilgili iletişim çalışanların işte gelişimini olumlu yönde etkileyebilirken, bu destekten yoksun çalışanlar için iş ve aile zenginliği olumsuz yönde etkilenmektedir. Yue'nin (2023) çalışmasında da iş ve özel alan tercihlerinin mesai dışı işle ilgili iletişimdeki rolü incelenmiştir. Bu çalışmada iş ve özel yaşamı ayırma eğilimi yüksek olanların daha az mesai saatleri dışı iletişime geçtikleri ve işten psikolojik olarak daha fazla uzaklaştıkları görülmüştür. Diğer yandan, örgütleriyle yüksek düzeyde kaliteli ilişkilere sahip olanlar, iş ile ilgili sosyal medya kullanımına daha fazla katılım göstermiş ve bu durum işten psikolojik uzaklaşmayı azaltarak iş-aile çatışmasını artırmıştır.

Hu vd.'nin (2024) çalışmasında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin psikolojik ayrılmayı azaltarak duygusal tükenmişliği arttırdığı ve bu olumsuz ilişkinin iş-aile alanlarındaki ayrım arttıkça yükseldiği görülmüştür. Daha açık bir ifade ile bir birey iş ve aile alanlarını ne kadar ayrı tutmak istiyorsa, mesai dışı işle ilişkili iletişimin tükenmişlik üzerindeki olumsuz etkisi de o kadar yükselmektedir. Bu bulgu, çalışanların iş ve aile alanlarına yönelik tutumlarının mesai dışı işle ilgili iletişime yönelik davranışlarını da etkileyebileceğinin bir göstergesi sayılabilir. Benzer şekilde Wang vd. (2023) iş ve özel yaşam ayrımının desteklenmesinin mesai dışı işle ilgili bağlantı davranışlarını etkilediğini ve bu etkinin ayrım tercihlerine göre değiştiğini ortaya koymuşlardır. Bireylerin iş ve özel yaşamlarını ayırmaya yönelik güçlü bir tercihe sahip olduğunda, iş ve özel yaşam arasındaki sınırları ayırma çabalarının mesai saatleri dışı iş bağlantı davranışını azaltma üzerindeki etkisinin daha güçlü hale geldiği söylenebilir.

Shi vd. (2021), Çin'in kolektivist kültüründe, işveren-çalışan ilişkilerinin Batı'dakine kıyasla daha ailevi bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, Çin'de çalışanlar ve işverenleri arasında dostane bir ilişki oluşmaktadır. Ayrıca Çin'de iş etiği, aile temeli üzerine kurulu olduğu için bireyler ailelerine iyi bir yaşam sağlamak için işe ayrı bir önem verdikleri için mesai dışı işle ilişkili çabalar ailenin yararına bir özveri olarak görülebilmektedir (Yang vd., 2000). Türkiye'de de benzer bir kültürel yapı bulunduğundan babacan/paternalist liderlik gibi yönelimlerin ortaya çıktığı görülmektedir (Gerçek, 2018). Dolayısıyla kolektivist kültür ve yöneticinin babacan tavırları karşısında, çalışanlar bu desteğe karşılık verebilmek için iş dışı iletişime geçmeye daha eğilimli olabilirler.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde örgütsel etmenlerin de rolü bulunmaktadır. Yue vd.'ye (2022) göre bilgi ve iletişim teknolojilerinin işle ilgili iletişimde kullanımının paradoksal/çelişkili bir yanı bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri örgütler içinde yatay ve dikey iletişimi hızlandırıp bilgi paylaşımını artırmaktadır. Bu paylaşıma bağlı olarak çalışanlar arasında sanal yakınlık arttığı için birbirleriyle daha yakın iletişim kurabilmeleri de daha mümkün hale gelmektedir. Diğer yandan sürekli olarak iletişim süreçlerinin bir parçası olmak zorunda kalmanın bölünme ve dikkat dağınıklığına yol açması beklenmektedir. Ayrıca son dönemlerde yapılan çalışmalar rutin mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimin kaygı, stres ve tükenmişliğe yol açabileceğini vurgulamaktadır (Sonnentag ve Fritz, 2015). Wang vd. (2022), mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin iş rolü yükünü arttırarak iş-aile çatışmasına yol açtığını ve bu ilişkinin iş özerkliğinin düşük olması durumunda daha da yoğunlaştığını ortaya koymuşlardır. Daha farklı bir ifade ile işin özelliklerinin de mesai dışı işle ilgili iletişimin sonuçları üzerinde rol oynadığı söylenebilir.

Chen ve Casterella (2018), mesai saatleri dışı işle ilgili iletişiminin öncüllerini medya eşzamanlılığı kuramı (media synchronicity theory) temelinde açıklamış, örgütün kullandığı teknolojilerin iletim hızı, semboller ve yeniden işlenebilirlik gibi özelliklerinin iletişim tercihlerinin belirleyicileri olduğunu öne

sürmüşlerdir. Örneğin, bir çalışan daha hızlı olduğunu düşündüğü için bir iş arkadaşına e-posta yerine mobil mesaj göndermeyi tercih edebilir. Ancak mesaj iletim kanalının diğer çalışan tarafından nasıl algılandığı da önemlidir. Diğer yandan örgütsel destek, iletişim davranışları etkileyen etmenler arasındadır. Xu vd. (2023), mesai saatleri dışı işle ilişkili iletişimin duygusal tükenme ve ahlaki kopuş aracılığıyla zaman hırsızlığına nasıl etki ettiğini incelemiştir. Bu çalışmada örgütsel desteğin azalması durumunda olumsuz sonuçların arttığı görülmüştür. Daha farklı bir deyişle örgütsel desteğin varlığı, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin bazı etik dışı sonuçlar üzerindeki etkilerini hafifletebilmektedir.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde yöneticilerin kritik bir rolü bulunmaktadır. Dong vd.'nin (2022) Çin'de yöneticiler ve çalışanları ile yaptıkları çalışmada liderin işkolik olmasının, çalışanlara belirsiz veya mantıksız görev talepleri verme eğiliminde olmalarına, bunun da çalışanların zamanını ve enerjisini tükettiği öne sürülmüştür. Ayrıca bu çalışmada mesai dışı işle ilgili iletişimin çalışanlarda psikolojik sıkıntılar üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu ve bu etkinin liderlik işkoliklik eğilimi arttıkça değişeceği görülmüştür. Benzer şekilde Zhu vd. (2024), mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin iş ve aile çatışması arasındaki ilişkide yöneticilerin yanıt verme eğilimlerinin düzenleyici rol oynadığını belirlemiştir. Diğer yandan yöneticilerin çalışanların aile taleplerine yönelik iletişime açık oluşunun mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin iş-yaşam çatışması üzerindeki olumsuz etkileri azalttığı belirlenmiştir (van Zoonen vd., 2022).

3.2. Mesai Saatleri Dışı İşle İlgili İletişimin Sonuçları

Yazında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin çelişkili sonuçlarından bahsedilmektedir. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin çalışanlara özerklik ve istedikleri yerden çalışmalarına imkân sağladığını yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Rau ve Hyland, 2002). Diğer yandan işle ilgili olarak sürekli iletişime açık olmanın yöneticiler ve çalışma arkadaşları tarafından sürekli erişilebilir olma beklentisini ortaya çıkardığını bunun da stres ve kaygı yarattığı belirlenmiştir (Fujimoto vd., 2016). Özellikle mobil teknolojilerin sürekli olarak işyeri ve çalışan arasındaki bağlantıyı açık tutması da bu beklentinin önemli bir kaynağıdır. Dolayısıyla mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim olanakları çalışanlara belirli bir düzeyde zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde işlerini yürütmelerine yardımcı olmakla birlikte iş ve yaşam alanlarının bulanıklaşarak rol çatışmasına yol açabilmektedir.

İşten ayrılma niyeti belirli bir dönemde çalışanın mevcut işinden ayrılarak yeni iş fırsatlarını arama eğilimi olarak bilinmektedir. Bazı çalışmalar mesai dışı işle ilgili iletişimin iş-aile çatışması yaratarak işten ayrılma niyetini arttırdığını (Tao vd., 2023), bazıları ise bu iletişim türünün çalışanların zaman ve kaynaklarını daha etkili kullanmalarını sağladığı için işten ayrılma niyetini azalttığını (Diaz vd., 2012) ortaya koymuştur. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin işten ayrılma üzerindeki etkisinin nasıl olacağı farklı etmenlere bağlıdır. Kaynakların korunması kuramı (Hobfoll, 1989) perspektifinden bakıldığında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim çalışanın işten uzaklaşmasını zorlaştırarak sürekli devam eden bir "çevrimiçi" olma durumu yaratarak psikolojik kaynakları tüketme potansiyeline sahiptir. Diğer yandan aileden iş alanına aktarılan çatışmalar, çalışanların psikolojik kaynaklarının tükenmesiyle daha da yoğunlaşabilir. Tao vd. (2023), yapılandırmacılık perspektifinden psikolojik sermayenin güven, iyimserlik, dayanıklılık ve umut (Luthans vd., 2005) bileşenlerinin bu çatışmaları dengeleyebilecek önemli psikolojik kaynaklar olarak kullanılabileceğini öne sürmüştür. Daha açık bir ifade ile psikolojik sermayesi güçlü bireylerin kaynakları daha yavaş tükendiği için çatışmaları azaltabilirler. Benzer şekilde psikolojik bir kaynak olarak sosyal destek, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini azaltabilmektedir.

Yang vd. (2023) mesai saatleri dışı işle ilişkili iletişim davranışının işe adanmışlık üzerindeki olumlu rolüne odaklanmıştır. İş talepleri-kaynakları perspektifini temel alan bu çalışmada iş kaynaklarının iş taleplerinin olumsuz etkilerini dengeleyeceği varsayımına dayanarak mesai dışı iş bağlantı davranışının, evden çalışma sırasında çalışanların işlerini tamamlamalarına yardımcı olan bir kaynak olduğu ortaya koyulmuştur. Ren vd.'nin (2023) çalışmasında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirli bir düzeye kadar iş tatmini ve tükenmişliği olumlu yönde etkilediği, çok fazla kullanımının ise olumsuz sonuçlandığı görülmüştür. Başka bir deyişle mesai dışı işle ilgili iletişim belirli koşullarda olumlu etkileri olan ve bu koşullar sağlanmadığında çalışanlar için olumsuzluk yaratan bir etmendir. Benzer şekilde Zhang vd.'nin (2023) çalışmasında mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim, düşükten orta seviyelere kadar arttıkça ertesi gün iş bağlılığını artırmaktadır. Ancak, iletişim miktarı orta seviyeden yüksek seviyelere çıktıkça, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim bir iş kaynağı olmaktan çıkarak iş talebi haline gelmekte ve işe adanmışlığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim mesai sonrası psikolojik iyileşmeyi (recuperation) olumsuz etkilemektedir (Lanaj vd., 2014). Özellikle geç saatlerde işle ilgili iletişim için cep telefonu kullanımı uyguyu olumsuz etkileyebileceği için kaybolan enerjinin yenilenmesini engelleyerek çalışanın bir sonraki gün performansını düşürebilir. Lee vd. (2021) stres etkeni-ayrılma modelini (stressor-detachment model) temel alarak mesai dışı işle ilgili iletişimin kullanımının işten kopmayı zorlaştırdığı ve bunun da çalışan yorgunluğunu arttırdığını ortaya koymuşlardır. Bu model, iş temelli stres kaynaklarının çalışan iyi oluşunu nasıl etkilediğini açıklamaya çalışan bir çerçevedir. Bu model bağlamında psikolojik olarak işten ayrılamayan çalışan kendini yorgun hissetmektedir. Ortaya çıkan yorgunluğun çalışan performansını olumsuz yönde etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Benzer şekilde Wang vd.'nin (2023a) çalışmasında mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim günlük düzeyde incelenmiş, iş-yaşam çatışmasını arttırdığı ve psikolojik ayrılmanın (psychological detachment) bu ilişkide aracı rol oynadığı görülmüştür. Psikolojik ayrılma, bireyin işten zihinsel olarak kopmasını ve uzaklaşmasını ifade ettiği için mesai saatleri dışı iletişim bu kopuşu zorlaştırmakta ve iş-yaşam çatışmasını güçlendirmektedir. Diğer yandan, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim fiziksel ve zihinsel olarak bireye yük bindirmektedir. Örneğin, Wang vd.'nin (2023c) yaptıkları araştırmada mesai dışı işle ilgili iletişimin ego/benlik tükenmişliği yaratarak sanal kaytarmaya yol açtığı belirlenmiştir. Ego tükenmesi kuramı/öz-tükenme kuramı, sürekli öz kontrol eylemlerinin, tükenmeye karşı savunmasız olan sınırlı bir psikolojik kaynaktan geldiğini öne sürmektedir (Baumeister vd., 2018). Bu bağlamda, mesai saatleri dışı iş bağlantı davranışı yüksek özerk ve düşük kontrollü motivasyonla sağlandığında, ego tükenmişliği üzerindeki etkisi azalabilmektedir. Elde edilen bilgiler Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Çalışmalarda Yer Alan Belirleyiciler, Sonuçlar, Düzenleyiciler ve Aracılar

Belirleyiciler	Sonuçlar	Düzenleyiciler/Aracılar
<ul style="list-style-type: none"> Teknolojinin sınır nesnesi olarak kullanılma durumu (Aljabr vd., 2022) Hırs ve işe bağlılık (Boswell ve Olson-Buchanan, 2007) 	<p>Olumlu Sonuçlar</p> <ul style="list-style-type: none"> İş performansında artış (Ren vd., 2023) Yenilikçilikte artış (Huo vd., 2023) 	<p>Düzenleyiciler</p> <ul style="list-style-type: none"> Psikolojik ayrılma (Cheng vd., 2022) Lider özellikleri (Dong vd., 2022; Huo vd., 2023)

- Teknolojinin aciliyet, eşzamanlılık gibi özellikleri (Chen ve Casterella, 2019)
- Örgütün mesai dışı işle ilgili iletişim talepleri, örgütün iş-aile desteği (Park vd., 2020)
- Dijital bağlantının yoğunluğu (Ren vd., 2023)
- Mesai saatleri dışı bilgi ve iletişim teknolojilerin kullanım düzeyi (Shi vd., 2021)
- Psikolojik sermaye, anda kalma, iş-yaşam çatışması, sosyal destek (Tao vd., 2023)
- İş ve özel yaşamı ayırma desteği (Wang vd., 2023b)
- İş ve özel yaşamı ayırma kaynakları (Wang vd., 2023b)
- İş ve ev alanını ayırma eğilimi (Yue, 2023)
- Proaktif davranışların artışı (Chu vd., 2024)
- İşte ve ailede gelişme (Yang vd., 2022)
- İşe adanmışlık (Yang vd., 2023; Zhang vd., 2023; Zhu vd., 2024)
- Olumsuz sonuçlar
 - İş-yaşam çatışması (Boswell ve Olson-Buchanan, 2007)
 - İş-aile çatışması (Dong vd., 2022; Yue, 2023)
 - İşle ilgili olumsuz ruminasyon, uykusuzluk (Park vd., 2020)
 - İş tatmininde azalma (Cheng vd., 2022)
 - Tükenmişlik ve duygusal tükenme (Chu vd., 2024; Hu vd., 2024; Huo vd., 2023; Lee vd., 2021; Xie vd., 2018; Li vd., 2024; Xu vd., 2023; Zhu vd., 2024)
 - Psikolojik sıkıntı (Dong vd., 2022; Li vd., 2024)
 - Yorgunluk (Ikeda vd., 2023; Lee vd., 2021)
 - Depresyon, uyku öncesi uyanıklık (Ikeda vd., 2023)
 - Yenilikçilikte azalma (Huo vd., 2023)
 - Zamandan çalma (Liv d., 2024)
 - İş erteleme davranışları (Liao vd., 2024)
 - İyileşmede azalma (Renike vd., 2023)
 - İşten ayrılma niyeti (Tao vd., 2023)
 - Ahlaki kopuş (Xu vd., 2023)
 - Etik olmayan aile yanlısı davranışları (Liu vd., 2024)
- Yöneticilerden cevap alma eğilimi (Zhu vd., 2024)
- Çalışma zamanı ve mekânı kontrolü (Xie vd., 2018)
- Sosyal destek (Tao vd., 2023)
- Aile desteği (Yang vd., 2022)
- Örgütsel destek (Xu vd., 2023)
- İş ve özel yaşamı ayırma desteği (Wang vd., 2023b)
- Yönetici olup olmama (Yang vd., 2023)
- Duygusal bağlılık (Lee vd., 2021)
- Örgüt temelli öz-saygı (Li vd., 2024)
- Aile motivasyonu ve örgütsel kimlik (Liu vd., 2024)
- Teknoloji sınır taktikleri (Park vd., 2024)
- İş-aile merkeziliği (Shi vd., 2021)
- İş ve yaşamı ayırma tercihleri (Wang vd., 2023b)
- Aracılar
 - İş-aile/yaşam çatışması (Dong vd., 2022; Liu vd., 2024; Zhu vd., 2024; Wang vd., 2022; Wang vd., 2023a; Yang vd., 2022)
 - Özerklik desteği, duygusal tükenme (Yang vd., 2023)

Sanal kaytarma (Wang vd., 2023c)

- Psikolojik ayrılma (Hu vd., 2024, Lee vd., 2021; Wang vd., 2023a)
- Benlik tükenmesi (Wang vd., 2023c)
- Fırsatlara odaklanma (Shi vd., 2021)
- İşe yabancılaşma (Li vd., 2024)
- İçsel motivasyon (Liao vd., 2024)
- Yöneticiler ile aile taleplerine yönelik iletişim (Van Zoonen vd., 2022)
- Sınır kontrolü (Park vd., 2020)
- Sosyal sermaye gelişimi, duygusal tükenmişlik (Ren vd., 2023).

Tablo 2’de görüldüğü üzere mesai dışı işle ilgili iletişimin farklı belirleyicilerinin yanı sıra hem olumlu hem de olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Çalışmalarda bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve ilişkilere aracılık eden kavramlar da özetlenmiştir. Düzenleyiciler arasında psikolojik ayrılma (Cheng vd., 2022), lider özellikleri (Dong vd., 2022; Huo vd., 2023), yöneticilerden cevap alma eğilimi (Zhu vd., 2024), çalışma zamanı ve mekânı kontrolü (Xie vd., 2018), sosyal destek (Tao vd., 2023), aile desteği (Yang vd., 2022), örgütsel destek (Xu vd., 2023), iş ve özel yaşamı ayırma desteği (Wang vd., 2023b) yer almaktadır. Ayrıca yönetici veya çalışan olmanın da mesai dışı işle ilgili iletişimin sonuçlarında etkili olabileceği görülmüştür (Yang vd., 2023). Psikolojik ayrılmanın hem düzenleyici hem de aracı rol oynayabileceği görülmektedir (Cheng vd., 2022; Hu vd., 2024). Benzer şekilde iş-aile çatışması hem sonuç hem de aracı olarak ele alınmıştır (Dong vd., 2022). İşe yabancılaşma (Li vd., 2024), içsel motivasyon (Liao vd., 2024) ve yöneticiler ile aile taleplerine yönelik iletişim (Van Zoonen vd., 2022) de araştırmalarda incelenen aracı değişkenler arasındadır.

Sonuç

Bu çalışmada mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik kapsamlı bir bakış elde edebilmek amacıyla sistematik derleme yöntemiyle incelenen görgül çalışmalardan elde edilen veriler sunulmuştur. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim konusuna yönelik son beş yılda artan bir ilgi olduğu belirlenmiştir. Bu ilginin arkasında özellikle COVID-19 pandemisi sonrası artan evden çalışma ve evden çalışmadan bağımsız olarak “sürekli çevrimiçi” olma kültüründeki yükseliş yer almış olabilir. Elde edilen bulgular, çalışmalarda en çok kullanılan kuramın sınır kuramı olduğunu göstermiştir. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim, zaman ve mekândan bağımsız olarak çalışanların işle ilgili aktörlere bağlanabilmesini sağladığı için iş ve özel yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Buna paralel olarak yapılan incelemeler de sınırların

nasıl bulanıklaştığı ve mesai saat dışı işle ilgili iletişimin özel yaşam alanına olan etkilerini incelemiştir. Bu incelemelerin çoğunun nicel araştırma yöntemlerini tercih ettiği belirlenmiştir. Nitel araştırma sayısının kısıtlı olduğu belirlenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinde özellikle günlük ve deneyim örnekleme gibi yaklaşımların söz konusu kavramın zamansal etkilerini görebilmek adına kıymetli sonuçlar ortaya koymuş olması önemlidir.

Bu çalışmaya dahil edilen eserler kapsamlı biçimde incelenmiş ve mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri ve sonuçlarının neler olduğuna yönelik bilgiler özetlenmiştir. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin belirleyicileri arasında kişilik özellikleri ve tutumları, yönetici desteği, aile desteği, sınır kontrolü, iş-aile talepleri, iş ve özel yaşamı ayırma eğilimleri gibi etmenler yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre mesai dışı işle ilgili iletişimin olumsuz çıktıları arasında duygusal tükenmişlik, benlik tükenmesi, psikolojik ayrılmanın zorlaşması, yorgunluk, depresyon, uyku öncesi uyanıklık artışı, psikolojik sıkıntı, iş-aile çatışması, iş tatminin azalması ve etik olmayan bazı çalışan davranışları yer almaktadır. Mesai saatleri işle ilgili iletişime verilen tepkiler çalışanın hırs ve işe bağlılığına göre değişebilmektedir (Boswell ve Olson-Buchanan, 2007). Ayrıca örgütsel teknolojilerin bu konuda önemli bir belirleyici olduğu görülmüştür (Chen & Casterella, 2019). Diğer bir deyişle örgütsel teknolojiler mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimi daha yoğun ve sık hale getirebilir. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin özellikle çalışanların psikolojik durumları üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceği belirlenmiştir. Örneğin, mesai saatleri dışı iş bağlantı davranışının duygusal tükenmişlik üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve psikolojik ayrılmanın, mesai dışı iş bağlantı davranışı ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişkide aracı olduğu görülmüştür (Hue vd., 2024). Mesai dışı işle ilgili iletişimin bu olumsuz sonuçlarının farklı çalışan tepkilerine yol açtığı görülmektedir. Özellikle sağlık sektörü gibi dinamizmin yoğun olduğu iş çevrelerinde yaşanan stresin savunmacı bir sessizliğe yol açabilme potansiyeline sahiptir (Şahin vd., 2021). Diğer yandan yapılan çalışmalar mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin motivasyon ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu vurgulaması açısından önemlidir (Wang, 2023a). İş motivasyonunun çalışan performansının önemli bir öncülü olduğu düşünüldüğünde (Çankır vd., 2024), bu durumun dikkatle ele alınması gerektiği söylenebilir. Zira mesai dışı işle ilgili iletişimin iş motivasyonunu düşürecek yoğunluk ve sıklıkta olmasının iş performansını olumsuz etkileyerek bir iş kaynağından ziyade iş talebine dönüşebileceğini söylemek mümkündür. Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin en belirgin sonuçlarından birisi tükenmişliktir (Chu vd., 2024; Ren vd., 2023). Tükenmişlik, strestin başarılı biçimde yönetilmediği durumlarda fiziksel ve duygusal olarak bitkin hissetmekle ilgili bir durumdur. Dolayısıyla mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin artması işten psikolojik ayrılmaya engel olacağı için fiziksel ve duygusal iyileşmeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Hu vd., 2024).

Olumlu sonuçlar arasında yenilikçi davranışların artması, proaktif davranışlar, iş-aile zenginleşmesi yer almaktadır. Mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimin olumlu yönüne odaklanan çalışmalar öz-belirleme kuramı çerçevesinde bu davranışların çalışanları daha yenilikçi ve proaktif hale getirebileceğini vurgulamışlardır (Chu vd., 2024). Ayrıca bu iletişim türünün uzaktan da iş yapabilme kolaylığı sağladığı için iş-aile zenginleşmesine yardımcı olabilme potansiyeli de bulunmaktadır (Yang vd., 2016). Bu çelişkileri içinde barındırmasından dolayı mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim "iki ucu keskin bir kılıç"ı benzetilmiştir (Zhu vd., 2024). Ancak yapılan çalışmalarda dikkat çeken önemli bir nokta mesai saatleri dışında işle ilgili iletişimin çalışanlar için sonuçlarının olumlu veya olumsuz olmasında bazı faktörlerin etkili olmasıdır. Bazı çalışmalarda aile üyelerinin desteğinin varlığının (Yang vd., 2022) ve iş ve ev alanını ayırma eğiliminin (Yue, 2023) mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin olumsuz sonuçlarını azaltabileceği görülmüştür. Bu örnekler, örgüt dışındaki bazı etmenlerin mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin

sonuçlarını etkileyebileceğini ve bu kavrama yönelik incelemelerde dış çevre etmenlerini göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin işe adanmışlık üzerindeki etkisinin iş-aile çatışmasına bağlı olduğunu gösteren bulgular (Yue vd., 2022; Zhu vd., 2024), iş-aile çatışmasına yol açmadığı sürece mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin çalışanlar açısından sorun teşkil etmeyeceğini düşündürmektedir. Ayrıca düzenleyici olarak çalışma zamanı ve mekânı üzerinde çalışan kontrolü (Xie vd., 2018), örgütsel destek (Xu vd., 2023) ve yöneticilerin davranışları (Park vd., 2020; Van Zoonen vd., 2022) gibi değişkenler yer almaktadır. Dolayısıyla, derleme sonucunda elde edilen farklı bulgular, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin sonuçlarının farklı düzenleyiciler ve araçlara göre şekillenebileceğinin sinyallerini vermektedir.

Mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim için örgütlerin çeşitli protokoller belirlemesi önerilebilir. Rutin işlerin mesai saatleri içinde yerine getirilmesi, yalnızca özel aciliyet gerektiren konular için mesai saatleri dışına çıkılmasına yönelik politikalar geliştirilebilir. Bu bağlamda, acil konuların neler olduğunun açıkça tanımlanması da önemlidir. Zira yöneticiler ve çalışanların “acil” anlayışları aynı olmayabilir. Diğer bir husus, mesai saatleri dışında çalışana yönelik erişilme beklentisidir (availability expectations) (Boswell vd., 2016). Zira önceki çalışmalarda, mesai dışı erişilme beklentisinin ve iletişim araçlarının kullanım sıklığının işten psikolojik ayrılmayı engellediği görülmüştür (Mellner, 2016). Dolayısıyla, belirlenecek örgütsel politikalar ile işle ilgili bir arama veya mesaja ne kadar süre içinde dönülmesine gerektiğine yönelik sınırların çizilmesi önerilebilir. Ek olarak mesajın iletme biçimi, hitap ve görsel kullanımına ilişkin kurallar koyulması da yanlış anlaşmaların önüne geçebilecektir. Özellikle Covid-19 salgını sırasında, tüm dünya genelinde çalışanlar uzun bir süre boyunca uzaktan çalışma biçimini istemsizce üstlenmiş ve bu durum uzaktan iletişimin iş ve aile alanları üzerindeki etkisini öne çıkarmıştır (Yang vd., 2020, 2023). Benzer şekilde Türkiye’de Covid-19 döneminde çalışanların tercihinden bağımsız olarak mesai saatleri dışında işle ilgili iletişime geçmenin iş-aile sınırlarını bulanıklaştıran ve olumsuz karşılanan bir durum olduğu görülmüştür (Elmas-Atay ve Gerçek, 2021). Salgın döneminden bu yana uzaktan çalışma biçimini kalıcı hale getiren örgütlerin sayısı giderek artmaktadır. Dolayısıyla görevlerin belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilecek ve iş dışı yaşama olumsuz etkiler sergilemeyecek şekilde dağıtımı mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin olumsuz yanlarını ortadan kaldıracaktır. Boswell vd. (2016) mesai saatleri dışındaki iletişimde örgütlere yönelik bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında yazılı İK politikaları geliştirilmesi, bu politikalara yönelik olarak yöneticilere ve çalışanlara eğitimler verilmesi ile elektronik sistemler üzerinden politikaya aykırı durumların tespiti bulunmaktadır. Örgütler mesai dışı işle ilgili iletişimin sınırlarını net bir şekilde belirlemelidirler. Daha önce vurgulandığı gibi mesai dışı işle ilgili iletişim farkı bağlamlarda olumlu veya olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, örgütler evden çalışma, uzaktan çalışma ve esnek çalışma gibi farklı ortamlarda farklı iletişim normları belirleyebilir (Yang vd., 2023). Böylece iletişim süreçlerinde en etkili sonuçlara ulaşılması sağlanabilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin işe yönelik iletişimde kullanımı temel olarak zaman ve mekândan bağımsız olarak çalışanların işlerini yürütmeleri için bir iş kaynağı niteliğindedir. Örgütler mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin bu kaynak niteliğini ön plana çıkaran uygulamalar benimseyebilir. Diğer yandan zamana bağlı iş-yaşam politikalarının belirlenmesi iş-yaşam çatışmasını azaltmak için önemli olsa da tek başına yeterli değildir. İş-yaşam çatışmasının önemli bir belirleyicisinin iş yükü olduğu düşünüldüğünde (Skinner ve Pocock, 2012), mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin miktarına yönelik düzenlemelerin yapılmasının da önemli olduğu söylenebilir.

Mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde çalışanların bağlantı yönetimini nasıl yapacağı üzerine farklı çalışmalar bulunmaktadır. İş-aile sınırı yönetimi tercihi, bir kişinin iş ve aile alanlarının ayırma

konusundaki kişisel tercihini ifade etmektedir. Bazı bireysel taktikler mesai dışı işle ilgili iletişimin yönetimi için kullanılabilir. Örneğin Aljabr vd. (2022), segmentasyon/ayırma, önceliklendirme ve uzaklaşma olmak üzere üç yönetim stratejisinin mesai dışı işle ilgili iletişime geçen akademisyenlerde kullanılan yöntemlerden olduğunu öne sürmüştür. Bu yöntemlere göre alınan iletişim kararları, işle ilişkili iletişimin hangi kanaldan, hangi sürede ve nasıl yapılacağına ilişkin bireysel kararları ifade etmektedir. Park vd.'nin (2020) çalışmasında öğretmenlerin işle ilgili iletişime sınır getirmeleri durumunda bu taleplerin azaldığını göstermiştir. Bir başka deyişle e-postalara yanıt vermemek gibi tercihler sürekli erişilebilir olmaya yönelik beklentileri azaltmaktadır. Reinke vd.'nin (2024) çalışmasında önleyici ve kısıtlayıcı taktiklerin işten psikolojik olarak ayrılmayı kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışanlar, örgütsel politikaların mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin sınırlarını çizmediği ve bu iletişim tercihinin kendilerine kaldığı durumlarda mesai saatleri dışında telefonlarını kapatmak ve e-postaları yanıtlamamak gibi taktikler de izleyebilirler. Bu taktikler psikolojik iyi oluşun korunması yönünde etkili olabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle elde edilen bulgular derleme yönteminde seçilen veritabanı, arama ve seçim kriterleri ile sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda farklı veritabanları, farklı arama terimleri ve seçim kriterleri araştırma kapsamına dahil edilebilir. Ayrıca bu derleme çalışması 2007-2024 yılları arasındaki çalışmalarla sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışmada sınırlı bir arama stratejisi ve zaman aralığı içermesi nedeniyle mesai saatleri dışı işle ilgili iletişime yönelik genel bir bakış açısı sunulmuştur. Bununla birlikte çalışmaya dahil edilen çalışmalarda seçim veya yorum yanlılığı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin temel odak noktasından kopmamak için iletişim ve bağlantı kavramları çerçevesinde bir derleme yapılmıştır. Ancak bazı çalışmalarda mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim farklı şekillerde adlandırılmış veya mesai saatlerinden bağımsız işle ilgili teknoloji kullanımına yönelik kavramlar temelinde incelemeler yapılmıştır. Bu bağlamda kavramsal bir görüş birliğine varabilmek veya farklılıkları ortaya koyabilmek için daha geniş arama kriterleri ve veri kaynakları ile inceleme yapılması önerilebilir. Bu çalışma bir derleme olduğu için sözü geçen değişkenler arasında nedensellik ilişkisi kurulması mümkün değildir. Bu amaçla meta-analiz çalışmaları yapılması önerilebilir. Ayrıca mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim farklı şekillerde anıldığı için kavram birliği oluşturabilmek adına bir meta-sentez çalışması yapılması önerilebilir (Weinberger, 2022). Gelecek araştırmalarda mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin birey, örgüt ve toplum düzeyinde belirleyicilerine ve sonuçlarına ilişkin özellikle keşfedici araştırmalar yapılması önerilebilir. Keşfedici araştırmalarda kullanılacak görüşme yöntemi bazı bireysel başa çıkma stratejilerinin açığa çıkarılmasında yardımcı olabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin doğasını daha iyi açıklayabilmek için karma örneklem grupları yerine belirli sektörler özelinde incelemeler yapmak daha net bilgiler açığa çıkarabilecektir. Ayrıca yapılacak araştırmalarda mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimde hangi araçların kullanıldığı, bu araçlara göre yorgunluk, tükenmişlik ve depresyonun yanı sıra işe adanmışlık, performans ve yenilikçilik gibi tutum ve davranışların farklılaşması farklılaşmadığı incelenebilir. İletişim araçlarının türlerinin yanı sıra bu araçların kullanım sıklıklarına göre sonuçların nasıl değiştiğine bakılabilir. Yalnızca çalışanlar açısından değil yöneticiler açısından yapılacak çalışmalar, erişilebilirlik beklentilerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ülkemizde bu konuda yapılacak bir günlük tutma çalışması da Türk kültürü açısından mesai saatleri dışı işle ilgili iletişimin ertesi gün işe yansımalarını belirlemek için değerli veriler sunabilir. Sınırlılıklarına rağmen bu çalışmanın mesai saatleri dışı işle ilgili iletişim kavramının kapsamı ve mevcut akademik çalışmaların durumunu ortaya koyması

bakımından konuyla ilgilenen yöneticiler, insan kaynakları uzmanları, iş ve örgüt psikologları ile araştırmacılara rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Aljabr, N., Chamakiotis, P., Petrakaki, D., & Newell, S. (2022). After-hours connectivity management strategies in academic work. *New Technology, Work and Employment*, 37(2), 185-205. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12217>

Ashforth, B. E., Kreiner, G. E., & Fugate, M. 2000. All in a day's work: Boundaries and micro role transitions. *Academy of Management Review*, 25, 472-491. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.3363315>

Baumeister V. M., Kuen L. P., Bruckes M., Schewe G. (2021). The relationship of work-related ICT use with well-being, incorporating the role of resources and demands: A meta-analysis. *Sage Open*, 11(4), 21582440211061560. <https://doi.org/10.1177/21582440211061560>

Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (2018). Ego depletion: Is the active self a limited resource?. In *Self-regulation and self-control* (pp. 16-44). Routledge.

BBC (2024, Kasım). French workers get 'right to disconnect' from emails out of hours, <https://www.bbc.com/news/world-europe-38479439> adresinden erişilmiştir.

Boswell, W. R., & Olson-Buchanan, J. B. (2007). The use of communication technologies after hours: The role of work attitudes and work-life conflict. *Journal of Management*, 33(4), 592-610.

Boswell, W. R., Olson-Buchanan, J. B., Butts, M. M., & Becker, W. J. (2016). Managing "after hours" electronic work communication. *Organizational Dynamics*, 45(4), 291-297. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2016.10.004>

Chen, A., & Casterella, G. I. (2018). After-hours work connectivity: Technological antecedents and implications. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 62(1), 75-93. <https://doi.org/10.1109/TPC.2018.2867129>

Cheng, K., Cao, X., Guo, L., & Xia, Q. (2022). Work connectivity behavior after-hours and job satisfaction: examining the moderating effects of psychological entitlement and perceived organizational support. *Personnel Review*, 51(9), 2277-2293. <https://doi.org/10.1108/PR-06-2020-0413>

Chu, F., Zhang, J., Pellegrini, M. M., Wang, C., & Liu, Y. (2024). Staying connected beyond the clock: a talent management perspective of after-hours work connectivity and proactive behaviours in the digital age. *Management Decision*.Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/MD-07-2023-1186>

Çankır, E., Çiğdem, M., Zaralioğlu, F. B.(2024). Sağlık Çalışanlarında İş Motivasyonunun İş Performansı Üzerindeki Etkisinde Çalışmaya Tutkunluğun ve İşyerinde Can Sıkıntısının Aracılık Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 1313-1329. <https://doi.org/10.20491/isarder.2024.1857>

Desrochers, S., & Dahir, V. (2000). Ambition as a motivational basis of organizational and professional commitment: Preliminary analysis of a proposed career advancement ambition scale. *Perceptual and Motor Skills*, 91, 563-570. <https://doi.org/10.2466/pms.2000.91.2.563>

Diaz I., Chiaburu D. S., Zimmerman R. D., Boswell W. R. (2012). Communication technology: Pros and cons of constant connection to work. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 500–508. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.08.007>

Dong, M., Zhang, T., Li, Y., & Ren, Z. (2022). The effect of work connectivity behavior after-hours on employee psychological distress: the role of leader workaholism and work-to-family conflict. *Frontiers in Public Health*, 10, 722679. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.722679>

Elmas-Atay, S., & Gerçek, M. (2021). İş-yaşam çatışmasının Koronavirüs (COVID-19) pandemisi sürecinde yeniden değerlendirilmesi: Kadın akademisyenler açısından nitel bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(45), 203-241. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.865298>

Fenner, G. H., & Renn, R. W. (2004). Technology-assisted supplemental work: Construct definition and a research framework. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, 43(2-3), 179-200. <https://doi.org/10.1002/hrm.20014>

Fujimoto, Y., Ferdous, A. S., Sekiguchi, T., and Sugianto, L. F. (2016). The effect of mobile technology usage on work engagement and emotional exhaustion in Japan. *Journal of Business Research*, 69, 3315–3323. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.02.013>

Gadeyne, N., Verbruggen, M., Delanoeije, J., & De Cooman, R. (2018). All wired, all tired? Work-related ICT-use outside work hours and work-to-home conflict: The role of integration preference, integration norms and work demands. *Journal of Vocational Behavior*, 107, 86-99. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.03.008>

Gerçek, M. (2018). Yöneticilerin babacan (paternalist) liderlik davranışlarının psikolojik sözleşme bağlamındaki beklentileri üzerindeki etkilerine yönelik bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 101-118. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.390533>

Gerçek, M., & Özveren, C. G. (2023). Yapay zekâ araçları İKY için nasıl değer yaratabilir? Çalışan duygu analizinin uygulama alanlarının incelenmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(50), 1048-1076. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1285706>

Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. 1985. Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10, 76-88. <https://doi.org/10.5465/amr.1985.4277352>

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: a new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>

Hu, Y., Kuang, T., & Lu, Y. (2024). The effect of work connectivity behavior after-hours on emotional exhaustion: The role of psychological detachment and work-family segmentation preference. *SAGE Open*, 14(3), 21582440241281417. <https://doi.org/10.1177/21582440241281417>

Huo, W., Xu, X., Li, X., Xie, J., & Sun, L. (2023). Work-related use of information and communication technologies after-hours (W ICTs) and employee innovation behavior: a dual-path model. *Information Technology & People*, 36(6), 2259-2279. <https://doi.org/10.1108/ITP-06-2021-0500>

Ikedo, H., Kubo, T., Nishimura, Y., & Izawa, S. (2023). Effects of work-related electronic communication during non-working hours after work from home and office on fatigue, psychomotor vigilance performance and actigraphic sleep: observational study on information technology workers. *Occupational and Environmental Medicine*, 80(11), 627-634. <https://doi.org/10.1136/oemed-2023-108962>

Kim, K. H., & Chon, M. G. (2022). When work and life boundaries are blurred: the effect of after-hours work communication through communication technology on employee outcomes. *Journal of Communication Management*, 26(4), 386-400. <https://doi.org/10.1108/JCOM-06-2022-0073>

Lanaj, K., Johnson, R. E., & Barnes, C. M. (2014). Beginning the workday yet already depleted? Consequences of late-night smartphone use and sleep. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 124(1), 11-23. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2014.01.001>

Lee, S., Zhou, Z. E., Xie, J., & Guo, H. (2021). Work-related use of information and communication technologies after hours and employee fatigue: the exacerbating effect of affective commitment. *Journal of Managerial Psychology*, 36(6), 477-490. <https://doi.org/10.1108/JMP-12-2019-0677>

Li, J., Chen, H., Wang, L., & Bao, J. (2024). Tit for tat? A study on the relationship between work connectivity behavior after-hours and employees' time banditry behavior. *Frontiers in Psychology*, 14, 1322313. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1322313>

Liao, G., Feng, L., Zheng, X., & Zhou, J. (2024). Buffering or boosting? The dynamic curvilinear relationship between work-related use of information and communication technologies after-hours and work procrastination. *Heliyon*, 10(10). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e30565>

Liao, Y., Yang, Z., Wang, M., & Kwan, H. K. (2016). Work-family effects of LMX: The moderating role of work-home segmentation preferences. *The Leadership Quarterly*, 27(4), 671-683. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.03.003>

Liu, Y., Bai, Q., Yuan, Y., Li, B., Liu, P., Liu, D., ... & Zhao, L. (2024). Impact of work connectivity behavior after-hours on employees' unethical pro-family behavior. *Current Psychology*, 43(13), 11785-11803. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-05291-9>

Luna-Arocas, R., Danvila-Del Valle, I., & Lara, F. J. (2020). Talent management and organizational commitment: the partial mediating role of pay satisfaction. *Employee Relations: The International Journal*, 42(4), 863-881. <https://doi.org/10.1108/ER-11-2019-0429>

Luthans F., Avolio B. J., Walumbwa F. O., Li W. (2005). The psychological capital of Chinese workers: Exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1(2), 249-271. <https://doi.org/10.1111/j.1740-8784.2005.00011.x>

Mahood, Q., Van Eerd, D., & Irvin, E. (2014). Searching for grey literature for systematic reviews: challenges and benefits. *Research Synthesis Methods*, 5(3), 221-234. <https://doi.org/10.1002/jrsm.1106>

Meijman, T. F., & Mulder, G. (2013). Psychological aspects of workload. In *A handbook of work and organizational psychology* (pp. 5-33). Psychology press.

Mellner, C. (2016). After-hours availability expectations, work-related smartphone use during leisure, and psychological detachment: The moderating role of boundary control. *International Journal of Workplace Health Management*, 9(2), 146-164. <https://doi.org/10.1108/IJWHM-07-2015-0050>

Munn, Z., Peters, M. D., Stern, C., Tufanaru, C., McArthur, A., & Aromataris, E. (2018). Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Medical Research Methodology*, 18, 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12874-018-0611-x>

Murphy, C., Marcus-Quinn, A., & Hourigan, T. (2021). Exploring the ripple effect of 'always on' digital work culture in secondary education settings. In *Handbook for online learning contexts: digital, mobile and open: Policy and practice* (pp. 339-353). Springer International Publishing.

Murray, W. C., & Rostis, A. (2007). Who's running the machine? A theoretical exploration of work stress and burnout of technologically tethered workers. *Journal of Individual Employment Rights*, 12(3), 249-263. <https://doi.org/10.2190/IE.12.3.f>

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>

Park, Y., Liu, Y., & Headrick, L. (2020). When work is wanted after hours: Testing weekly stress of information communication technology demands using boundary theory. *Journal of Organizational Behavior*, 41(6), 518-534. <https://doi.org/10.1002/job.2461>

Rau, B. L., and Hyland, M. M. (2002). Role conflict and flexible work arrangements: the effects on applicant attraction. *Personnel Psychology* 55, 111–136. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2002.tb00105.x>

Reinke, K., Niederkrome, L., & Ohly, S. (2023). Boundary work tactics and their effects on information and communication technology use after hours and recovery: Taking action when boundaries are blurring. *Journal of Personnel Psychology*. <https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000335>

Ren, S., Hu, J., Tang, G., & Chadee, D. (2023). Digital connectivity for work after hours: Its curvilinear relationship with employee job performance. *Personnel Psychology*, 76(3), 731-757. <https://doi.org/10.1111/peps.12497>

Richardson K. M., Thompson C. A. (2012). High tech tethers and work-family conflict: A conservation of resources approach. *Engineering Management Research*, 1(1), 29–43. <http://doi.org/10.5539/emr.v1n1p29>.

Rosenbloom, T., & Eldror, E. (2017). Perfectionism as a moderator of the association of work connectivity behavior after-hours (WCBA) and burnout. *North American Journal of Psychology*, 19(2), 461–476. <https://psycnet.apa.org/record/2017-24005-013>

Schlachter, S., McDowall, A., Cropley, M., & Inceoglu, I. (2018). Voluntary work-related technology use during non-work time: A narrative synthesis of empirical research and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 20(4), 825-846. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12165>

Shi, Y., Zhang, H., Xie, J., & Ma, H. (2021). Work-related use of information and communication technologies after hours and focus on opportunities: The moderating role of work-family centrality. *Current Psychology*, 40, 639-646. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9979-3>

Skinner, N., & Pocock, B. (2008). Work—life conflict: Is work time or work overload more important?. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 46(3), 303-315.

Şen, H. (2024). Innovation and Human Resources Management in the Health Sector: Systematic Review Study. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(53), 1038-1059. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1409833>

Şahin, S., Çankır, B., & Arslan, B. S. (2021). Effect of implicit voice theories on employee constructive voice and defensive silence: A study in education and health sector. *Organizacija*, 54(3), 210-226. <https://sciendo.com/article/10.2478/orga-2021-0014>

Sonnentag, S., & Fritz, C. (2015). Recovery from job stress: The stressor-detachment model as an integrative framework. *Journal of Organizational Behavior*, 36(S1), S72-S103. <https://doi.org/10.1002/job.1924>

Tao, A., Xu, Q., Zhou, C., Wang, W., & Yu, F. (2023). Work Connectivity Behavior After-Hours and Turnover Intention: A Configuration Perspective. *SAGE Open*, 13(4), 21582440231218847. <https://doi.org/10.1177/21582440231218847>

van Zoonen, W., Sivunen, A., & Rice, R. E. (2020). Boundary communication: How smartphone use after hours is associated with work-life conflict and organizational identification. *Journal of Applied Communication Research*, 48(3), 372-392. <https://doi.org/10.1080/00909882.2020.1755050>

Wajcman, J. and Rose, E. (2011). Constant Connectivity: Rethinking Interruptions at Work, *Organization Studies*, 32(7), 941–961. <https://doi.org/10.1177/0170840611410829>

Wang, H., Liu, P., Zhao, X., Li, A., & Xiao, C. (2022). Work-related use of information and communication technologies after hours (W ICTs) and work-family conflict: a moderated mediation model. *Sage Open*, 12(3), 21582440221120169. <https://doi.org/10.1177/21582440221120169>

Wang, F., Zhang, Z., & Shi, W. (2023a). Relationship between daily work connectivity behavior after hours and work–leisure conflict: Role of psychological detachment and segmentation preference. *PsyCh Journal*, 12(2), 250-262. <https://doi.org/10.1002/pchj.625>

Wang, F., Zhang, Z., & Shi, W. (2023b). Effects of segmentation supply and segmentation preference on work connectivity behaviour after hours: a person–environment fit perspective. *Current Psychology*, 42(32), 28146-28159. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03899-x>

Wang, R., Li, Z., Bu, C., & Zhu, W. (2023c). Work connectivity behavior after-hours spills over to cyberloafing: The roles of motivation and workaholism. *Journal of Managerial Psychology*, 38(8), 597-610. <https://doi.org/10.1108/JMP-11-2022-0602>

Weinberger, M. (2022). What is metaverse?—a definition based on qualitative meta-synthesis. *Future Internet*, 14(11), 310. <https://doi.org/10.3390/fi14110310>

Xie, J., Ma, H., Zhou, Z. E., & Tang, H. (2018). Work-related use of information and communication technologies after hours (W ICTs) and emotional exhaustion: A mediated moderation model. *Computers in Human Behavior*, 79, 94-104. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.10.023>

Xu, C., Yao, Z., & Xiong, Z. (2023). The impact of work-related use of information and communication technologies after hours on time theft. *Journal of Business Ethics*, 187(1), 185-198. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05167-1>

Yang, N., Chen, C. C., Choi, J., & Zou, Y. (2000). Sources of work-family conflict: A Sino-US comparison of the effects of work and family demands. *Academy of Management Journal*, 43(1), 113-123. <https://doi.org/10.2307/1556390>

Yang, Y., Yan, R., & Meng, Y. (2022). Can't disconnect even after-hours: how work connectivity behavior after-hours affects employees' thriving at work and family. *Frontiers in Psychology*, 13, 865776. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.865776>

Yang, Y., Yan, R., Li, X., Meng, Y., & Xie, G. (2023). Different results from varied angles: The positive impact of work connectivity behavior after-hours on work engagement. *Behavioral Sciences*, 13(12), 971. <https://doi.org/10.3390/bs13120971>

Yue, C. A. (2022). The paradox of using public social media for work: The influence of after-hours work communication on employee outcomes. *Journal of Business Research*, 149, 748-759. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.865776>

Yue, C. A. (2023). Exploring employees' after-hour work communication on public social media: Antecedents and outcomes. *Social Science Computer Review*, 41(3), 827-847. <https://doi.org/10.1177/08944393211055322>

Zhang, L., Tekleab, A. G., Piszczek, M., & Qiu, Y. (2023). Does after-hours work-related information and communication technology use promote work engagement? A preliminary daily diary study. *Journal of Business Research*, 157, 113551. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113876>

Zhu, F., Gao, Y., & Chen, X. (2024). Freedom or bondage? The double-edged sword effect of work connectivity behavior after-hours on employee occupational mental health. *Chinese Management Studies*, 18(1), 265-285. <https://doi.org/10.1108/CMS-01-2022-0008>

Extended Abstract

Purpose and Significance

The developments in communication technologies have not only enabled faster and more fluid communication between individuals but have also transformed organizational work practices. In traditional work environments, tasks were typically completed during office hours; however, communication technologies have allowed for work to be carried out independent of time and location. The independence from time and space has led to a certain degree of freedom for employees, but it has also resulted in the blurring of boundaries between work and personal life, extending work beyond regular office hours. For instance, employees answer work-related calls or check e-mails during non-work time (Wang et al., 2022). After-hours work-related communication refers to the time spent by employees responding to work-related emails, phone calls, and/or messages before or after regular working hours (Boswell et al., 2016).

The discussions regarding after-hours work communication contain diverse perspectives. Some studies suggest that being able to communicate with the organization outside of regular work hours could positively affect the work-life balance. According to this approach, the ability to carry out work-related tasks outside of office hours could facilitate employees' responses to family demands and increase work-family enrichment (Yang et al., 2022). Therefore, this study aims to present a holistic view of the concept of after-hours work-related communication by exploring its theoretical foundations, determinants, outcomes, and under which circumstances its effects may be positive or negative. For this purpose, a systematic review method has been adopted in order to provide a general overview of the current state of research. Furthermore, recommendations have been offered for both decision-makers in organizations and employees, providing guidance on after-hours work-related communication.

Method

This study employs a systematic review method. As the first step according to the PRISMA protocol, the Web of Science was selected for sampling. Accordingly, empirical articles published in journals indexed in the Social Science Citation Index (SSCI) were included. As discussed in the theoretical background, the concept of after-hours work-related communication is defined in various ways. While some studies use this term directly, others have used titles related to the use of information and communication technologies. Therefore, it was thought that conducting a search within the themes of communication and connectivity would provide a more focused search strategy for this concept.

Findings

This study presents the findings from research studies using the systematic review method to provide a comprehensive view of after-hours work-related communication. It was found that there has been an increasing interest in this topic over the last five years, particularly following the COVID-19 pandemic with the rise of remote work and the culture of being "always online." The findings indicate that the boundary theory has been widely used. In parallel, studies have examined how these boundaries become blurred and the effects of after-hours work-related communication on personal life. Most of these studies have employed quantitative research methods, and it was seen that qualitative research in this area is limited.

Discussion and Conclusions

The studies included in this review have been examined comprehensively, and the determinants and outcomes of after-hours work-related communication have been summarized. Determinants of after-hours work-related communication behaviors include personality traits and attitudes, managerial support, family support, boundary control, work-family demands, and choices to separate work and personal life. The findings suggest that the negative outcomes of after-hours work-related communication include emotional exhaustion, difficulties in

psychological detachment, fatigue, depression, psychological distress, work-family conflict, decreased job satisfaction, and unethical employee behaviors. Thus, after-hours work-related communication could have particularly negative effects on employees' psychological states (Hue et al., 2024). Positive outcomes include increased innovative behaviors, proactive behaviors, and work-family enrichment. Studies focusing on the positive aspects of after-hours work-related communication, within the framework of self-determination theory, have highlighted that such behaviors could make employees more innovative and proactive (Chu et al., 2024). Additionally, since after-hours work-related communication enables remote work, it has the potential to contribute to work-family enrichment (Yang et al., 2016). Due to its dual nature, after-hours work-related communication has been described as “a double-edged sword” (Zhu et al., 2024). However, an important observation in the studies is that certain factors influence whether the outcomes of after-hours work-related communication are positive or negative for employees. The review showed that variables such as control over working time and location, organizational support, family support, managerial behaviors, and work/family orientation act as moderators. Thus, the outcomes of after-hours work-related communication may result in varying outcomes, contingent upon the extent of these variables.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları
Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı Similarity Rate	Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekleştirilen taramada benzerlik oranı %6 olarak tespit edilmiştir. <i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as 6%.</i>
Tekrar Kullanım Reuse	Bu çalışma herhangi bir bildiri veya tezden üretilmemiştir. <i>This article has not been produced from any report or thesis.</i>
Yapay Zekâ Kullanımı Use of Artificial Intelligence	Çalışmada YZ teknolojilerinden yararlanılmamıştır. <i>AI technologies were not used in the study.</i>
Katkı Oranı Contributions	Bu çalışma tek yazarlı olduğu için katkı oranı %100'dür. <i>Since this study is single-authored, the contribution rate is 100%.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Çıkar çatışması yoktur. <i>There is no conflict of interest.</i>
Destek/Teşekkür Support/Acknowledgement	Bu çalışma, herhangi bir kurum, kişi veya projeden destek almamıştır. <i>This study did not receive support from any institution, person or project.</i>
Etik Kurul Onayı Ethics Committee Approval	Etik Kurul onayına gerek yoktur. <i>Ethics Committee approval was not required.</i>
Ölçek Kullanım İzni Scale Use Permission	Ölçek iznine gerek yoktur. <i>Scale permission is not required.</i>

Haremeyn'e Vakfedilen Hazine: Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan Surre Sevkleri (1645-1678)

Esra EVRAN¹

Kadir ARSLANBOĞA²

Öz

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi	21.12.2024
Kabul Tarihi	26.03.2025
DOI	10.53306/klujfeas.1605050

Surre, hac döneminde Mekke ve Medine'ye gönderilen maddi yardımlar, değerli eşyalar ve altınlar olarak tanımlanır. Surreler, sadece dini vecibeleri yerine getirenlere değil, aynı zamanda farklı meslek gruplarına da tahsis edilerek bölgedeki sosyal ve ekonomik dengeyi koruma amacını taşımaktadır. Vakıf aracılığıyla yürütülen bu sistem, Osmanlı Devleti'nin Hicaz Bölgesi'ndeki nüfuzunu pekiştirirken, aynı zamanda hilafet misyonunu yansıtan önemli bir stratejik araç olarak işlev görmüştür. İlk surre gönderiminin, Abbasi Halifesi El-Muktedir Billah döneminde H. 311 (M. 923-924) yılında yapıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise bu uygulamanın Çelebi Sultan Mehmed döneminde başladığı, bağış olarak surre gönderiminin ise I. Bayezid döneminde gelenek haline geldiği bilinmektedir. Her yıl hac mevsiminde, Mekke ve Medine'de yaşayanlara dağıtılmak üzere surre gönderilmiştir. Bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Osmanlı Arşivi kısmında Evkaf-ı Hümayun Nezâreti kataloğunun "Surre" bölümünde yer alan belgeler incelenerek, Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı tarafından H. 1054-1088 / M. 1645-1678 yılları arasında bu kutsal şehirlere ulaştırılan yardımlar ele alınmıştır. İnceleme kapsamında, surreden faydalanan kişi ve görevliler ile kendilerine tahsis edilen miktarlar detaylı şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca, Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan gönderilen surrelerin, Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki dini, siyasi ve ekonomik hedeflerini nasıl pekiştirdiği çalışmada incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Surre, I. Murad, Mekke, Medine, Haremeyn

Atıf: Evran, E., Arslanboğa, K. (2025). Haremeyn'e vakfedilen hazine: Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan Surre sevkleri (1645-1678). *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 72-85. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1605050>

Bilgilendirme: Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar: Yüksek Lisans Mezunu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, LEE, esraa-evran@hotmail.com, ORCID: 0009-0009-3751-0032

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBF, İktisat, karslanboga@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0264-4796

The Treasure Dedicated to the Holy Cities: Surre Dispatches from the Sultan Murad I Tomb Foundation (1645-1678)

Esra EVRAN³

Kadir ARSLANBOĞA⁴

Abstract

Surre is defined as the financial aid, valuable goods, and gold sent to Mecca and Medina during the Hajj season. The surre was allocated not only to those fulfilling their religious duties but also to various professional groups, aiming to maintain social and economic balance in the region. This system, administered through waqfs, reinforced the Ottoman Empire's influence in the Hejaz region while serving as a crucial strategic tool reflecting its caliphal mission. Records indicate that the first surre dispatch took place during the reign of Abbasid Caliph Al-Muqtadir Billah in 311 AH (923–924 CE). In the Ottoman Empire, this practice is known to have begun during the reign of Çelebi Sultan Mehmed, while the tradition of sending surre as charitable donations became established during the reign of Bayezid I. Every year, during the Hajj season, surre was sent to be distributed among the residents of Mecca and Medina. In this study, documents from the "Surre" section of the Evkaf-ı Hümayun Nezâreti catalog within the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives have been examined. The research focuses on the aid sent to these sacred cities by the Sultan Murad I Tomb Waqf between 1054–1088 AH / 1645–1678 CE. The analysis provides a detailed evaluation of the beneficiaries and officials who received surre, along with the allocated amounts. Additionally, the study explores how the surre sent from the Sultan Murad I Tomb Waqf contributed to strengthening the Ottoman Empire's religious, political, and economic objectives in the Hejaz region.

Keywords: Ottoman State, Surrah, Murad I., Mecca, Medina

Citation: Evran, E., Arslanboğa, K. (2025). The treasure dedicated to the Holy Cities: Surre dispatches from the Sultan Murad I Tomb Foundation (1645-1678). *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 72-85. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1605050>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

Article Type
Research Article
Application Date
2024.12.21
Acceptance Date
2025.03.26
DOI
10.53306/klujfeas.1605050

³ Corresponding Author: Graduate, Çanakkale Onsekiz Mart University, LEE, esraa-evran@hotmail.com, ORCID: 0009-0009-3751-0032

⁴ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, SBF, Economics, karslanboga@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0264-4796

Giriş

Surre kelimesi Arapça kökenli olup "para kesesi" veya "nakdi yardım" anlamında kullanılmaktadır (Atalar, 2015, s. 23). Osmanlı bağlamında surre, padişahlar tarafından Mekke ve Medine'deki ihtiyaç sahiplerine, özellikle Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyidlere, şeriflere ve bölgedeki ileri gelenlere gönderilen nakdî yardımlar ve kıymetli hediyeleri ifade etmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017, s. 107). Bu uygulama, yalnızca mali yardımlar sunmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Haremeyn-i Şerif üzerindeki himayesini pekiştiren önemli bir diplomatik ve siyasi araç olmuştur.

Tarihsel olarak, Haremeyn'e düzenli yardımlar gönderme geleneğinin Abbâsiler döneminde başladığı bilinmektedir. Halife el-Mehdî (775-785) zamanında ilk kez Haremeyn'e surre gönderildiği, daha sonra el-Muktedir döneminde hac mevsiminde düzenli hale getirildiği ifade edilmektedir (Akgündüz, 2005, s. 108). Osmanlılar, Abbâsiler tarafından başlatılan bu uygulamayı daha kurumsal bir yapıya kavuşturmuş ve surreleri düzenli hale getirmiştir. Hac mevsimi öncesinde yola çıkan surre alayları, hem bölge halkına hem de Mekke ve Medine'deki idarecilere dağıtılmak üzere çeşitli nakdî ve aynı yardımları içermektedir (Paşa, 2018, s. 46).

Memlûk Sultanı Çakmak zamanında ise devletin iktisadi yapısında meydana gelen sıkıntılar sebebiyle Haremeyn'e gönderilen surrelerde zorluklar yaşanmış ve bazı yıllarda surrelerin gönderilmediği ifade edilmektedir. Ancak bu yıllarda Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'e surre gönderilmesiyle, surre geleneği devam etme imkanı bulmuştur (Güler, 2011, s. 47).

Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'e ilk surreyi hangi padişah döneminde gönderdiği tam olarak belirlenemese de genel kabul gören görüş, bu geleneğin Çelebi Mehmed tarafından başlatıldığı yönündedir. Kaynaklara göre, Çelebi Mehmed'in 1413 yılında 14.000 altın değerinde bir surre gönderdiği ve saltanatı boyunca bu uygulamayı iki kez gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Değirmenci, 2019, s. 546). Bununla birlikte, bazı kaynaklar Osmanlı'da surre geleneğinin Yıldırım Bayezid döneminde başladığını ve Edirne'den yola çıkan ilk surrede 80.000 altının yer aldığını ifade etmektedir (Kısacık, 2020, s. 3). II. Murad devrinde ise surrelerin hacminin kayda değer ölçüde arttığı tespit edilmektedir (Durak, 2018, s. 26).

1517'de Hicaz'ın Osmanlı yönetimine geçmesiyle birlikte surre alayları kurumsallaşmış ve düzenli hale getirilmiştir. Bu süreci başlatan padişah Yavuz Sultan Selim olmuş, özellikle Kanunî Sultan Süleyman döneminde surre uygulaması genişletilmiştir (Çağlar ve Gülen, 2009, s. 23). II. Abdülhamid devrinde ise surrelerin maddi değeri ve bölgeye sağladığı katkılar en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Şimşirgil, 2004, s. 23).

Surre alayları, yalnızca ekonomik bir yardım mekanizması olmanın ötesinde, Osmanlı merkezi ile Haremeyn arasındaki manevi ve siyasi bağları güçlendiren bir işlev üstlenmiştir. Osmanlı Devleti açısından, surre alayları Osmanlı sultanlarının "Hâdimü'l-Haremeyn" (Haremeyn'in Hizmetkârı) unvanını fiilen yerine getirdiklerinin en somut göstergelerinden biri olmuştur (Buzpınar, 2009, s. 567). Surre alaylarının güvenliği ise sancakbeyi ve beylerbeyi gibi yerel yöneticiler tarafından sağlanmıştır. Ancak, 1863'te yaşanan bir yağma olayının ardından surrelerin taşınmasında deniz yolunun tercih edilmeye başlandığı belirtilmektedir (Buzpınar, 2009, s. 568).

Surrelerin en önemli finansman kaynağı vakıflardı. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, yalnızca ilmi faaliyetler, tıbbi hizmetler ve toplumsal yardımların karşılanmasında değil, Haremeyn bölgesine yönelik mali desteklerin sağlanmasında da kritik bir rol üstlenmiştir (Günay, 2012, s. 475). Memlûkler döneminde Mısır merkezli olarak kurulan Haremeyn vakıfları, Mekke ve Medine'nin ihtiyaçlarını

karşulamakta yetersiz kalmış, bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde Edirne ve çevresinde yeni vakıflar tesis edilmiştir (Kars, 2020, s. 29). Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra buradan elde edilen bazı gelirleri Haremeyn vakıflarına tahsis etmiştir (Kurşun, 2017, s. 283).

Haremeyn vakıfları ve Osmanlı surre geleneği, Mekke ve Medine'deki dini ve sosyal kurumların devamlılığını sağlarken, bölgedeki halkın ve hac için gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında da yüzyıllarca etkin bir rol oynamıştır (Değirmenci, 2019, s. 552). Osmanlı hanedanı ve devlet erkânının kurduğu vakıfların gelirleri bu amaç doğrultusunda kullanılmış, devlet hazinesi ve bireysel bağışlarla da desteklenmiştir. Bazı dönemlerde, finansman sıkıntıları yaşandığında Galata bankerlerinden borç alındığı da bilinmektedir (Buzpınar, 2009, s. 567).

Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'e yönelik surre gönderme uygulaması, yalnızca mali bir yardım sistemi değil, aynı zamanda Osmanlı merkezî otoritesinin İslam dünyasındaki meşruiyetini pekiştiren önemli bir araç olarak görülmelidir. Bu süreçte vakıfların oynadığı rol, Osmanlı kamu maliyesinin dini ve sosyal sorumluluklarla nasıl bütünleştiğini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

1. Çalışmanın Kaynakları ve Yöntemi

Bu çalışma, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Evkaf-ı Hümayun Nezâreti kataloğunun "Surre" bölümünde kayıtlı, Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'na ait H. 1054-1088 / M. 1645-1678 yılları arasındaki surre kayıtlarını içeren 47 defterin incelenmesine dayanmaktadır. Belirtilen dönemde, Mekke'ye 24 yıl ve Medine'ye 23 yıl boyunca surreler ayrı ayrı gönderilmiştir. Söz konusu defterler, surrelerin hangi kişi, görevli ve dini gruplara ulaştırıldığını, gönderilme amaçlarını ve Hicaz Bölgesi'nin sosyal ve ekonomik hayatına olan etkilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Surre defterleri genellikle 12 varaktan oluşmakta olup, 1a, 1b, 9b ve 12a sayfalarının boş bırakıldığı görülmektedir. Ayrıca, defterlerin başı ve sonu boş olup, ebrulu kağıtlara yazılmıştır. Defterler 14x41 ve 15x42 cm ebatlarında olup, rika hattıyla kaleme alınmış ve Arapça ibareler içermektedir. Her defterin giriş kısmında dönemin padişahına ait tuğra bulunmakta, son bölümünde ise Haremeyn-i Şerif Evkaf Nazırı, yazıcı ve Şeyhü'l-Harem kadısına ait mühürler yer almaktadır. I. Murad Türbe Vakfı'na ait en erken tarihli surre kaydı H. 1054 / M. 1645 yılına ait olup, Sultan I. İbrahim adına düzenlenmiştir. Bu belge, vakfın en azından 1645 yılında faaliyette olduğunu göstermektedir. Ancak, H. 1063 / M. 1653 yılına kadar herhangi bir surre kaydına ulaşılamamış olması, Osmanlı maliye bürokrasisinin titiz kayıt tutma geleneği göz önüne alındığında, bu dönemde kayıt tutulmamasından ziyade, belgelerin zamanla zarar görmesi, kaybolması veya tahrip olması gibi nedenlerle günümüze ulaşmamış olabileceğini düşündürmektedir.

Defterlerde surrelerin ulaştırıldığı kişilere ilişkin meslek, unvan ve şehir bilgileri ayrıntılı olarak yer almakta, bazı alıcıların mezhep ve tarikat mensubiyetleri de belirtilmektedir. Genel olarak surrelerin aynı kişi ve görevlilere tahsis edildiği görülmekle birlikte, bazı yıllarda alıcı isimlerinde değişiklikler kaydedilmiştir. H. 1054-1088 / M. 1645-1678 yılları arasında vakıftan toplam dokuz farklı cemaate eşit sayıda kişi ve miktarda yardım yapıldığı tespit edilmiştir. Defterlerde "şeyh", "seyyid" ve "molla" gibi unvanların sıkça geçmesi, surrelerin toplumun belirli dini ve sosyal gruplarına yönelik dağıtıldığını göstermektedir.

Bu çalışma, söz konusu defterlerdeki verileri analiz ederek, surrelerin Osmanlı merkezi yönetimi ile Hicaz'daki dini-sosyal yapılar arasındaki ilişkilere nasıl yansıdığını anlamayı hedeflemektedir. Arşiv belgelerinin incelenmesi sırasında defterlerin paleografik özellikleri dikkate alınmış ve kayıtların sistematik bir biçimde tasnif edilmesine özen gösterilmiştir. Böylece, surrelerin dağıtım süreci ve

Osmanlı Devleti'nin Hicaz bölgesine yönelik sosyal ve ekonomik politikaları daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. H.1054-1088 /M.1645-1678 Yıllarında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Surreler

Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'nın kurucusuna ve gelir kaynaklarına dair mevcut kaynaklarda doğrudan bir bilgiye ulaşılamamıştır. Türbenin, oğlu Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir (Bayrak, 1978, s. 85). Vakfın, türbenin bakımını sağlamak ve merhumun ruhu için hayır faaliyetlerinde bulunmak amacıyla daha sonraki bir dönemde tesis edildiği düşünülebilir.

Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı tarafından surrelerin düzenli olarak her iki kutsal şehre de eşit miktarda tahsis edildiği görülmektedir. Ancak bazı yıllarda belirli bir şehre yönelik eksiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin, H. 1073/ 1663 ile H. 1078 / M. 1668 yıllarında Mekke'ye surre gönderilmiş olmasına karşın, Medine'ye ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Benzer şekilde, H. 1079 / M. 1669 yılında yalnızca Medine'ye gönderilen surre kayıt altına alınmış olup, Mekke'ye yönelik bir veri mevcut değildir. Ancak, bu yıllara ait surre defterlerinin bulunmaması, o dönemde surre gönderilmediğine dair kesin bir kanıt sunmamaktadır. Bu eksikliğin, defterlerin arşive intikal etmemesi veya kaybolması gibi nedenlerden kaynaklanmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, surre gönderilmediğine dair kesin bir yargıya varmadan önce, diğer tarihî kaynaklarda bu döneme ilişkin kayıtların olup olmadığı ayrıca incelenmelidir.

Vakfın gönderdiği surrelerin miktarları yıllar boyunca sabit kalmıştır. Bu bağlamda, her yılın verisini içeren bir tablo hazırlamak yerine, vakfın doğası gereği surre tahsislerinin değişmediğini yazılı olarak ifade etmek yeterli olacaktır. H. 1054-1088 / M. 1645-1678 yılları arasında Mekke-i Mükerrreme'ye 24 yıl ve Medine-i Münevvere'ye ise 23 yıl 1.410 altın olmak üzere toplamda 33.840 altın Mekke'ye, 32.430 altın Medine'ye gönderilmiş ve böylece toplamda 66.270 altın Haremeyn'e tahsis edilmiştir.

2.1. H. 1054 -1088/ M. 1645-1678 Yılları Arasında Mekke'ye Gönderilen Surre

Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan Mekke-i Mükerrreme'ye gönderilen ilk surre defterine göre surrelerin taksimi dokuz farklı cemaate tevdi edilmiştir. Bu cemaatler şunlardır; *Cemâ'at-i müteferrika*, *Cemâ'at-i in'âmhanân fî vaktü'l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i padişah âlempenah*, *Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-subh*, *Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l duha*, *Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l zuhr*, *Cemâ'at-i fî eczâhanân vaktü'l-asr*, *Cemâ'at-i müsebbihin fî vaktü'l-subh*, *Cemâ'at-i müsebbihin fî vaktü'l-subh*, *Cemâ'at-i müsebbihîn fî vaktü'l-zuhr*, *Cemâ'at-i müsebbihin fî vaktü'l-asr*. Bu cemaatlere mensup görevli ve ihtiyaç sahibi kişilere bağış yapılmıştır.

Tablo 1'de, H. 1054-1088 yılları arasında Mekke'de yer alan dokuz farklı cemaatin adları ve bu cemaatlere mensup olup surrenden pay alan kişilerin sayıları verilmiştir. Belirtilen cemaatlere toplam 228 kişi yer almakta olup, kendilerine 1.410 altın tahsis edilmiştir. Tablo incelendiğinde, Mekke bölgesine gönderilen surrelerde, incelenen yıllar itibarıyla cemaat isimleri, kişi sayıları ve dağıtılan altın miktarında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Tablo 1. H.1054-1088 / M.1645-1678 Mekke'de Bulunan Gruplara Verilen Toplam Surre (Altın)

Cemaati	Kişi Sayısı	Gönderilen
Cemâ'at-i müteferrika	8	82

Cemâ'at-i in'âmhanân fî vaktü'l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i pâdişah âlempenah	40	241
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-subh	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-duha	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-zuhr	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-asr	30	181
Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-subh	20	121
Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-zuhr	20	121
Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-asr	20	121
Yekun	228	1.410

Cemâ'at-i müteferrika grubu, Osmanlı padişahının maiyetinde olup çeşitli hizmetleri yerine getiren görevlilerden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan 8 kişiye, toplamda 82 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i in'âmhanân fî vaktü'l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i pâdişah âlempenah ifadesi, sabah vakitlerinde padişaha devletin devamı ve başarısı için dua eden topluluğu tanımlamaktadır. Bu gruba, aralarında şeyhler, mollalar, seyyidler ile Hanefi mezhebine mensup imamlar ve müezzinlerin de bulunduğu toplam 40 kişiye, 241 altın tahsis edilmiştir.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-subh olarak adlandırılan grup, sabah saatlerinde Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyanlardan oluşmaktadır. Bu gruptaki 30 kişiye toplamda 181 altın dağıtılmıştır.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-duha, kuşluk vakti Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyan kişileri ifade eder. Bu grupta yer alan 30 kişiye, toplam 181 altın paylaştırılmıştır.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-zuhr topluluğu ise öğle vakti Kur'an'dan cüz okuyan kişileri kapsamaktadır. Bu topluluktaki 30 kişiye toplam 181 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-asr olarak tanımlanan grup, ikinci vaktinde Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyanlardan oluşur. Bu topluluktaki 30 kişiye toplam 181 altın taksim edilmiştir.

Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-subh, sabah vakti Allah'ı tespih eden bireyleri tanımlar. Bu grupta yer alan 20 kişiye toplamda 121 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-zuhr, öğle vakti Allah'ı tespih edenleri ifade etmektedir. Bu gruba dahil olan 20 kişiye toplam 121 altın verilmiştir.

Son olarak, Cemâ'at-i müsebbîhin fî vaktü'l-asr, ikinci vaktinde Allah'ı tespih edenlerdir. Bu gruptaki 20 kişiye toplam 121 altın taksim edilmiştir.

Tablo 2: H. 1054-1088 / M. 1645-1678 Yılları Arasında Meslek ve Unvanlara Göre Surrenden Pay Alanlar

Meslek/ Ünvan	H.1054		H.1063, 1066		H.1067, 1068		H.1069		H. 1070, 71 72, 73, 74, 75, 76		H. 1077, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88	
	Kişi	Altın	Kişi	Altın	Kişi	Altın	Kişi	Altın	Kişi	Altın	Kişi	Altın
Şeyh	64	435	92	560	70	428	71	430	72	439	65	395
Seyyid	34	168	35	210	24	144	25	150	23	138	22	132
Molla	12	73	13	79	8	48	9	54	11	66	7	42
Şeyhü'l Harem Nazırı	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
İmam	7	42	6	36	5	30	5	30	4	24	4	24
Müezzin	7	43	7	43	8	43	9	55	9	54	8	49
Kadı	4	24	7	42	6	36	8	48	7	42	7	43
Müderris	4	25	3	18	2	12	1	6	1	6	1	6
Mücvir ⁵	3	18	5	32	2	14	1	8	1	8	1	8
Müvezzi ⁶	1	10	1	10	1	10	1	10	1	10	1	10
Ağa	11	66	17	103	20	125	23	141	25	155	25	151
Ferraş ⁷	3	18	2	12	3	18	2	12	2	12	2	12
Kâtip	1	6	2	12	2	12	1	6	2	12	8	48
Hafız	1	6	1	6	2	12	1	6	1	6	1	6
Bevvab ⁸	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	2	12
Saka ⁹	1	6	1	6	1	6	2	12	2	12	2	12
Fakih	1	6	-	-	1	6	1	6	2	12	2	13
Ressam	-	-	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6
Hattab ¹⁰	1	1	-	-	1	6	1	6	1	6	1	6

⁵ Yurdunu bırakıp Haremeyn'de vaktini ibadetle geçiren kimse (<https://lugatim.com/s/M%C3%BCcavir>).⁶ Dağıtıcı kimse (<https://lugatim.com/s/M%C3%9CVEZZ%C4%B0>)⁷ Temizlik görevlisi (<https://lugatim.com/s/FERRA%C5%9E>)⁸ Kapıcı (<https://lugatim.com/s/BEVVAP>)⁹ Su dağıtıcısı (<https://lugatim.com/s/SAKA>)¹⁰ Oduncu (<https://lugatim.com/s/HATTAB>)

Hattat	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6	-	-
Meslek ve ünvan sahibi olmayanlar	39	234	-	-	32	192	33	198	28	169	23	138
Yekun	196	1217	195	1211	191	1184	197	1220	196	1219	184	1143

Yukarıdaki tabloda H.1054-1088 yılları arasında Mekke’de görevli olan ve surrenden pay alan meslek veya ünvan sahipleriyle birlikte diğer ihtiyaç sahiplerine surrenden verilen miktarlar gösterilmiştir. Yekun sayılara bakıldığında gönderilen surelerden yılda ortalama 190 civarı kişinin toplamda 1.200 altın pay aldığı görülmektedir.

Buna göre belirtilen yıllar arasında surrenden en fazla pay alan grup şeyhler olmuştur. Şeyhlerden sonra surrenden en fazla pay alanlar seyyidler ve ağalar olmuştur. Tüm meslek gruplarına kişi başı yaklaşık 6 altın tahsis edilirken; Şeyhül Harem Nazırı’na surrenden her dönemde 30 altın ve surrelerin dağıtımıyla görevli olan müvezzi için ise 10 altın tahsis edilmiştir. Bunun sebebi ise bu kişilerin görevinin önemiyetinden dolayıdır. Mekke’de bulunan kadı, imam, müezzin, hafız ve müderris gibi vazifelilerde belirtilen yıllarda surrenden pay verilmiştir. Mekke’de bulunan temizlik personeli ferraşlara, su dağıtan sakalara, kapı görevlisi bevvalara, katiplere, ressama ve hattablara da surrelerden pay ihsan edilmiştir.

2.2. H. 1054-1088/ M.1645- 1678 Yılları Arasında Medine’ye Gönderilen Surre

Sultan I. Murad Han Türbe Vakfı tarafından Medine-i Münevvere’ye ulaştırılan ilk surre, H. 1054 / M. 1645 yılında Sultan İbrahim döneminde gönderilmiş olup üzerinde sultana ait tuğra yer almaktadır. H. 1063-1088 / M. 1645-1678 yılları arasında ise surre gönderimleri Sultan IV. Mehmed devrinde devam etmiştir. İncelenen surre defterlerindeki kayıtlar, Medine’ye ulaştırılan yardımların hangi amaç doğrultusunda dağıtıldığını ve bu yardımlardan faydalanan kişilerin görev ve sorumluluklarını tespit etme imkânı sunmaktadır.

H. 1054 - 1088 / M. 1645 - 1678 yıllar arasına ait incelenen tüm surre defterlerinde dokuz farklı cemaat ismi geçmektedir. Bu cemaatler de toplam 228 kişi vardır. Dağıtılan toplam meblağ ise 1.410 altındır. H. 1054 - 1078 / M. 1645 - 1678 yıllar arasında Medine-i Münevvere’ye gönderilen surrenden pay alan cemaatlerde değişiklik görülmemiştir. Bu cemaatler; *Cemâ’at-i müteferrika*, *Cemâ’at-i in’âmhanân fî vaktü’l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i pâdişah âlempenah*, *Cemâ’at-i eczâhanân fî vaktü’l-subh*, *Cemâ’at-i eczâhanân fî vaktü’l-duha*, *Cemâ’at-i eczâhanân fî vaktü’l-zuhr*, *Cemâ’at-i fî eczâhanân vaktü’l-asr*, *Cemâ’at-i selavâthanân fî vaktü’l-subh*, *Cemâ’at-i selavâthanân fî vaktü’l-zuhr*, *Cemâ’at-i selavâthanân fî vaktü’l-asr* adıyla belirtilen gruplara mensup olan kişilere surrenden pay verilmiş olup, defterde kayıtlı isimler de aynıdır.

Tablo 3. H. 1054-1088 / M. 1645-1678 Medine’de Bulunan Cemaatlere Verilen Toplam Surre (Altın)

Cemaati	Kişi Sayısı	Gönderilen
Cemâ’at-i müteferrika	8	82

Cemâ'at-i in'âmhanân fî vaktü'l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i pâdişah âlempenah	40	241
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-subh	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-duha	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-zuhr	30	181
Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-asr	30	181
Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-subh	20	121
Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-zuhr	20	121
Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-asr	20	121
Yekun	228	1.410

Cemâ'at-i müteferrika grubu, Osmanlı padişahının maiyetinde bulunan ve çeşitli hizmetleri yerine getiren görevlilerden oluşmaktadır. Bu gruptaki 8 kişiye toplam 82 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i in'âmhanân fî vaktü'l-subh berây-ı devâm-ı devlet-i hazret-i pâdişah âlempenah ismiyle anılan grup, padişaha görevlerinin devamı ve başarısı için dua eden kişileri ifade etmektedir. İçinde şeyhler ve seyyidlerin de bulunduğu bu gruptaki 40 kişiye toplam 241 altın dağıtılmıştır.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-subh, sabah vakti Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyan topluluğu tanımlar. Bu gruptaki 30 kişiye toplam 181 altın paylaşılmıştır.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-duha, kuşluk vaktinde Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyanları ifade eder. Bu topluluktaki 30 kişiye 181 altın hediye edilmiştir.

Cemâ'at-i eczâhanân fî vaktü'l-zuhr, öğle vaktinde Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyanları tanımlar. Bu toplulukta yer alan 30 kişiye toplam 181 altın dağıtılmıştır.

Cemâ'at-i eczâhanân vaktü'l-asr, ikinci vaktinde Kur'an-ı Kerim'den cüz okuyan topluluğu ifade etmektedir. Bu grup içinde yer alan 30 kişiye 181 altın taksim edilmiştir.

Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-subh, sabah namazında Hz. Peygamber'e yönelik salavat okuyanları ifade etmektedir. Bu topluluktaki 20 kişiye toplam 121 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-zuhr, öğle namazında Hz. Peygamber'e salavat okuyanları ifade eder. Bu gruptaki 20 kişiye 121 altın verilmiştir.

Cemâ'at-i selavâthanân fî vaktü'l-asr, ikinci vaktinde Hz. Peygamber'e salavat getirenlerden oluşan gruptur. İçinde şeyhler, seyyidler ve diğer vazifelilerin bulunduğu bu toplulukta yer alan 20 kişiye toplam 121 altın dağıtılmıştır.

Tablo 4: H. 1054-1088 / M. 1645- 1678 Yılları Arasında Meslek ve Ünvanlara Göre Surrenden Pay Alanlar

Meslek/Ünvan	H. 1054, 63, 66, 67, 68, 69 70, 71, 72, 74, 75, 76		H.1078, 79, 80, 81, 82 83, 84, 85, 86, 87, 88	
	Kişi	Altın	Kişi	Altın
Şeyh	60	361	24	144
Seyyid	37	222	30	180
Molla	17	102	5	30
Şeyhü'l-harem Nâzırı	1	30	1	30
İmam	8	48	-	-
Müezzin	2	12	-	-
Kadı	2	12	-	-
Müderris	3	18	1	6
Mücavir	2	8	3	14
Müvezzi'	1	10	1	10
Ağa	15	90	23	138
Ferraş	7	42	1	6
Kâtip	6	36	1	6
Hafız	3	22	3	22
Bevvab	3	18	2	12
Hattab	2	12	4	25
Ressam	1	12	-	-
Berber	-	-	1	6
Meslek ve Ünvan Sahibi Olmayanlar	33	205	119	726
Yekun	203	1.260	219	1355

Yukarıda verilen Tablo 4'te, H. 1054-1088 / M. 1645-1678 yılları arasında denk gelen 23 yıl boyunca Medine'ye gönderilen surrelerden pay alan meslek ve unvan sahiplerinin sayıları verilmiştir. H. 1054-1076 ve H. 1078-1088 yıllarında aynı isimlere surre tahsis edilmesi nedeniyle, bu dönemlerde surrenden pay alan görevliler ve unvan sahipleri ilgili yılları gösteren sütun içinde genel olarak değerlendirilmiştir. H. 1054-1076/ M.1645-1666 yıllarında gönderilen surrelerde 203 kişiye toplamda 1.260 altın; H.1078-1088 / M.1668-1678 yıllarında ise 219 kişiye toplam da 1.355 altın ihсан edilmiştir.

Mekke'ye gönderilen surrelerde olduğu gibi Medine'ye gönderilen surrelerde de Şeyhü'l-Harem Nazırı ve müvezzi için ayrılan kişi başı altın miktarı diğer meslek gruplarından farklıdır. Surre defterindeki bilgilere göre H.1054-1088 yılları arasında en çok surrenden pay alanlar şeyhler, seyyidler, mollalar ve ağalar olmuştur. H. 1054-1076/ M.1645-1666 yıllarında seyyidler, şeyhlerle birlikte imam, müderris, kadı, mücavir ve müvezzi, hafız, bevvab, ferraş, katip, hattab ve ressam gibi vazifelilere surrenden pay ihsan edilmiştir. H.1078-1088 / M.1668-1678 yılları incelendiğinde diğer yıllardan farklı olarak berber mesleği deftere kaydedilmiştir. 1 kişi olan berber için surrenden 6 altın verilmiştir.

Sonuç

Haremeyn'e surre gönderme uygulaması, Abbasi halifeleri döneminde ortaya çıkmış ve zamanla çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Mekke ve Medine'ye ulaştırılan bu yardımlar, maddi destek sağlamanın ötesinde, dini ve siyasi yönleriyle de önem taşımıştır.

Osmanlı Devleti, hilafet otoritesini pekiştirmek ve kutsal topraklara olan bağlılığını göstermek amacıyla her yıl düzenli olarak surre gönderimine büyük önem vermiştir. Ayrıca, Haremeyn'in imarı ve yönetimi için vakıflar tesis ederek, bölgenin idari yapısını desteklemiş ve halkın geçim kaynaklarını güçlendirecek mekanizmalar oluşturmuştur.

Çalışmada Sultân I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan gönderilen 50 surre defteri incelenmiştir. Vakfa ait vakfiyeye ulaşılamasa da gönderilen surrelerin tekrarlanan payları neticesinde birçok bilgi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca defterde adı geçen meslek grupları ve Buhara, Rum, Hint ve Üsküp diyarlarından gelip bu bölgede yaşayan kişiler sayesinde bölgenin sosyal yapısının bir bölümü ortaya konmuştur.

Vakıftan gönderilen surreler çeşitli meslek gruplarına, görevli kimseler ile Kuran okumak, Allah'ı tespih etmek ve peygambere salavat getirmek gibi vakıf tarafından belirlenen dini vecibeleri ifa eden kişilere tahsis edilmiştir. Bu sayede Hicaz halkı üzerinde Osmanlı otoritesi ve sevgisi aşılmasının yanı sıra sosyal ve iktisadi refaha katkı sunulmuştur. Gönderilen surrelerin sadece dini hizmet veren kişilerden ziyade berber, ressam ve oduncu gibi birçok meslek grubunu kapsaması surrelerin gönderilme amacının bölgenin ekonomik refahını artırmak olduğunu göstermektedir.

Hicaz Bölgesi, Kabe'nin ve Mescid-i Nebevi'nin bu bölgede yer alması nedeniyle Müslümanlar için önemi haizdir. Burada yapılan ibadetlerin ve dini faaliyetlerin daha makbul olması surre geleneğinin de önem kazanmasına sebep olmuştur. I. Murad Han Türbe Vakfı'ndan gönderilen surreler sayesinde okunan Yasin, Nebe ve Mülk surelerinin, yapılan tespihatların ve getirilen salavat-ı şerifelerin sevapları I. Murad Han'ın ruhuna bahşedilmesi ve dönemin padişahına dualarda bulunulması Osmanlı sultanlarının dini bağlılıklarını göstermektedir. Ayrıca surrelerin dini yönünün de olduğunu göstermektedir.

Surrelerin taksiminin yapıldığı meslek ve cemaat grupları ve bu grupların dini faaliyetleri neticesinde gönderilen surrelerin asıl amacının, Hicaz Bölgesi'ndeki dini, siyasi ve iktisadi yapıyı güçlendirmek olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim uzun yıllar boyunca böyle bir geleneğin talebinin ve arzının olması bunu ispatlar niteliktedir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Evkaf-ı Hümayun Nezareti Surre Defterleri, EV.HMK.SR

00017, 00022, 00032, 00037, 00046, 00049, 00058, 00067, 00076, 00083, 00090, 04169, 00114, 00124, 00141, 00159, 00171, 00188, 00196, 00208, 00222, 00236, 00248, 00263, 00018, 00023,

00033, 00038, 00043, 00050, 00056, 00063, 00072, 00093, 00099, 00112, 00140, 00148, 00160, 00174, 00184, 00198, 00209, 00226, 00240, 00251, 00264.

Akgündüz, M. (2005). Surre-i Hümâyûn Geleneği ve İslâm toplumunda kaynaştırmadaki rolü. *D.E. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 107-114.

Atalar, M. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2017). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Buzpınar Ş. T. (2009). Surre. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37,567-569, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çağlar, Y. & Gülen, S. (2009) *Dersaadetten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*. Yitik Hazine Yayınları.

Değirmenci, E. N. (2019). Surre-i Hümâyûn Geleneği Mekke, Medine ve Kudüs'e Gönderilen 1017 (1608) Tarihli, 4167 Numaralı Defter Işığında Haremeyn Vakıfları. *Akademik Araştırma Sosyal Dergisi*, 6(39), 546-566.

Durak, A. (2018). Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun Geleneği "18 Ekim 1656 Tarihli Mekke'ye Gönderilen Defter Örneği". *Külliyat Osmanlı Araştırmalar Dergisi*, (6), 24-32.

Güler, M. (2011). Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar). Çamlıca Basın Yayın.

Günay, H. M. (2012). Vakıf. *İslam Ansiklopedisi*. (475-479 ss.), 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kars, R. (2020). *Haremeynü'ş-Şerifeyn ve bağlı birimlerine ait gelir ve masrafları ihtiva eden 1175 nolu vakıf muhaseb'a defteri*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Kısacık, S. Y. (2020). Sure Alayları ve Kabe Örtüsü: Niğde Müzesi Kabe Örtüsü Örneği. *Milli Kültür Araştırmalar Dergisi*, (4),1-16.

Paşa, E. S. (2018). *Mir'âtül-Haremeyn*. (1Cilt). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Extended Abstract

Surre means "money purse" and "money" and comes from the Arabic word "Es-Surre". As a term meaning, surre is the name given to the Prophet Muhammad who lived in Mecca-i Mükerrreme and Medina-i Münevvere by the Ottoman sultans. It is the name of the money and valuable items sent to the sayyids, sheriffs and prominent people of the Prophet's lineage.

The tradition of sending surras to Mecca and Medina began during the Abbasid period. It is not known exactly which sultan sent the first surrah to the Haremeyn-i Şerif by the Ottoman Empire. The general opinion is that the Ottoman sultan who sent the first surrah was Çelebi Sultan Mehmed. A surre of 14,000 gold coins was sent by Çelebi Mehmed twice between 1413 and 1421. According to some sources, the Ottoman sultan who sent the first surrah to Haremeyn was Yıldırım Bayezid Khan. It is known that Bayezid sent surre to Edirne and that there were 80,000 gold coins among the gifts sent. The third sultan who sent a surrah to Haremeyn was II. It is Murad. Sultan II. It is well-documented that the volume of surre allocations saw a notable rise during Murad's reign.

In the Ottoman Empire, the most important source of financing for surras was the foundation institution. Foundation Foundation, as a term, means to allocate one's property and property to charity and charity in order to serve in the way of Allah. Foundations that send all or part of their income to the Hejaz region are called "Haremeyn Foundations". In this study; Surras sent to Mecca and Medina between 1645 and 1678 from the Murad I Khan Tomb Foundation, one of the Haremeyn Foundations, were examined.

No information or documents have been found regarding who founded the Sultan Murad I Han Tomb Foundation and its sources of income. It is known that the tomb was built by his son Yıldırım Beyazid. It was probably founded later, after the construction of the tomb, for the maintenance of the tomb and to carry out charitable activities for the soul of the deceased.

Between 1645 and 1678, a total of 67,680 gold coins were sent from the foundation , 33,840 gold coins to Mecca-i Mükerrreme and 33,840 gold coins to Medina-i Münevvere. These golds were sent to 9 different congregations and various professional groups. 1,410 gold coins from the surrah were donated to 228 people in the said communities.

The surrahs sent from the foundation are allocated to various professional groups, officials and people who perform religious duties determined by the foundation, such as reading the Quran, identifying Allah and saying blessings to the prophet. In this way, in addition to instilling Ottoman authority and love on the people of Hejaz, it also contributed to social and economic welfare. The fact that the surras sent cover many professional groups such as barbers, painters and lumberjacks rather than just people providing religious services shows that the purpose of sending the surras was to increase the economic prosperity of the region.

It can be stated that the primary purpose of the financial aid sent to various professional and community groups, as well as their associated religious activities, was to strengthen the religious, political, and economic structure in the Hejaz region. In fact, the long-standing continuation of this tradition demonstrates the consistent demand and necessity for such support.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları
Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı <i>Similarity Rate</i>	<p>Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekteştirilen taramada benzerlik oranı %20 olarak tespit edilmiştir.</p> <p><i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as 20%.</i></p>
Tekrar Kullanım <i>Reuse</i>	<p>Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde hazırlanan "Sultan I. Murad Han Türbesi Vakfı'ndan Mekke Ve Medine'ye Gönderilen Surreler (H.1054-1088/M.1645 1678)" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.</p> <p><i>Derived from his master's thesis titled "Sultan I. Murad Han Türbesi Vakfı'ndan Mekke Ve Medine'ye Gönderilen Surreler (H.1054-1088/M.1645 1678)" prepared at Çanakkale Onsekiz Mart University.</i></p>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Artificial Intelligence</i>	<p>Cümlelerden, anlamlardan ve devrik cümlelerden kaynaklanabilecek olumsuzlukların giderilmesi için yapay zekâ kullanıldı.</p> <p><i>Artificial intelligence was used to eliminate the negativities that may arise from sentences, meanings and inverted sentences.</i></p>
Katkı Oranı <i>Contributions</i>	<p>Esra EVİRAN %70</p> <p>Prof. Dr. Kadir ARSLANBOĞA %30</p>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	<p>Bulunmamaktadır.</p> <p><i>None.</i></p>
Destek/Teşekkür <i>Support/Acknowledgement</i>	<p>Bulunmamaktadır.</p> <p><i>None.</i></p>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	<p>Etik Kurul onayına gerek yoktur.</p> <p><i>Ethics Committee approval is not required.</i></p>
Ölçek Kullanım İzni <i>Scale Use Permission</i>	<p>Ölçek iznine gerek yoktur.</p> <p><i>Scale permission is not required.</i></p>

Yerel Siyasette Kadın Muhtarlar: Kırklareli Örneği

Zuhal CANGÖZ¹

Sezgin SEZGİN²

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
26.12.2024
Kabul Tarihi
27.03.2025
DOI
10.53306/klujfeas.1607610

Dünyada kadınların siyasette temsili erkeklerin oldukça gerisindedir. Erkek egemen siyaset, siyasetin eril dili, toplumların kadına biçtikleri geleneksel roller, kadınların sosyo-ekonomik özgürlüklerinin istenilen düzeyde olmaması kadınların siyasette daha az temsil edilmesine sebep olmaktadır. Kadınların siyasette düşük temsili, dünyaya paralel biçimde Türkiye’de de görülmektedir. Yerel siyasette seçimle göreve gelen aktörler; büyükşehir belediye başkanı, ilçe belediye başkanı, ilçe belediye meclis üyeleri, il genel meclisi ve muhtarlardır. Türkiye’de muhtarlık kurumu, hem mahalle hem köy düzeyinde yer almaktadır, ancak çalışmanın sınırlılığı gereği yalnızca mahalle muhtarları ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de yerel siyasette kadın temsili Kırklareli’nde görev yapan kadın mahalle muhtarları üzerinden incelemektir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın örneklemini Kırklareli’nde 31 Mart 2019-31 Mart 2024 yerel seçim döneminde görev yapan kadın mahalle muhtarları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 12 kadın mahalle

muhtarından 10’u ile yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Kırklareli’nde yerel siyasette kadın muhtar temsili düşük olduğu, kadınların yerel siyasete katılım sürecinde çeşitli engellerle karşılaştıkları görülmüş ve birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Siyaset, Mahalle, Muhtar, Kadın, Kırklareli

Atf: Cangöz, Z. ve Sezgin, S. (2025). Yerel siyasette kadın muhtarlar: Kırklareli örneği. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 86-116. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1607610>

Bilgilendirme: Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve benzerlik kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Çalışmaya ait araştırma ve yayın etiği beyanlarına son sayfada yer verilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar: Bilim Uzmanı, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, zuhalcangoz@gmail.com, ORCID: 0009-0007-6140-6150.

² Dr. Öğr. Üyesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, sezgin_sezgin@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6625-3997.

Women Muhtars in Local Politics: The Case of Kırklareli

Zuhal CANGÖZ³

Sezgin SEZGİN⁴

Abstract

In the world, women's representation in politics is far behind that of men. Male-dominated politics, the masculine language of politics, the traditional roles that societies assign to women, and women's lack of socio-economic freedom cause women to be underrepresented in politics. The low representation of women in politics is observed in Turkey in parallel with the rest of the world. The elected actors in local politics are the metropolitan mayor, district mayor, district municipal council members, provincial general assembly and mukhtars. The institution of mukhtars in Turkey exists at both the neighborhood and village levels, but due to the limitations of this study, only neighborhood mukhtars are discussed. The aim of this study is to examine women's representation in local politics in Turkey through female neighborhood mukhtars in Kırklareli. The study was prepared using snowball sampling method, one of the qualitative research methods. The sample of the study consists of female neighborhood mukhtars serving in Kırklareli in the local election period of March 31, 2019-March 31, 2024.

Within the scope of the study, a semi-structured interview form was prepared and interviews were conducted with 10 of the 12 female neighborhood headmen. As a result of the study, it was observed that the representation of women mukhtars in local politics in Kırklareli is low, women face various obstacles in the process of participation in local politics and some suggestions were made.

Keywords: Local Politics, Neighborhood, Mukhtars, Woman, Kırklareli

Citation: Cangöz, Z. ve Sezgin, S. (2025). Women muhtars in local politics: the case of Kırklareli. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 86-115. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1607610>

Statement: This study was prepared in accordance with the values of "Research and Publication Ethics" and checked in a similarity control program. All responsibility for the study belongs to the author(s). The statements of research and publication ethics of the study are given on the last page.

Article Type
Research Article
Application Date
2024.12.26
Acceptance Date
2025.03.27
DOI
10.53306/klujfeas.1607610

³ Corresponding Author: Science Expert, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, zuhalcangoz@gmail.com, ORCID: 0009-0007-6140-6150.

⁴ Assistant Professor, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, sezgin_sezgin@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6625-3997.

Giriş

Kadınlar geçmişte ve günümüzde kendilerine yüklenen: annelik, bakıcılık, yemek yapma gibi rolleri üstlenmişlerdir ya da toplum tarafından bu rollere itilmişlerdir. Dünyada kadın ver erkek nüfusu birbirine yakındır fakat birbirine yakın olsa da hak eşitliği tam olarak sağlanamamıştır. Bu durum en gelişmiş ülkelerde de aynı seviyelerdedir. Sanayi devrimi ve Fransız devrimi ile birlikte çıkan düşünce akımlarından etkilenen kadın örgütleri hak arama çalışmaları içerisine girmiştir. Türkiye’de kadınların hak arama çabaları dünya ile paralel olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de toplam nüfus yaklaşık 85 milyon kişidir. Türkiye’de kadın nüfusu 42 milyon 638 bin 306 kişi, erkek nüfus yaklaşık 42 milyon 734 bin 71 kişidir. Cinsiyetlere göre oransal dağılımda; toplam nüfusun %49,9’unu kadınlar oluştururken, %50,1’ini ise erkekler oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2023). Türkiye’de nüfusun cinsiyet dağılımı oranları yarı yarıya seyrettiği görülmektedir. Kadınlar ilk kez siyasal haklarını 1930 belediye seçimlerinde arkasından da 1933’te muhtarlık seçimlerinde ve 5 Aralık 1934 tarihinde de ise milletvekili seçme ve seçilme haklarını kullanmışlardır. 1935 yılında yapılan milletvekili seçimi sonucunda 401/17 kadın ilk kez milletvekili olmuştur (Sarısaman, 2023, s. 2-3). Kadınlara verilen seçme seçilme hakkından doksan yıl sonra 1999 ve 2019 yılları arasında yapılan tüm seçimlerin sonuçlarına göre, Türkiye’de kadın belediye başkanı en çok %3, il genel meclisi üyeliğinde kadın üye sayısı %4,7 ve belediye meclis üyeliğinde ise %11 oranındadır (Kaşıkırık ve Dokuzcan, 2022, s. 5-6). 2023 yılında ise 599 milletvekili içinden sadece 119, kadın milletvekili meclise girmeye hak kazanmıştır (TÜİK, 2024). Türkiye’de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilen ilk seçimler 1930 yılında gerçekleştirilen belediye başkanlığı seçimleridir fakat bu seçimlerde Türkiye il kadın belediye başkanı çıkartamamıştır. Türkiye’nin ilk kadın belediye başkanı bir belde de seçilen “Sadiye Hanım” olmuştur (Tuna ve İşlek, 2022: 299-311). Türkiye ilk il belediye başkanı (Mülfide İlhan) ise 1950 yılında çıkartmıştır. 2019 yılında yapılan yerel seçimlerde ise 1.389 belediye başkanından sadece 42’si kadındır (Sezgin, 2019: 28-29). Türkiye’de kadın muhtar oranları ise 1933’ten 2014 yılına kadar %1 iken, 2019 yerel seçimlerinde %2,14’e kadar artmıştır (Kaşıkırık ve Dokuzcan, 2022, s. 8). Türkiye’de kadın ve erkek nüfus oranları birbirine yakın olduğu görülürken, kadınların siyasi katılım oranları ve karar alma mekanizmalarındaki temsil seviyeleri oldukça düşüktür. Temsil seviyelerinin düşük kalmasında; kadınların özgüvensiz olması, erkek egemen siyasetin kadınları siyasetin dışarısında tutmaya çalışmaları, toplumda kadına yüklenen roller, toplumun kadınların siyasal alanda başarısız olacağı düşüncesi, tüm bunlar siyasi alanda kadın oranlarının düşük seviyelerde kalmasına sebep olmuştur. Ataerkil bir yapıya sahip olan dünyada kadınlar genellikle aile içi roller ile sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmada, mahalle muhtarlıklarının kadınların siyasete giriş aşamasındaki etkisi ve kadınların muhtarlık sürecinde kadın olmalarından kaynaklı yaşadığı zorluklar üzerinde durulmuştur. Kadın olmanın mahalle muhtarlığı üzerindeki avantaj ya da dezavantajları değerlendirilmiştir. Yerel yönetim birimi olmayan mahalle muhtarlıkları Türkiye’de halka en yakın birimlerdir. Mahalle muhtarlarının halk tarafından yerel seçim ile seçilmesi, siyasi partilerden bağımsız olması -bu sebepten baskı ya da üst kademe etkisi altında kalınmaması-, kolay ulaşılabilirlik (muhtar olmak için aranılan şartlar: 18 yaşında olmak, okur-yazar olmak vs.) kadınların aday olmasını kolaylaştırmaktadır. Mahalleler, sınırları belirli, komşuluk ilişkileri kuvvetli, iletişimin yüz yüze ve güçlü olduğu yerleşim birimleridir, bu sebepten kadınların kendilerini tanıtmaları kolay olmaktadır. Halkın seçimle göreve getirdiği, kolay ulaşılabilirlik gibi özelliklerinin olması ve halkın katılım yollarıyla alınan kararlara müdahalede bulunabilmesi kadınların

katılımı kolay kılarken aynı zamanda demokrasinin gelişimi için kadınların karar alma mekanizmalarına katılabilir olması büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de yerel siyasette kadın temsili Kırklareli’nde görev yapan kadın mahalle muhtarları üzerinden incelemektedir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışma temel olarak üç bölüm üzerinden oluşturulmuştur. İlk olarak muhtarlığın kavramsal çerçevesi çizilmiş, daha sonra kadınların dünyada ve Türkiye’de yerel siyasete girişte karşılaştıkları engeller üzerinde durulmuş ve daha sonra Kırklareli’nde görev yapan kadın muhtarlar ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

1. Osmanlı’dan Günümüze Muhtarlık Kurumunun Gelişimi

Muhtar kavramı, Osmanlı İmparatorluğu yapısında farklı topluluklar içinde seçilmiş olan kişiler için kullanılmıştır. Sözlükte “seçilmiş” anlamına gelmektedir. Mahalle ve köy işlerinin yürütülmesi ve yönetilmesi için atanan seçilmiş kişilerdir. Dış ülkelerin hükümdarı veya yöneticisi konumunda olan kişilere hitap ederken kullanılmış, İran ve Hindistan tüccarları, kendileri arasından İstanbul’a göndermek için temsili seçtikleri tüccarları nitelendirirken kullanılmaktaydı. II. Mehmet teşkilat kanunnamesinde yazdığı unvanında muhtar kelimesini “muhtârü’l-küberâ” olarak ifade ettiği; Eflak ve Boğdan Voyvodalarına “muhtârü’l-ümerâ’l-milleti’l-Mesîhiyye” şeklinde hitap eder; İngiltere kraliçesi ve diğer Hristiyan hükümdarlar içinde bu lakabı kullanmıştır (Akyıldız, 2006).

II. Mahmut’un yaptığı yeniliklerle gelişen muhtarlık kurumu kurulmadan önce köylerde köy kethüdarları, kadılar, subaşlar, imamalar, ihtiyar ve seçilmiş kişi olarak bilinen muhtar denilen kişilerin görev yaptığı bilinmekteydi. Gayrimüslim mahallerde ise imamın yaptığı görevleri kocabaşı yapmaktadır. Köy kethüdarları tarihinde az bilgi olsa da seçim yapılarak seçilen köy sınırları içinde güvenliği sağlamakla görevli kişilerdir ve daha sonra yerlerine ayanlar gelmiştir. Ayanlarda seçimle gelseler de çıkar meseleleri ile bu düzen bozulmuştur (Çadircı, 1993, s. 3-11).

Osmanlı İmparatorluğu mahallelerde düzeni ve güvenliği sağlamak için vergi işlerinin yürütülmesi için İstanbul kentinde 1826 yılında İhtisap Nezaretini kurmuştur. Nezaret taşralarda hızlıca uygulamaya konmuş ve eyaletlere sancaklara ihtisap ağaları atanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda kadılar beledi işlerin gerçekleştirilmesinde muhtesiplerden yardım alırdı. Muhtesiplerin yaptıkları görevler arttırılarak bir nizamname hazırlandı ve görevler ihtisap ağalarına aktarıldı. İhtisap ağaları namaz kılmayan kişilere, oruç tutmayan kişilere ve yalancı şahitlik yapan kişilere cezalar vermekle yükümlü oldu; esnafın hakkında denetleme ve ölçü aletlerinde kandırma olmasına karşı kontrolleri, mahalle hamamlarında müslim gayrimüslim ayrımlarının gerçekleştirilmesi gibi işlerden -ceza vermek- bağlayıcı karar alabilmekle sorumlu tutuldu. Muhtarlık kurumu, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırmasındaki eksiklerden dolayı denetimin işleyişinin sağlanması için ortaya çıkmıştır. Muhtar kelimesi güncel bir kelime olmasına rağmen kökeni daha eskiye dayanmaktadır. Muhtar kelimesi seçilmiş anlamına gelmektedir; kurumun kurulmadan önce köy, mahalle ve kasabaların yönetiminden denetlenmesinin halk içinden güvenilir kişiler sorumlu tutulurdu (Güneş, 2009, s. 6).

Muhtarlık Kurumu tarih sahnesine ilk kez II. Mahmut döneminde çıkmıştır. Osmanlı Dönemi’nde küçük bölgelerde güvenlik ve devlet adına verilen görevleri, fermanları yerine getiren yeniçerilerin görevlendirildiği alanlar Vaka-i Vakvakiye olayı ile beraber yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla boş kalmıştır. Boşluğu kapatmak için muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. İlk muhtarlık 1829’da İstanbul’da kurulmuş, taşrada ise ilk kez 1833’te Kastamonu’da kurulmuştur. Muhtarlıklar düalist bir yapıyla

kurulmuştur. Genellikle mahalle halkının tanınmış kişileri içinden seçilen evvel ve sani (birinci ve ikinci) muhtar görev yapmaya başlamıştır (Şahin ve Işık, 2011, s. 223-227). Muhtarlık kurumunun başarılı olması sonucunda İstanbul dışında ilk muhtarlık Kastamonu'da kurulmuştur. Kastamonu'nun muhtarlık kurumundan nasibini ilk alan vilayet olmasının sebebi ise kazadaki Ayan Hacı Ömer'in yaptığı yolsuzluk ve zulümlerin Dede Mustafa Ağa'ya şikâyet edilmesi sonucunda ayan seçilememiş ve sonucunda İstanbul'daki gibi muhtarlık kurumunun Kastamonu vilayetinde kurulmasıyla duruma çözüm bulunmuş ve sonucunda da tüm vilayetlerde kurulmasına teşviki olmuştur (Ortaylı, 2000, s. 108-109).

1864 yılında Vilayet Nizamnamesi ile köylere ilişkin ilk hükümler ve köyün yerel yönetim birimine dönüşeceğine dair ipuçlarının olduğu gözükmiştir. Nizamname' de kent ve kasabalardaki en az elli hane bir mahalle ve her mahalle de köy olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı'nın heterojen yapısından dolayı her mahalleye dinleri farklı olan insanlar için iki muhtar bir tane ihtiyar meclisi kurulmuştur. Nizamname' de köylere tüzel kişilik verilmemiştir (Parlak, 2020, s. 306).

22 Ocak 1871 tarihinde yayımlanan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâm-nâmesi toplamda 129 madde ve madde-i mahsustan (özellikle belirtilmiş madde) oluşmaktadır. Tanzimatçıların reformlarının bir parçası olan nizamname Osmanlılık ideolojisini kapsamaktadır. İmparatorluk dağılması diye oluşturulan, 42 yıl yürürlükte kalan istikrarlı nizamnamede vilâyet, liva (sancak), kazâ, nahiye ve köy yönetiminin ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Nizamname günümüzde varlığını sürdüren mülki idarelerin temellerinin oluşmasını sağlamıştır. Vali muavinliği ilk kez oluşturulmuştur ve mülki amirlerin görev ve yetkileri belirlenmiştir. Nizamnameye göre; livalarda (sancak biriminde) mutasarrıf, kazalarda kaymakamlar, nahiyelerde nahiye müdürü yönetimi sağlarken, köylerde ise (en küçük idari birim olarak belirtilmiştir) muhtarlar -seçimle-yönetimi sağlayacaktı. 1871 Nizâm-nâmesi ayrıca ilk kez oluşturulan nahiyeler, kazalar ve köyler arasında idari birim olarak belirlenmiş; beş yüz kişi üstü olan köy ve çiftlikler nahiye sayılmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996, s. 89-103).

22 Ocak 1871 tarihinde İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizam-nâmesi ile nahiye müdürlüğü yapılandırıldı ve böylece muhtarlar hükümet ile ilişkisini nahiye müdürü ile sağlamaya başlamıştır. 1871 yılına gelindiğinde nizamnameler yürürlükten kaldırılarak yerine tanzimat döneminden meşrutiyet dönemine kadar devam edecek olan I. Dünya Savaşı öncesi 1913 yılında İttihad ve Terakki tarafından çıkarılan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Kânûn-ı Muvakkati taşradaki son düzenleme olarak Osmanlı kayıtlarına geçmiştir. Yapılan bu düzenlemede köy ve mahalle ile ilgili hiçbir düzenleme olmamasıyla muhtarlıklar ve ihtiyar heyetleri geçersiz kılınmıştır fakat görevlerine devam etmektedirler. 1913 yılında yapılan bu düzenleme ile muhtarlıklara hukuken son verilmiştir. Mahalle muhtarlıklarının yasal bir statüsü kalmasa da 1934 yılına kadar görevlerini sürdürmüşlerdir (Şahin ve Asarkaya, 2019, s. 28).

Mahalle muhtarlıklarının 1913 yılında yasal olarak kaldırılmasıyla değişim getirmeyerek fiilen varlığını ve görevlerini sürdürmeye devam eden muhtarlıklar cumhuriyet sonrasında tekrar gündeme gelmiştir. Toplum tarafından benimsenen muhtarlıklara fiilen son verilememiş; hukuken bir varlığı olmayan mahalle muhtarlarına devlet, görevler ve ayrıcalıklar vermiştir. 10 Haziran 1933 tarihinde muhtarlıklar Türkiye sahnesinden fiilen kaldırılmış oldu. Mahalle muhtarlıklarının kaldırılmasındaki en büyük etken 1930 yılında Belediye Kanunu'nun yürürlüğe girmesi olmuştur. Belediye kurumu kurulmadan önce beledi hizmet ve görevleri mahallelerde muhtarlar gerçekleştirmekteydi fakat belediyelerin kurulması ile bu görevler belediye ile gerçekleşmesiyle muhtarlıklara ihtiyaç kalmadığı düşüncesi doğmuştur (Şahin ve Asarkaya, 2019, s. 28).

Ocak 1934 tarihinde 2295 sayılı kanunla muhtarların ve ihtiyar heyetlerinin görevlerinin bir bölümünden belediyeler sorumlu tutulmasından olumsuz sonuçlar elde eden Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1943 yılında muhtarlıkların yeniden kurulması gündeme gelmiştir. Muhtarlıkların kurulmasına ilişkin verilen kanun tasarısında muhtarlıklar olmadan düzenin yetersiz kaldığından bahsedilmiştir ve bir tartışma dönemine girilmiştir. 15 Nisan 1944 tarihinde "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Teşkiline Dair Kanun" yayımlanarak mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyetleri yeniden kurulmuştur.

1944 yılından itibaren fiilen varlığını sürdüren muhtarlık kurumu, hem köylerde hem de mahallelerde doğrudan demokrasi ile seçilerek göreve gelmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın Muhtar Bilgi Sistemi'ne göre Türkiye'de 2024 yılı itibarıyla 50.370 muhtar görev yapmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2024a). Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri 2024 yılı verilerine göre Türkiye'de 32.264 mahalle bulunmakta (İçişleri Bakanlığı, 2024b) ve dolayısıyla 32.264 mahalle muhtarı görev yapmaktadır.

Muhtarlık kurumu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek günümüze ulaşmıştır. II. Mahmut döneminde merkezi idarenin taşradaki otoritesini güçlendirmek amacıyla kurulan muhtarlıklar, zamanla yerel yönetimin önemli bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı döneminde idarî düzenlemelerle şekillenen muhtarlıklar, Cumhuriyet döneminde belediye teşkilatlarının yaygınlaşmasıyla hukuki statüsünü kaybetmiş ancak fiili olarak varlığını sürdürmüştür. 1944 yılında yeniden kurulan mahalle muhtarlıkları, günümüzde doğrudan demokrasiye dayalı bir seçimle belirlenen yerel yöneticiler olarak görev yapmaktadır. Bu süreç, yerel yönetimler açısından muhtarlık kurumunun halk nezdindeki kabulünü ve yönetime katılım mekanizması olarak önemini ortaya koymaktadır.

2. Siyasette Kadının Yeri

Tarih sahnesinde kadınlar, kendilerine yüklenen kalıplaşmış rollerle (anne, öğretmen, işçi, aşçı vs.) nitelendirilmiştir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, temsilde aynı eşitliğe sahip değildir. İlk uygarlıklardan itibaren, sürekli devam eden savaş ortamında erkekler daha çok idari alanı temsil etmektedir; kadınlar evde çocuklara sahip çıkan, onlara bakan her türlü kişisel bakımlarını üstlenen konumda olmuştur. Kadınların yaşam sahnesindeki yeri genellikle aile içerisinde kalmıştır.

Kadınların siyaset içerisinde yer alması Sanayi Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi'yle yeni çıkan düşünce akımları ve kapitalist üretim yansımasındaki ilişkilerde toplumda farklı tabakalaşmalar gerçekleşmiştir. Tabakalaşmalara tepki olarak 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da, Amerika'da, Avustralya'da kadınlar örgütlü bir şekilde çalışmalar yürüterek zamanla oy hakkı ve seçilme haklarını elde etmek için çalışmalar yürütmüştür (Çadır, 2011, s. 25). Tabakalaşmalara tepki olarak işçi sınıfı ve orta sınıfta bulunan kadınların yaşama koşullarında zorlanması ve aç kalması sebebiyle paraya ihtiyaç duymuşlardır. Kadınların bu sebeplerden dolayı işe girmek istemeleri, ortamlarda erkek ve kadının eşit tutulmaması; üst tabakada bulunan kadınların ise erkekler tarafından yönetilmesi gibi durumlardan yakınarak hak aramışlardır (Tekin, 2009, s. 38).

Kadınlara seçme seçilme hakkını tanıyan ilk ülke (1893 yılında) Yeni Zelanda'dır. Sırasıyla Avustralya ve Finlandiya Norveç Danimarka, İzlanda, Sovyetler Birliği, Kanada, Avusturya, Almanya, İngiltere, ABD, Birmanya, Ekvator kadınlara seçme ve selime hakkını veren ülkelerdendir. Türk İslam dünyasında ise kadınlara ilk seçme seçilme hakkını veren (1918) ülke Azerbaycan'dır (Sarısaman, 2023, s. 2).

Tablo 1. 1 Ocak 2023 İtibarıyla Parlamentolardaki Kadınların Oranı

Sıra	Ülke	Alt meclis veya tek meclis		Üst meclis veya Senato	
		Kadın %	Kadın sayısı/Toplam üye	Kadın %	Kadın sayısı/Toplam üye
1	Ruanda	61,3	49 / 80	34,6	9 / 26
2	Küba	53,4	313 / 586	—	— / —
3	Nikaragua	51,7	47 / 91	—	— / —
4	Meksika	50,0	250 / 500	50,4	64 / 127
5	Yeni Zelanda	50,0	60 / 120	—	— / —
6	Birleşik Arap Emirlikleri	50,0	20 / 40	—	— / —
7	İzlanda	47,6	30 / 63	—	— / —
8	Kosta Rika	47,4	27 / 57	—	— / —
9	Andorra	46,4	13 / 28	—	— / —
10	İsveç	46,4	162 / 349	—	— / —
132	Türkiye	17,4	101 / 580	—	— / —
177	Marşal Adaları	6,1	2 / 33	—	— / —
178	İran İslam Cumhuriyeti	5,6	16 / 286	—	— / —
179	Sri Lanka	5,3	12 / 225	—	— / —
180	Maldivler	4,6	4 / 87	—	— / —
181	Katar	4,4	2 / 45	—	— / —
182	Nijerya	3,6	13 / 360	7,3	8 / 109
183	Umman	2,3	2 / 86	17,7	15 / 85

184	Vanuatu	1,9	1 / 52	—	— / —
185	Papua Yeni Gine	1,7	2 / 115	—	— / —
186	Yemen	0,0	0 / 245	1,1	1 / 90

(IPU-UN Women 2023, 2023.)

Tablo 1, dünya genelinde parlamentolarda kadın temsil oranlarını göstermektedir. Tabloya bakıldığında Ruanda, Küba, Nikaragua, Meksika, Yeni Zelanda, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde parlamentoda kadın temsil oranının %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Maldivler, Katar, Nijerya, Umman, Vanuatu, Papua Yeni Gine ve Yemen gibi ülkelerde ise parlamentoda kadın temsili %5'in dahi altındadır. Türkiye, dünya ortalamasının altında kalarak kadınların parlamentodaki temsili açısından oldukça geridedir.

Türkiye'de 1930 yılında kadınlar ilk kez seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş ve belediye seçimlerine katılmışlardır. 1933 yılında ise muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmiş ve son olarak genel seçimlerde de 1934 yılında seçme ve seçimle hakkını elde ederek 1935 yılında yapılan milletvekili seçimlerine katılmışlardır. Seçimlerin sonucunda 18 kadın milletvekili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kadınlara sağladığı yasal haklar 1920'li yılları kapsarken dünyada henüz BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ya da Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) kadın- erkek eşitliği gündeme gelmemiştir (Kaypak ve Kahraman, 2016, s. 307).

Tablo 2. Türkiye Cumhuriyeti Kadın Milletvekili Sayıları

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili	Kadın Milletvekili	Kadın Milletvekili Oranları
1935	399	18	4,5
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,7

1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9
1983	399	12	3,0
1987	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1995	550	13	2,4
1999	550	23	4,2
2002	550	24	4,4
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
2015	550	81	14,7
2016	550	81	14,7
2017	539	75	13,9
2018	600	104	17,4
2019	589	102	17,3
2020	584	101	17,3
2023	599	119	19,9
2024	593	118	19,9

(TÜİK, 2020; TÜİK, 2023 alınan verilerle yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 2, Türkiye'de kadın milletvekili oranlarının 1935-2024 yılları arasındaki değişimini göstermektedir. Türkiye'nin kadın temsil oranı, ilk yıllarda başladığı seviyeden azalarak seyretmiştir. 2000'li yıllardan itibaren artış trendi gözlemlenmekte olup 2024 itibarıyla %19,9 ile zirveye ulaşmıştır.

Tablo 3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kadın Temsili

	Toplam Sayı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
1999 Seçimleri			
Belediye Başkanlığı	3.216	20	0,6
İl Genel Meclis Üyeliği	3.122	44	1,4
Belediye Meclis Üyeliği	34.084	541	1,6
2004 Seçimleri			
Belediye Başkanlığı	3.225	18	0,56
İl Genel Meclis Üyeliği	3.208	56	1,75
Belediye Meclis Üyeliği	34.477	799	2,32
2009 Seçimleri			
Belediye Başkanlığı	2.948	44	0,9
İl Genel Meclis Üyeliği	3.379	110	3,25
Belediye Meclis Üyeliği	31.790	1.340	4,21
2014 Seçimleri			
Belediye Başkanlığı	1.398	40	2,9
İl Genel Meclis Üyeliği	1.251	60	4,8
Belediye Meclis Üyeliği	20.498	2.198	10,7

2019 Seçimleri			
Belediye Başkanlığı	1.389	42	3,0
İl Genel Meclis Üyeliği	1.272	48	3,77
Belediye Meclis Üyeliği	19.546	2.283	11,68

(Sezgin, 2019, s. 28-29.)

Tablo 3, 1999-2019 yılları arasında Türkiye’de yerel yönetimlerde kadın temsili oranlarının değişimini göstermektedir. Belediye başkanlığı düzeyinde %1’in altında başlayan temsil düzeyi, 2019’da %3’e çıksa da halen çok düşüktür. İl genel meclis üyeliğinde %1,5’lerden başlayan temsil süreci 2019’da yaklaşık %4’e çıkmış ve yine oldukça düşük oranda kalmıştır. Belediye meclis üyeliğinde ise %1’lerden başlayan temsil düzeyi, 2019’da yaklaşık %12’ye yaklaşmış ve tüm yerel temsil mekanizmaları arasında oldukça düşük olsa da en yüksek düzeydedir.

Kadınların siyasi temsili üzerine yapılan inceleme, dünya genelinde ve Türkiye özelinde ciddi eşitsizliklerin varlığını ortaya koymaktadır. Tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların kamusal alanda daha az yer almasına neden olmuş, ancak sanayileşme, devrimler ve kadın hareketleri bu durumu kısmen değiştirmiştir. Buna rağmen, günümüzde bile birçok ülkede kadınların parlamentolarda ve yerel yönetimlerde temsili erkeklere kıyasla oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Türkiye’de kadınların siyasal haklarını kazanmaları erken bir döneme dayansa da temsil oranı uzun yıllar boyunca düşük seviyelerde seyretmiş, ancak 2000’li yıllarla birlikte artış göstermiştir. Yine de, mevcut oranlar toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yetersizdir ve kadınların karar alma mekanizmalarında daha güçlü bir yer edinmesi için yapısal ve kültürel dönüşümlere ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Kadınların Siyasete Katılımda Karşılaştıkları Engeller

Siyasal katılımda kadınların karşılaştığı engellerin başında cinsiyet rolleri gelmektedir. Anayasada bahsedilen eşitlik haklarına rağmen Türkiye toplumunda ve geçmişten gelen kültürel algısında erkek egemen bir toplum karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten günümüze devam eden bu anlayış kadınları “özel” yaşamın içerisine hapsetmiştir (Gökçimen, 2008, s. 41). Geçmişten gelen algıyla beraber özel alanla kısıtlı tutulan kadınların özgüven eksikliği ve kendilerini yetersiz hissetme içgüdüleri artmaktadır.

Türkiye’de kadınlar, Osmanlı’dan alınan sosyo-kültürel mirasın da etkisiyle kamusal alandan ziyade özel alanda varlık bulabilmektedir. Kadına biçilen rol, ev ile sınırlı tutulmuştur. Temizlik, çocukların bakımı, yemek yapımı gibi işlerle tek başına sorumlu olan kadın, -istese de- kamusal hayatta görünür olamamıştır. Dolayısıyla yerel siyasete girebilecek, kendini gösterebilecek araçlardan hep mahrum kalmıştır.

Siyasetin erkek egemen bir alan olması kadınlar için dünyada oldukça kısıtlayıcı bir konum ortaya çıkarmaktadır. Kadınlar hem biyolojik hem de düşünce itibarıyla erkeklerden çok farklıdır. Dolayısıyla ataerkil siyasetin çıkardığı engellere karşı kadından “erkek gibi” olmasını beklemek oldukça yanlıştır

(Oruç, 2013, s. 73). Kadınların siyasette doğru adımları atmasına destek vererek yapabileceklerine izin verilmelidir. Toplumun her alanında kadınlar bu tür zorluklarla karşılaşmaktadır. Aile içerisinde de zaman zaman “yapamazsın, neden olmamış bu yemek!” vs. gibi birçok tepkiyle karşılaşmaktadır. Kadınlar ev yaşamı, çocuk bakımı gibi aile içerisinde kadına yüklenen görevleri tek başına idare etmesiyle siyasi alana yeteri kadar zaman harcayamamaktadır. Kadınların aile içi sorumlulukları sosyal yaşamını, işini ve yapmak istediklerini engellediği görülmektedir.

Eril siyasette kadının yaşam standartları; çocuk yetiştirmek, aile için geleneksel anneye biçilen rolleri yerine getirmek, ev sınırları içinde yaşamını sürdürmektir. Toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal olarak kadınların önüne isteyerek ya da istemeyerek engeller konulmaktadır. Partilerin yapısı da kadınların siyasal alana dahil olmasını engellemektedir. Demokrasinin doğru bir biçimde devam etmesi için partilerin kadın kolları ile sınırlı kalmamalıdır (Sallan Gül, 2007, s. 2).

Siyasete dahil olmanın bir diğer adımı ise siyasi partilerdir. Siyasi partiler, yapısı ve kadın kollarının güçsüz olması sebebiyle kadınların siyasete katılımını engelleyen bir faktör konumundadır. Partilerin ideolojilerine göre cinsiyetlere bakış açıları değişmektedir. Siyasi partilerin kadın kolları, kadınların siyasete katılımında büyük bir destekleyici unsur ve kadın oylarını çekmenin en verimli yollarından biridir. Buradan da anlaşıldığı üzere partiler bir amaç doğrultusunda kadınları desteklemiştir. Siyasi partiler içerisinde kadınlar aktif gözükürken ama aslında pasif bir konumda kalmışlardır. Belli bir dönemde kadın kolları kaldırılmış olsa da anayasa ile hukuken varlığını sürdürmektedir. Yönetmeliklerde kadın kollarının seçime göreve gelmesi fakat kısıtlamaların olduğu görülmektedir; seçilen kadın kolları yöneticilerine partinin karar mekanizmalarından yoksun bırakılmaları, oy toplamak ve partilerin sessiz bir destek unsuru olmalarının dışına çıkamamıştır. Kadını sadece aile ile özdeşleşen bir kurum olarak bakan bir bakış açısı kadını sosyal faaliyetlerde gönüllü kılmakta ve siyasete destek bir yan rol olarak görmektedir (Gökçimen, 2008, s. 43-45).

Toplumun kadından beklediği işler: aile, yaşlı bakımı, çocuk ve ev içi sorumluluklar ile sınırlı kalmaktadır. Siyasi partilerin seçim beyannamelerinde eşitlik kavramı yer alsada cinsiyet eşitliğine yetersiz sayıda değinilmektedir. Partilerin tüzük ve programlarında kadın politikaları ve kadın konusu yer almasına rağmen cinsiyet kotası olan partilerde dahil bu durumun sözde kaldığı görülmektedir (Kaşıkırık vd., 2020, s. 43).

Kadınların siyasal katılımını engelleyen faktörler tarihsel, kültürel ve toplumsal dinamiklerle şekillenmiş olup günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Cinsiyet rollerine dayalı toplumsal yapı, kadınları kamusal alandan dışlayarak siyasal temsilde ciddi bir eşitsizlik yaratmaktadır. Siyasi partilerde kadınların aktif birer karar alıcı değil, pasif destek unsuru olarak konumlandırılması bu sorunun yapısal bir göstergesidir. Kadınların siyasette daha fazla yer alabilmesi için yalnızca hukuki düzenlemeler yeterli olmayıp toplumsal algının değişmesi, parti yapılarının dönüşmesi ve kadınların siyasal süreçlere etkin katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde, siyasal katılımında eşitlik söylemleri pratikte karşılık bulamayacak ve kadınlar siyasette gerçek anlamda temsil edilme şansına ulaşamayacaktır.

4. Kadınların Yerel Siyasete Katılımında Muhtarlık Kurumunun Rolü

Türkiye’deki erkek egemen siyaset anlayışı kadını dışlayan, kadının siyasete katılmasını tartışma konusu yapan toplumsal bir sorundur. Türkiye’de kadın, özellikle siyasi partiler tarafından siyaset arenasında araçsal bir nesne olarak görülmektedir. Bu sebepten siyasi partiler kadınlara siyasette istedikleri konuma

ulaşmasını engelleyerek esaslı alanlarda görev vermemektedir. Mahalle ve köy yönetimi siyasetten en az etkilenen birimlerdir ve bu yüzden muhtarlık kadınının siyaset alanındaki ilk adımını elverişli hale getirmektedir (Mutlu, 2012). Katılım kavramı ile birlikte yerellik de ön plana çıkmıştır. Kadınların siyasal katılımı, yerel yönetimlerden uzak düşünülmemelidir (Sağıt, 2016, s. 50).

Mahalle, yalnızca bir yerleşim alanı olmanın ötesinde, çeşitli toplumsal ilişkilerin yaşandığı ve yönetsel işleyişin sürdüğü bir birimdir. Yerelden başlayarak eşitlik ve kapsayıcılığın inşa edildiği bu mekânlar, bireyler arasındaki fiziksel yakınlığın getirdiği kolaylıkla sosyal bağların güçlenmesini sağlar. Özellikle kadın temsili açısından önemli bir potansiyel barındıran mahalleler, gündelik hayatın içinde etkileşimin en yoğun olduğu alanlardan biridir (Kaşıkırık vd., 2020: 23).

Yerel yönetimler, halka en yakın birimler olmaları nedeniyle gerçekleştirdikleri her faaliyet yerel demokrasiyi temelden etkilemektedir. Vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı demokratik bir yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Yerel yönetimler halkın karar alma süreçlerine katılımında vatandaş için avantajlı bir süreç sunmaktadır. Halk yaşadığı coğrafyada karar organlarını kendileri seçerek toplumdaki farklılıkların karar alma süreci içerisine girmesine sebep olarak daha demokratik bir ortam oluşturmaktadır (Biricikoğlu, 2013, s. 67).

Yerel yönetimler içerisinde mahalle ve köyün karar alma ve yürütme işlerini muhtarlar üstlenmektedir. Siyasi düzeyde varlıklarını arttırmak isteyen kadınlar için muhtarlık kurumu elverişli olmaktadır. Kadınların gündelik yaşamı doğrudan etkilemekte ve yerel yönetimler içerisinde bu sayede aktif rol oynamaktadırlar. Kadınların siyasetle doğrudan bağ kurması için yerel siyaset bir köprü görevi taşımaktadır.

Kadınların bireysel olarak özgüvenlerinin arttıran muhtarlık kurumu, kadınların siyasal alanda başarı elde etmesini sağlamaktadır. Türkiye’de zorunlu tutulan “oy verme” hakkı dışında siyasal katılma, aday olma, bilgi edinme ve siyasal eylemlerde bulunma gibi siyasal karar mekanizmalarına kadınların dahil olma oranları oldukça düşüktür. Muhtarlık kurumunun okur-yazar olma yeterliliği ev hanımı olan kadınların da bu görevi üstlenmesine; muhtarlık kurumunun merkez idaresine bağlı çalışmasıyla da siyasal yönetime, siyasal katılıma bir adım daha dahil olmasını sağlamaktadır. Mahalle muhtarlığı merkeze bağlı, kanunla verilen ve merkezden gelen görevleri yapmakla yükümlüdür. Muhtarlık merkez-yerel karması “aracı kurum” görevi üstlenmektedir. Mahalle muhtarlığı gerçek ilişkiler ve sıkı bağlara sahip bir kurumdur. Siyaset arenasına girmek isteyen kadınlar için halkın güvenini arkasına alan temel bir okuldur. Türk siyasetinin erkek egemen yapısı kadını dışlayan bir niteliğe sahiptir. Mahalle muhtarlığının siyasete giriş kapısı olarak değerlendirilmesi bu noktada verimli olacaktır. Kadınların siyasete küçük adımlarla girebilmesinin yolu olan muhtarlık, siyasal partilerin kadınları çeşitli kademe ve farklı zamanlarda araçsal bir nesne olarak yer vermesinin önüne geçer. Muhtarlığı tercih eden kadınların en önemli sebeplerinden birisini de siyasetin muhtarlık kurumunda baskın olamayışdır ve siyasal partilerin mahalle muhtarlığı seçimlerinde aday gösterememeleridir (Mutlu, 2012).

Ayrıca mahalle muhtarlarının mahallelerde ortaya çıkan anlaşmazlıklara yönelik bir arabuluculuk işlevi bulunmaktadır. Özellikle aile içlerinde yaşanan eşler arası anlaşmazlıklarda muhtarların arabuluculuğu ile sıkça karşılaşılmaktadır (Arıkboğa, 2002, s. 173). Kadının toplumdaki uzlaştırıcı, tüm kesimlere erişilebilirliği gibi özelliklerinin muhtarlığın bu rolüne de uygun olduğu düşünülmektedir.

Muhtarlık kurumu, kadınların siyasete katılımında önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir. Erkek egemen siyaset yapısının kadınları dışlayıcı etkisi düşünüldüğünde, siyasal

partilerin etkisinin görece az olduğu muhtarlık seçimleri, kadınların karar alma mekanizmalarına dahil olmasını kolaylaştırmaktadır. Yerel düzeyde halkla kurulan doğrudan ilişkiler, kadınların siyasal özgüvenini artırarak daha üst kademelerde rol almalarının önünü açabilir. Ancak, kadınların muhtarlık gibi yerel yönetim mekanizmalarına dahil olabilmesi için sadece bireysel çabalar yeterli olmayıp, kurumsal ve toplumsal destek mekanizmalarının da güçlendirilmesi gerekmektedir.

5. Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Literatürdeki çalışmalardan esinlenerek kadın muhtarlara yönelik sorular oluşturulmuş ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Mülakatlar 10 kadın muhtar ile yüz yüze, 01.05.2024-31.06.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan muhtarlar herhangi bir sıralama olmaksızın M olarak kodlanmıştır. Mülakatlara başlanmadan Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'ndan E-35523585-199-119780 numaralı etik kurul izni alınmıştır. Mülakatlardan elde edilen veriler, yazar tarafından analiz edilmiştir.

Kırklareli Merkez ve ilçe mahallelerinde 2019-2024 Yerel Seçim döneminde görev yapmış kadın muhtarlara kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, herhangi bir şekilde çalışılan alan içerisinde birbirleriyle bağlantı kurulur, daha sonra onun yardımı ile başkasıyla iletişime geçilir ve yine aynı şekilde bir başkasıyla da bağlantı kurulur. Böylece zincirleme olarak örnekler büyütülür (Baltacı, 2018, s. 253-254).

6. Bulgular

Kırklareli ilinin merkez ve ilçe kadın mahalle muhtarları ile yapılan görüşme sonucunda kadınların demografik bilgileri yukarıdaki gibidir. Kırklareli merkez ve ilçelerde 31 Mart 2019-31 Mart 2024 seçim döneminde toplamda 12 kadın mahalle muhtarı görev yapmaktadır. 12 kadın muhtardan 10 kişi ile görüşülerek veriler elde edilmiştir. Kadın muhtarların en genci 44 yaşında, en yaşlısı ise 72 yaşındadır. Kadın muhtarların yaş ortalaması yaklaşık 56'dır. Bu veri, orta yaş ve üzeri kadınların muhtarlığa daha fazla yöneldiğini göstermektedir. Eğitim durumu açısından bakıldığında; yalnızca bir kadın muhtarın üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Kadın muhtarların çoğunluğu lise mezunu olup az sayıda kadın muhtar ile orta okul eğitim düzeyine sahiptir. Medeni durum açısından bakıldığında; kadın muhtarların 8'i evli olup 2'si ise bekarıdır. 3 muhtar çocuk sahibi değilken 7 muhtarın da en az 1 çocuğu bulunmaktadır. Son olarak muhtarların 3 tanesi ilk dönem muhtarlık görevindedir. Muhtarların genellikle 2 dönemdir muhtarlık görevinde olduğu görülmekle birlikte en fazla muhtarlık yapan kadın muhtarın 5 dönemdir muhtar olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kırklareli Kadın Muhtarlar Demografik Verileri

Muhtarlar	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Çocuk	Kaç Dönemdir Muhtar
M1	65	Orta okul	Evli	1	2
M2	44	Lise	Evli	3	2
M3	48	Lise	Evli	2	1

M4	53	Lise	Evli	1	2
M5	68	Lise	Evli	1	3
M6	59	Orta okul	Bekar	-	2
M7	47	Lise	Evli	2	1
M8	72	Orta okul	Evli	-	5
M9	60	Lise	Bekar	-	2
M10	47	Üniversite	Evli	2	1

Siyasette kadın temsiline düşük olması ve muhtarlığın siyasetten daha uzak bir birim olması sebebiyle kadınların siyasi alan içerisinde dahil olmasında muhtarlık kurumunun etkisi olup olmadığını öğrenmek amacı ile kadın muhtarlara sorulan ilk soru, bir kadın olarak muhtarlığı neden tercih ettikleri yönünde olmuştur.

M2 “Kadınların bu işi yapabileceğini düşündüm. Kadınlar her yerde daha detaycı ince düşünceli olduğunu düşünüyorum. Muhtarlığı anaç ruhuyla görmenin daha verimli olabileceğini düşündüm ki öyle de oldu.”

M6 “Benim ailem yok, onlar benim hem ailem hem mahallem; her şeyim onlar. Her zaman onların yanındayım. Ben evime otel gibi giriyorum. Onların evine temizliğe gidiyorum, onlara kahve yapıyorum. Bir gün gitmesem neden gelmediğimi ararlar, sorarlar. ‘Neden gelmedin, gelinim kızım bir şey mi dedi?’ diye sorarlar. Aynı ilçenin farklı mahalle muhtarı bana muhtar olmamı istediğini söyledi. ‘Muhtar ol da yüküm azalsın’ dedi ve oldum, şansım açıldı oldum. Daha önceden de esnaftım, 24 yıldır bu çarşının içindeyim. Küçük-büyük herkese aynı davranıyorum. Herkes beni tanıyor. Benim için her şeyden önce mahalle geliyor. Bana ne yedin diye soruyorlar ama benim için önemli olan onların ne yediği. Onlar açsa ben hiçbir şey yiyemem. Buraya geldiklerinde her zaman ikram ederim çay kahve içmezlerse aç olduklarını düşünürüm yemek sipariş vermeye ya da gidip beraber yemeye çalışırım.”

M7 “Oğlum fikir verdi. 13 yıl oğlumun okulunda okul aile birliği sınıf temsilciliği yaptım, Anadolu lisesinde yine temsilcilik yaptım. Kan bağıışı, sınıf yenilemek olsun birçok faaliyet yaptık ve oğlum ‘her şeye dokunup güzelleşiyorsun neden mahalleyi güzelleştirmiyorsun, neden muhtar olmuyorsun?’ dedi ve bir cesaretle muhtar oldum.”

M8 “Belediye meclis üyesi olmak istiyordum. Muhalefet olmak hoşuma gidiyordu ama dayım muhtar olmak sana çok yakışır, öğrencilerin var sınıf annesi olmana çok sevindim Trakya bölgesinde ilk kadın muhtar ol dedi ve aday oldum. İlk iki seçimlerde eşim muhtarlığı başaramayacağını düşünerek oy vermemişti ama üçüncü dönem ilk destekçim eşim oldu.”

M10 “Aslında muhtarlığı hiç düşünmüyordum, eşimin tavsiyesi ve desteğiyle seçime girdim. Çocuklarım büyüdüğü için çalışmayı düşünmeye başlamıştım. Kızlarım üniversiteye başka şehirlere gitmişti. Bende çok sıkılmaya başladım. Eşim de seçimler yaklaştı gel aday ol dedi. Mahalle sakinlerim ve eşimin desteğiyle bu kutsal göreve başladım.”

Kadınların muhtarlığa aday olmalarının gerekçelerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bazı kadın muhtarlar, çevresindeki insanların (oğlu, eşi, dayısı gibi) telkinleri ile muhtarlığa yönelirken bazı kadın muhtarlarda kadınlarla özdeşleştirilen birtakım özelliklerin mahalleye yansıtılma amacı taşıdığı

görülmektedir. Kadınların detaycılık ve anaç ruhluluk gibi özellikleri muhtarlığa yönelimlerinde etkili olmuştur. Kadın muhtarların eşlerinden gerekli desteği her zaman alabildiğini söylemek de mümkün değildir. Örneğin M8'in eşi ilk iki seçimde kendisine destek olmazken M10'un eşinin sürecin ilk aşamasından itibaren yanında olduğu görülmektedir. Ayrıca muhtarlığın kadınların yerel siyasete katılımı açısından -görece- daha kolay bir basamak olduğu da M8'in belediye meclis üyeliğini düşünmesine rağmen vazgeçip muhtarlığa yönelmesinden anlaşılabilir.

Kadın seçmenlerin kadın muhtarlara yönelik ilgisine yönelik sorulan "Kadın seçmenlerin, kadın muhtar adaylarına yönelik bir ilgisi olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlar oldukça dikkat çekicidir.

M1 "Düşünüyorum. İlk dönem desteklemeyenler de ikinci dönem desteklediler. Zaten şu an da oldukça fazla kadın rakibim de oldu."

M2 "Düşünüyorum. Beni daha çok kadınlar destekledi. İlk seçimde gezerken de kadın olduğum için kadınlardan özellikle oy istedim. Hemcinslerimden özellikle oy istedim biz her şeyi yapabiliriz başarabiliriz dedim ilk seçimde kadın seçmenlerin tepkileri de oldu kadın olduğum için bu işi yapamayacağımı düşündüler ama ikinci seçimde hepsi beni destekledi. Kadınlar bana dertlerini daha iyi anlatıyorlar; sağlık, maddi her yönden rahatlar. Mamografi, sinir, kanser haftası oluyor kadınları toplayıp götürüyorum ama bir erkek bunları bu kadar rahat yapamaz."

M4 "Düşünüyorum kadınlar kadınlara daha rahat dertlerini anlatıyor. Destekçilerim daha çok kadınlar. Her gittiğim evde kadınlardan oy istiyorum."

M10 "Kesinlikle evet, adaylığımı açıkladığım günden şu anki zamanda da her zaman en büyük destekçilerim kadınları. Kadınlar her zaman anaçtır. Fakat çağdaş laik erkek seçmenlerim de hakkını yememek lazım. Onların da çok desteği oldu."

M7 "Eşit oluyor ama kadın kadınlara daha rahat konuştuğu için kadınların desteği daha çok oluyor. Mesela Kürt bir kadın geldi ve 'biz Kürt olmamamıza rağmen bize sahip çıkıyorsun, şivemde de bozukluk var ve seninle rahat konuşabiliyorum; senin ömür boyu burada olmanı isterim' dedi çok mutlu oldum."

Kadın seçmenlerin kadın muhtar adaylarına yönelik ilgisinin çoğunlukla yüksek olduğu ifade edilmiştir. Burada kadınların kadın muhtarlara ihtiyaçlarını daha kolay ifade edebilmeleri ön plana çıkmaktadır. Kadın seçmenler, erkek muhtarlara ifade edemedikleri pek çok sorunu kadın muhtarlara kolaylıkla ifade edebilmektedir veya kadın muhtarlar da erkek muhtarların düzenlemekte çekince duyabileceği (mamografi taraması gibi) pek çok etkinliği daha rahat düzenlemekte ve kadınlara daha kolay ulaşabilmektedir. Aynı zamanda bir mahallede kadın muhtar seçilmesinin mahalledeki diğer kadınlara rol model olduğu da görülmüştür.

Dünyada ve Türkiye'de siyaset yapabilmek için belirli bir miktarda finansman ihtiyacı mutlaka gereklidir. Seçim kampanyası sırasında ortaya çıkacak masrafların karşılanabilmesi için adaylar belirli bir miktarda finansmana ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda kadın muhtarlara "Seçim kampanyasında finansman sorunu yaşadınız mı?" sorusu yöneltilmiştir.

M1 "Bakkallık yaptığım için beni zaten herkes tanıyordu, broşür de bastırmadım, çok harcama yapmadım. Yaptıklarımı da kendi olanaklarımla karşıladım."

M3 “Her şeyimi kendim karşılıyorum. Ev hanımı olduğum için muhtarlıktan önce de bir gelirim yoktu ailemin geliri ile karşıladım ama şu an kendi gelirim var ve her şeyimi kendim karşılıyorum.”

M4 “İkinci dönemde de seçim kağıtlarını kapı kapı gezerek dağıttım ve insanlarla muhabbet ettim, beni tanıdıkları için de çoğundan oy istemedim zaten beni desteklediklerini kendileri söylediler.”

M8 “Yaşamadım. İki maaşım ikisi de kendi maaşım. Afiş bastırmadım. Beş yıldır beni herkes görüyor zaten gerek olmadığını düşündüm. İşimizi görmeleri yeterli.”

M10 “Yaşamadım, iki kızım var ve ikisi de evli eşim de emekli.”

M7 “Her şeyimi kendim karşıladım. Lokum dağıttım, 60 tane afiş bastırdım, 18000 el afişi, 5 tanede de büyük afiş söyledim. Mahalledeki Dükkânı olan esnaflar içinden asmak isteyen vatandaşlar oldu, yasak olduğunu söyledim ama asmak istediler.”

Görüşme yapılan kadın muhtarların yerel seçimlerde finansman sorunu yaşamadıkları görülmüştür. M3’ün herhangi bir ekonomik özgürlüğü olmamasına rağmen seçim finansmanını ailesinin yardımıyla sağlamıştır. M1’in bakkal olmasından kaynaklı zaten tanınma sorunu yoktur ve ekonomik özgürlüğü de bulunmaktadır. Diğer muhtar adaylarının da kendilerinin ve eşlerinin emekli maaşları ile süreci yönettiği görülmektedir. Ayrıca görüşme yapılan ve burada detayları verilmeyen kadın muhtarların hepsi, finansman sorunu yaşamadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca genel olarak muhtarlık kurumunda siyasetin diğer alanlara ziyade daha az finansman sorunu yaşadığı da söylenebilmektedir.

Kadın muhtarlara yöneltilen “Seçim sürecinde (kampanya dönemi) ‘kadın’ olmanızdan kaynaklı karşılaştığınız avantajlar, dezavantajlar ve seçmenlerin size bakışı nasıldı?” sorusu ile seçim öncesi dönemde kadın aday olmaktan kaynaklı durumları değerlendirilmiştir.

M1 “Ankara’da muhtar toplantılarına gittik, bunlar benim için bir avantaj oldu, bir sürü kadın muhtarın olduğu bir yerde bulunmak gurumu okşadı. Kadından muhtar olur mu gibi tepkiler almadım. Seçmenlerimin bakış açısı iyiydi kendim de esnaflık yaptığım için tepkiler iyi oldu. Kazanıp kaybetmek benim için önemli değil; önemli olan ben bu görevi yapabiliyorum ve elimden geldiğince de yapmaya çalışacağım.”

M2 “Herkesle daha çok irtibata geçiyorsun. Kadınlar evlere daha rahat girip çıkabiliyor.”

M3 “Seçmenlerim benimle iletişimleri çok iyi. Şu an dört erkek rakibim var ve onlara daha soğuk bakıyorlar benim seçilmemi istiyorlar. İlk aday olduğumda kimse beni tanımıyordu kapı kapı gezerek kendimi tanıttım ve ilk muhtar olduğumda pandemiye denk geldi ve üç sel yaşadım, üstüne bir de deprem yaşadım. Hepsinde çok çabaladım özellikle deprem için yırtımda eşya taşıyarak destek oldum ve insanlar bu çabalarımı gördü, kadının gücünü gördüler bu yüzden insanlar başaracağıma inanıyor artık.”

M4 “Kadın olduğum için “yapamaz” gibi şeylerle karşılaşmadım.”

M6 “Ben 7/24 burada duruyorum. Hiçbir sıkıntı yaşamadım. Ben gitmesem onlar bana buraya mutlaka gelirler. Durduğum bu yer eskiden beççi kulübesiydi sonradan burayı muhtarlık için bana verdiler. Çevre köylerden tarla için geliyorlar, eşinize söyleyin gelsin diyorlar ben muhtarım diyorum eşimin olmadığını söylüyorum ancak böyle anlayıp iletişime geçiyorlar.”

M7 “Kadınlarla oturup konuşabiliyorum, evlerine rahatlıkla giriyorum hatta kahvelerde girip konuşuyorum. Erkekler daha fazla engel olabiliyor. Ben ilk seçime girdiğimde 25 yıllık muhtar vardı ve onu devirerek girdim ve bana şu an görev süremde “yerinde yoktu” ya da “bir ihtiyacım vardı ve yapmadı” diyor. Şu anda kadın rakibimi destekliyor ve beni mahalleliye kötülüyor. Eşim de bu duruma “az bile yapıyor, beni de bir kadın olarak devirsen benim de ağrıma gider” dedi. Biz diğer mahallede görev yapan muhtarla çok güzel fikirlerimiz var yapayı düşünüyoruz. Erkek muhtarlar bize telefon açıp “amacınız ne diyor” ve tepki gösteriyorlar. Her partili bizi çekiyor”

M9 “Avantajalar: her eve rahatlıkla girebiliyorum, kadınların yanında olmam. Dezavantaj görmüyorum ve yaşamadım da seçmenlerden de çok iyi tepkiler aldım.”

Kırklareli’nde görev yapan kadın muhtarlar, seçim sürecinde herhangi bir dezavantaj yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Kadın olmalarından kaynaklı olarak seçmenlerin kendilerine ilgisinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Kadın olmalarının en önemli avantajı olarak; her eve kolaylıkla girip çıkabilmelerini ve bu sayede kendilerini tanıtılmalarının daha kolay olduğunu söylemişlerdir.

Kadın muhtarlara yöneltilen “Görev süreniz boyunca ‘kadın’ olmanızdan kaynaklı karşılaştığınız avantajlar, dezavantajlar nelerdir?” sorusu ile görev süresince kadın muhtar olmaktan kaynaklı durumları değerlendirilmiştir.

M2 “Olumlu tepkiler aldım. İlk dönem sizi tanımadık ama kadın olduğunuz için size oy attık diyenler oldu.”

M3 “Olumsuz durum hiç yaşamadım. Kadın olmama rağmen saatli-saatsiz çok baskına gittim, çok zorlu olaylarla karşılaştım ama hiç zorlanmadım. Kadın olmamdan kaynaklı da olumsuz bir şey duymadım. Ben 35 yıldır muhtar (erkek) olan birini devirerek muhtar oldum. Herkes “helal olsun” dedi. Ben kemikleşmiş bir yapıyı bozдум.”

M6 “Avantaj, içtenlikle oluyor çünkü ben içtenlikle yaklaşıyorum, karşılığı da böyle geliyor. Mahallemden her şeyi kavgasız, gürültüsüz halletmeyi öneriyorum. Benim için para önemli değil. Onlar iyi olursa ben onardan daha iyi olurum.”

M7 “Yapamadığında yapamadın diyorlar. Belediye yapmadı demiyorlar, muhtar yapamadı diyorlar.”

Kadın muhtarların soruya verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde çoğu kadın muhtar, kadın olmaktan kaynaklı çok fazla sorun yaşamadığını belirtmiştir. İnsanlara karşı yaklaşımın, içtenliğin önemine vurgu yapmışlardır. M3, kadın olmama rağmen mahallesindeki sorunlara karşı 7/24 işbaşı olduğunu altını çizmektedir.

Türk siyasal hayatı, erkek egemen bir yapıya sahip olduğundan siyasetin dili de ona göre şekillenmiştir. Seçim konuşmaları, siyasilerin söylemleri eril bir dil yapısını içerisinde barındırmaktadır. Bu durum, kadınların siyasete katılımı noktasında bir engel oluşturmakla birlikte zamanla birçok kadının söylemlerinin de ‘eril’ bir yapıya doğru evrildiği gözlemlenmektedir. Bu başlık altında kadın muhtarlar “siyasetin eril dilinin kadınlara uygun olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusunu yöneltilmiştir ve çoğu kadın muhtar eril dilin ne olduğunu anlayamamıştır, yazar tarafından açıklama yapılarak anlatılmıştır.

M1 “Eril dil muhtarlıkta çok kullanılmıyor. Siyasetin daha dışında kalan bir konumuz olduğu için bizi gündelik hayatta zorlamıyor. Ben muhtar olarak siyaset yapmıyorum, siyasi konulara

dahil olmuyorum ve olmamaya da çalışıyorum çünkü bize her partiden adaylar rahat bir şekilde gelebiliyor. Bizim görevimiz vatandaşlara hizmet etmek. Birine bir söz verdiğimde yapmak zorundayım o yüzden siyasetten uzak duruyorum.”

M3 ve M4 “Düşünüyorum, ben adapte oldum.”

M5 “Muhtarlık görevim boyunca siyaset yapmadım o yüzden eril dil kullanmadığım için de bilmiyorum.”

M6 “Burada sen kadınsın, “kadından muhtar mı olur” gibi bir şeyle karşılaşmadım ama şaşırıyorlar kadın muhtar olduğunu görünce ama davranışlarını hemen toparlıyorlar sonra. Ben her zaman kahvelerdeyim hiç olumsuz ve ters bir dille karşılaşmadım.”

M7 “Bir erkek rakip adayım var ve “muhtarlığa yakışan sen değilsin, yakışmayan yerinden kalksın koçum” dedi. Bir kadınla konuşulacak dil değil bu. Bu dil beni zorlamıyor, kendini bilmeyen insanlar her zaman oluyor. Erkeklerin yapısında var bu. Konuşmayı hitap etmeyi bilmiyorlar. Kadın için değil erkek muhtarlarda birbirine sert konuşuyorlar, böyle yapılmaz. Mahalleyi temsil edeceksem düzgünce etmeliyim. Kadın muhtar adayı rakibim var, oy toplamak kaldırımda için ip satıyor. Bu kadın muhtar olacak 13000 nüfusu temsil edecek, kolay mı yani! kâğıda bakacak, dilekçeye bakacak. Olmaması gereken şeyler. Ama bu işi kadınlar daha iyi yapıyor usul ve adap biliyoruz. Erkekler sor rengi pembe der ama kadınlar sıklamem pembe, pudra pembe, açık pembe deriz.”

M8 “Kişi önce kendini denetleyip daha sonra karşıya konuşmalıdır. Karşıdakini hakir görmeyeceksiniz. Ben orta yol bulmaya çalıştıkça karşımdaki kişi sert konuşmaya devam ettiğinde ‘karşında bir muhtar var ve düzgün konu’ diye uyarıyorum. Derdini güzelce anlatmasını ve orta yolu ya da ihtiyacı neyse onu bulmaya çalışıyorum. Bir hasta var ve her akşam bizde. Bağırırsa bir ihtiyacı olursa diye yalnız bırakmamaya çalışıyorum, mesela onun da çocuğa önümüzdeki seçimlere aday oldu. Ben muhtarlığımı evimde yapıyorum, belediye bana bir yer verdi ama istemedim. Benim mahallem beni çok iyi tanıdı. 1150 seçmenle ben göreve geldim. Şu anda 800 küsüre düştü. Kaynarcada üç mahalle var ve yarısı benim mahallem. Bana gelip ‘ağlıyoruz kimse duymuyor sen duyuyorsun bizi’ diyorlar kapım herkese açık. Jandarmada gelir poliste gelir herkesi ağırlıyorum evimde.”

M10 “Bence kadınlar siyasetin her alanında yer almalı. Ulu önderimiz biz Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkını verdi. Ne mutlu bize! Birçok Avrupa ülkesinden önce verilmiş bir haktır bu. İlk kadın muhtarımız gül esin hanımı da saygılarımla anıyorum. Geçen yıl Türkiye’nin tüm kadın muhtarları olarak aydın Nazi ilinde bulunan mezarını ziyaret etmiştik. Muhtarlık görevimi çok güzel yaptığımı düşünen mahalle sakinlerimden belediye başkanı adayı olmam için çok teklif aldım. Demek oluyor ki kadınlarımız siyasetle gün geçtikçe güven tazeliyor ve inşallah sayımız artacak.”

M6, başka bir soruya verdiği yanıt esnasında “Muhtar olmak, bir ailenin reisi olmak gibi bir şey. Evin içinde nasıl davranıyorsan muhtarlıkta öyle davranıyorsun. Ailenin ne ihtiyacı varsa birebir konuşuyorsun. Her ihtiyacı karşılamak benim görevim, taleplerini yapıyorum...”

Siyasetin dilinin erilliğinin kadın muhtarlar arasında farklı şekillerde değerlendirildiği görülmektedir. Bazı muhtarlar, siyasetin dilinin erilliğini kabul etmekle birlikte bu duruma adapte olduklarını da ifade

etmişlerdir. Ancak kadın muhtarların çoğunluğu açısından siyasetin dilinin eril olması bir sorundur ve siyaset yapma biçimine yakışmamaktadır. Dahası M8 gibi bazı kadın muhtarların siyasetin bu diline karşı tepki gösterdikleri de görülmektedir. M1 ve M5 ise muhtarlığın siyasetten ve eril dilden uzak olduğu vurgulamaktadır. Kadından muhtar olmaması ve kadının siyasete yakıştığından düşünülmemesi gibi ifadeler de erkekler tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Siyasetin eril dilinin yanında siyasal şiddet de siyasetle ilgilenen insanların karşı karşıya kaldıkları bir durumdur. Kadın muhtarlara yöneltilen “Siyasi yaşamınızda herhangi bir zorbalıkla karşı karşıya geldiniz mi? Geldiyse bu duruma karşı tutumunuz nasıl oldu?” sorusu ile siyasal yaşantılarında nasıl ve hangi şiddet ile karşılaştıkları değerlendirilmiştir.

M2 “Zorbalık olmadı ama bir kişiden küfür duydum telefonu kapattığını düşündü ama kapatmamıştı. Hayatın her konumunda böyle kişilerle karşılaşabiliyoruz. Komşumdu ben de onun gelinini aradım ve Bugüne kadar eşim bana küfür etmedi onun hakkı da yok buna dedim ondan oy almak için kibarlık yapıp bu durumu görmezden gelmedim. Bir kadın için bu durum oydan daha önemli.”

M10 “2 yıllık muhtardım, bir kişiye belediyeden kepçe lazım oldu. Belediye çalışanları da yoğunluktan hemen gelemediler. 3-4 gün gecikmeli oldu fakat bu hizmeti isteyen şahıs muhtarlığa gelip bana ve belediyeye hakaretler yağdırmıştı. Belediyenin ivedilikle yapmadığı iş için beni suçlamıştı. Oysa ben günde 2-3 defa yetkilileri aramıştım. Elimde bir sihirli değnek yok, maalesef. O sıralar daha acemiydim herhalde. Ağlayarak yetkiliye sitem edip, yalvarmıştım. “Ne olur, şu kepçeyi gönderin” diye (not: bugün geldiğinizde o kişinin apartmanındaydık). Tebligatlar biz muhtarlar için çok büyük sorumluluk. Postacı evde bulamadığı zaman kapıya muhtarınızdan alınız ibaresi yazan tebliğ yapıştırır. Telefon numarası varsa arayıp söylüyorum (tebligatlar Kanunu’na göre böyle bir zorunluluğumuz yok). Haber verdiklerimizin çoğu da gelip almıyor. Sanıyorlar ki onlar aldıktan sonra süreç başlayacak (icra vs. gibi) aslında muhtar teslim almak zorunda ve yasal süreç biz teslim aldığımızda başlıyor. Bir vatandaşımız kapıda tebliğ görmemiş, bende telefon numarasını bilmediğim için haber vermemiştim. Benim yüzümden mağdur olduğunu söyleyip bağırıp, çağırmıştı. Aslında ben Facebook, Messenger üzerinden bile o isim soy isimde birine mesaj göndermiştim fakat isim benzerliğiymiş. Anlayıp, dinlemeden beni suçlamıştı. Bu olaylar maalesef tüm muhtarlarımızın başına gelebiliyor.”

Çalışma kapsamında görüşme yapılan 10 kadın muhtardan 2’si sözlü şiddete uğradığını belirtirken 8 kadın muhtar, kendilerine yönelik herhangi bir şiddet vakası ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Sözlü şiddete uğrayan kadınların çoğunlukla küfür ve hakarete uğradıkları görülmüştür. Bu durumu da yine siyasetin eril dili ile bağdaştırmak mümkündür. Her iki olayda da sözlü şiddetin taraflarının erkek olması dikkat çekicidir. Yine de 10 kadın muhtarın çoğunluğunun zorbalığa maruz kalmadığının görülmesinden kaynaklı kadınların da muhtarlık statüsünde yer almasının önünü açmaktadır.

Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısı, kadını kamusal hayatta görünür olmaktan uzaklaştırmakta, daha çok ev olarak tabir edilen özel alana bağımlı kılmaktadır. Ev işlerinin yapılmasından çocukların bakımına kadarki birçok iş, kadından beklenmektedir. Bu durum, kadınların iş hayatına katılımını azaltmakla birlikte bunun yanında siyasetle de uğraşmalarını oldukça zor hale getirmektedir. Kadın muhtarlara yöneltilen “Özel yaşamınızla muhtarlık göreviniz arasındaki dengeyi kurmakta zorluk çekiyor musunuz?” sorusu ile özel hayatları ile muhtarlık arasında nasıl bir denge gözettilerini değerlendirilmiştir.

M1 “Çekmiyorum. Muhtar olduğumda yaş olarak da ileri bir yaşta olduğum için çocuğum zaten büyümüştü o yüzden muhtarlık yaparken ilk olarak çocuk bakmadığım için zorlanmadım. İkinci olarak da mahalleli beni esnaflıktan tanıdığı için daha rahat ettim.”

M2 “Biraz zor olabiliyor, evdekini buraya, buradakini eve yansıtılmak zorunda kalıyorsunuz. Biraz Pollyannacılık oynuyoruz çünkü güler yüzlü olmalıyız sonuçta. Benim özel yaşamımda karşılaştığım sorun muhtarlık görevimin önüne geçirmemeliyim. Böyle başarabiliyoruz. İlk başta zor olsa da artık dengeyi kurabiliyoruz.”

M4 “Çekmiyorum, kızım evli yanımda değil o yüzden sıkıntı yaşamadım.”

M6 “Benim sadece muhtarlığım var özel bir yaşamım yok. Görev sürem boyunca sadece üç gün izin aldım onu da görev yerimde geçirdim.”

M7 “Daha çok muhtarlığı düşünüyorum. Evim otel gibi.”

M8 “Ailem olmadı, çocuğum olmadı ama tüm imkanlarımı kendim aldım. Ben yurtdışından geldim ve Türk bayrağına hasretim. Belediye başkanından Türk bayrağı istedim ama ilk başkan bana hiçbir şey vermedi. Bayrağımı, direğimi kendim diktirdim, bilgisayarımı kendim aldım kameramı kendim aldım.”

M10 “Eşim emekli. Muhtarlıkta birlikte çalışıyoruz. Özel kalemim diyorum ona. Tabi ki bazen anlaşmazlık yaşıyoruz. Eşim ve kızlarım bazı konularda çok taviz vermemden şikayetçi. 7-24 telefonumun susmaması: sular ne zaman gelecek muhtarım, elektriğimiz kesildi muhtarım, çocuğuma köpek saldırdı muhtarım, sokağımda su patlağı var, çöpçüler bugün gelemedi, telefonumu bulup kiralık ev soranlar, 50 yıl sonra asker arkadaşını arayanlar, daha neler neler.. Hafta sonu tebligat almaya gelenler, bu yüzden hafta sonu da muhtarlığı açmak zorunda kalıyorum. Bende çok sabırlı bir insanım. Benim için sorun oluyor. Eşim belediye emeklisi olduğu için sağ olsun çok yardımcı oluyor. Her konuda bilinçli ve bilgisi var. Sabah 6-7 gibi bazen kalkıp baskın ve ev aramalarına gidiyoruz. O zaman biraz tedirgin oluyor ailem. Çelik yeleğimiz olmadığı için, sen arkadan gir diye tembihliyorlar. Şimdiye kadar 5 yıl içinde hiçbir sorun yaşamadım baskınlarda, inşallah bundan sonra da yaşamayız. Aslında kısacası özel yaşamımla muhtarlık arasında dengeyi sağladığımı düşünüyorum.”

Kadın muhtarların özel yaşam ve muhtarlık görevi arasında denge problemi çocuk durumuna göre değiştiğini görülmektedir. Çoğu kadın muhtar dengeyi kurabildiğini söylemektedir. Kimi muhtar kişisel yaşamını muhtarlığın önüne koyarak, kimi ise muhtarlığı özel yaşamının önünde koyarak bir şekilde bu dengeyi sağlamayı başarmıştır. Kadın muhtarların muhtarlık görevi ve özel hayatı ile denge kurması gerekirken erkek muhtarların böyle bir denge kurması zorunlu olmamaktadır. Geleneksel kadın rolleri kadınların çalışma hayatının, çocuk bakımının dahil arasındaki denge ayarlanarak hareket edilmesine sebep olmaktadır.

Muhtarların özlük haklarının yeterli olup olmaması, kadın muhtarlar açısından oldukça önemlidir. Özellikle çocuk sahibi muhtarlar açısından doğum izni, süt izni gibi güvencelerin var oluşu ve kullanılabilirliği kadınların muhtarlık kurumuna yönelik ilgisini artırabilmektedir.

M1 “Gençler için yeterli olmaz çocuk olduğunda izin yetersiz buluyorum. İzin hakkımız olmadığı için azalar bizimle dalga geçiyor. İzin hakkı olmadığı için onlar da aza olmak istemiyor. İşi olanları

aza olmaya ikna etmekte zorlanıyorum çünkü ve aza olanların da bazı isteklerini kendi maaşımdan karşılamak zorunda kalabiliyorum.”

M2 “Yeterli bulmuyorum, genişletilmeli. Toplantıda bu durumu dile getirdik ama daha bir şey olmadı. Doğum yaptım, dört gün izin kullanabildim. Yeterli olmadı tabi ki benim için, rapor alamadım, süt parası alamadım, izin hakkımız yok çünkü bizim aldığımız ücret maaş olarak değil ödenek olarak geçiyor.”

M10 “Ben muhtar seçildiğimde çok bir maaşımız yoktu. Muhtarlık binamızın masraflarını (elektrik, internet, kırtasiye, çay, kahve) onları ödüyordum. Asgari ücretle endekslenmesi çok iyi oldu. Ayrıca, BAĞ-KUR üzerinden primlerimiz de yatıyor (muhtar adayları da arttı). Doğum izni yok şu an. Ama gündemdeydi. Ayrıca muhtarın yıllık izni yok. Azalarımızdan birine vekalet veriyoruz. Kaç günlük olursa, o kadar bizim ödeneğimizden kesilip, azamıza yatıyor. İnşallah muhtarlara da yıllık izin onaylanır.”

M5 “Maaşın yeterli olduğunu düşünüyorum ama süt izni ve doğum iznini yetersiz buluyorum.”

Görüşülen tüm kadın muhtarlar özlük haklarını yetersiz bulmaktadır. Özellikle özlük haklarının yetersiz olduğunu dile getirenler; çocukları daha küçük yaşlarda olanlar ve doğum yapan kadın muhtarlardır. M2 bu durumu toplantılarda dile getirdiğini, doğum izni olmadığı için sadece 4 gün izin kullanabildiğini ifade etmiştir. Kadın muhtarlar azalar konusunda da izin olmadığı için zorluk çektiğinden bahsetmektedir.

Uluslararası örgütler, devletler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler siyasette kadın temsili artırmak için çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Geçmişten günümüzde kadınların temsil oranında -az da olsa- artış görülse de günümüzdeki rakamlar istenilen seviyede değildir. Muhtarlığa zihnen hazır olmuş, seçim kampanyası yönetmiş, muhtarlık seçimini kazanmış ve en az yaklaşık 5 yıldır da icra makamında olan kadın muhtarların kadınların siyasetteki temsilinin nasıl artırılacağına yönelik düşünceleri oldukça önemlidir. Bu başlık altında kadın muhtarlara yöneltilen “Kadınların yerel siyasetteki oranını artırmak için yapılması gerekenler nelerdir?” sorusu ile görevde olan kadın muhtarların konuya bakışları değerlendirilmiştir.

M2 “Kadınlar bireysel olarak cesur ve haklarının farkında olmalılar.”

M10 “Yerel siyasette kadınların başarısını göstermek için TV programlarında haber programlarında daha çok yer verilmeli, röportajlar yapılmalı. Başarılarımız zihinlerde kazanmalı ki ters düşünen birçok zihin değişmeli. Kadınlara güvenmeli ve desteklenmeli.”

M9 “Kadınlara öncülük verilmeli, yollar açılmalı.”

M7 “Biz kendi çabamızla kazanıyoruz. Kadınların ön plana çıkarılması gerekiyor. Eşim bana ilk dönem destek olmadı, ikinci dönem aday olmayı düşünüyorum ve önümüzdeki dönem için destekliyor çünkü yapabileceğimi gördü. Eşlerin bunu kabullenmesi gerekiyor, yanındayım desin istedim. Eşim sadece “muhtar olmak istiyor, olsun” dedi bana. Yanımda olduğunu hissetmedim. Hissetmek isterdim.

Ben sosyal medyayı da aktif kullanıyorum fakat kadeh fotoğrafı, yemek fotoğrafıyla gönderi atmıyorum, atamam. Özgürlüğümüz kısıtlı. Kimileri yapıyor ama biz muhtarlık kurumuna saygı duyuyoruz.

Bir olay olduğunda polis bizi sabah beşte bazen de gece üçte alıyor. Bu işin saati yok. Bir gün ve beni polis aldı ev araması için ama gece 4'te eve gittim ve sonraki gün oğlumun düğünü vardı. Herhangi bir arama muhtar olmadan yapılmıyor. Yine bir gece aramada iki evden ses çıkmadı gittim, ölü buldum. Kimsesi olmadığı için ben defnettim, akrabası sahip bile çıkmadı."

M8 "Gelir kapısı olarak görmeyecek, hizmetini yapacak. Ben parasız yaptım. Günümüzde kadınların eğitim düzeyi arttı, aydınlık oldu dayak vs. gibi olaylar olmuyor. Eğitim aydınlatıyor."

Kadınların siyasette temsil oranının artırılmasına yönelik kadın muhtarların yanıtları oldukça farklılık göstermektedir. M2 önce kadınların kendi haklarının farkında olması gerektiğini belirtirken M10 medyanın siyasetle uğraşan kadınlara daha çok yer vermesi gerektiğini belirtmekte, M8 ise bu işin gelir kapısı olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Verilen tüm yanıtlar kadınların siyasette görünürlüğünü artırıcı bir işleve sahiptir; ancak hiçbir kadın muhtarın kadınların toplumdaki rolüne, siyasetin eril diline, siyasi partilerin mevcut erkek egemen yapısına, finansman sorununa değinmemeleri de dikkat çekicidir.

Sonuç

Toplumsal kültürün etkisi ile kadınlar ve erkekler yaşamlarında kalıplaşmış rollerle ilerlemektedirler. Kadınlara yüklenen roller: yemek yapma, çocuk bakmak, yetiştirmek gibi aile içi rollerdir. Çeşitli kadın hareketlerine ve çabalarına rağmen kadınların toplum içi rolleri erkeklerle eşit seviyelere gelememiştir. Dünyada birçok ülkede hukuki anlamda eşitlik söz konusu olsa da temsili anlamda eşitliğin zayıf olduğu görülmektedir. Dünyada ve Türkiye'de kadınlar, bürokrasiden ekonomiye, genel siyasetten yerel siyasette kadar hayatın her alanında eksik temsile sahiptir. Yaşamın her kademesinde kadınlar erkek hegemonyasıyla karşı karşıya gelmektedir. Kadınlar, aile içinde sınırlı kaldığı rollerin dışına çıkmak istediklerinde, toplumsal önyargılar kadınların hedeflerinin önüne geçmektedir. Kadınların karar alma mekanizmalarında var olmaları, toplumda kadınlarla ilgili geleneksel önyargıyı kırma ve demokrasiyi güçlendirme noktasında önemli bir adımdır. Kadınların karar alma mekanizmalarında aktif olarak yer alması, kadınlarla ilgili toplumsal, geleneksel düşüncenin kalkmasını sağlarken, temsil oranlarının artması da demokrasiyi güçlendirecektir.

Bu araştırmada, Kırklareli'nde görev yapan kadın muhtarların yerel siyasete katılımı incelenmiştir. Araştırma, kadınların yerel siyasette yaşadığı zorluklar, karşılaştıkları engeller ve muhtarlık kurumunu tercih etme nedenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Kırklareli'ndeki kadın muhtarlar, genellikle toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği engellerle karşılaşsalar da yerel siyasette aktif rol alarak toplumlarına hizmet etmeye devam etmektedir.

Kadın muhtarların, muhtarlık görevini üstlenmelerinin sebeplerinden biri olarak, muhtarlık kurumunun siyasetten görece daha uzak bir alan olması sayılabilir. Bu nedenle, kadınlar, daha az engelle karşılaşarak bu göreve talip olabilmektedir. Ancak kadınlar, muhtarlıkta görev aldıklarında dahi cinsiyetlerinden kaynaklanan dezavantajlarla yüz yüze kalmakta, zaman zaman seçmenlerin ve toplumun cinsiyetçi yaklaşımlarına maruz kalmaktadır. Kadın muhtarlar, özellikle kadın seçmenler tarafından daha fazla destek görmektedir; zira kadın seçmenler, kadın muhtarların ihtiyaçlarını daha iyi anlayabileceğini düşünmektedirler.

Muhtarların, seçim kampanyası sürecinde finansman sorunu yaşamaması, çoğunlukla kendi maddi imkânlarıyla süreci yönetmeleri dikkat çekicidir. Bu, yerel siyasette kadınların maddi destek bulma

konusunda erkeklere oranla daha az sorun yaşadığını, ancak genel olarak siyaset sahnesinde daha büyük finansman ihtiyaçları olduğunda kadınların zorlandığını ortaya koymaktadır.

Kadın muhtarlar, görev süreleri boyunca mahallelerinde önemli hizmetler gerçekleştirmiştir. Eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal hizmetler gibi çeşitli alanlarda mahalle sakinlerine yönelik projeler ve çalışmalar yaparak aktif bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca kadın muhtarların, mahalle sakinleriyle güçlü bir iletişim kurarak sorunları çözüme konusunda başarılı oldukları görülmektedir. Ayrıca Kırklareli’nde görev yapmakta olan kadın muhtarları daha çok kadınların desteklediği açıktır.

Sonuç olarak, Kırklareli’nde görev yapan kadın muhtarlar, yerel siyasette kadınların temsili açısından önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların siyasette daha fazla yer alabilmeleri için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde desteklenmeleri gerekmektedir. Eğitim ve bilinçlenme, kadınların yerel siyasete daha fazla katılmalarını sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Kadınların siyasal alanda varlık göstermeye devam etmeleri, toplumsal gelişim ve demokrasi açısından kritik bir rol üstlenmektedir.

Siyasette, özellikle de yerel siyasette kadın temsil sorununa yönelik çözüm politikalarına bakıldığında öncelikle çeşitli ülkelerde uygulanan kadın kotasının ülkemizde mutlaka faaliyete geçirilmesi şarttır, özellikle büyük siyasi partiler, temsilin gerçekleşmesini sağlayan araç olması sebebiyle kadınların karar alma mekanizmalarına katılımında yapılan girişimleri desteklemesi gerekmektedir. Karar mekanizmalarında yer alan kadınların ve erkeklerin kadın sorunlarına ilişkin duyarlılık oluşturması gerekmektedir. Pozitif ayrımcılığın geliştirilmesi için uygulamalar yapılarak kadınların siyasete daha sıcak bakması sağlanmalıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinde eşitlik sağlanması için yerel yönetim politikalarının güçlendirilmesiyle yerelden merkeze doğru değişim ve dönüşüm söz konusu olacaktır. Kadın temsiline yaşanan sorunun; siyaset mekanizmasında yer alan aktörlerin (partilerin, siyasi parti başkanlarının, delegelerin vs.) inisiyatifine bırakılarak çözülemeyeceği yıllara ait oranlara bakıldığında görülmekte olup, bu konunun yasal altyapısının hazırlanması gerekmektedir. Siyasetin erkek egemen yapıdan çıkarılması, Mutlu’nun (2017) ifadesiyle siyasetin dilinin dönüştürülmesi kadınların temsil sorununun çözümü noktasında ilerleme sağlayacaktır. Siyasette kullanılan eril dile kadınlar ya adapte olmuş ya da adapte olmak için uğraşmaktadırlar. Ayrıca kadınların temsil sorununun sadece kadınların rakamsal oranlarının artırılması ile çözüme kavuşturulamayacağı, niteliksel açıdan donanımlı kadınların siyaset mekanizması içerisinde yer alması sağlanmalıdır. Nitekim belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliğine gösterilen kadın adayların önemli ölçüde ‘ev hanımlarından’ oluştuğu ve seçimlerde başarı sağlayamadığı bu konuda önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akyıldız, A. (2006). Muhtar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, 51-53.
- Arikboğa, E. (2002), *Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı*, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Birgül A. Güler ve Ayşegül Sabuktay (Haz.), TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi yayını, 167–176.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Biricikoğlu, H. (2013). Yerel Yönetimlerde Kadın Temsilinin Yetersizliği: Sakarya İlinde Yapılan Bir Araştırma, *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(3), 65- 96.

- Çadır, M. (2011). *Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM’de Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çadırcı, M. (1993). Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2(3), 3-11.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi, *Yasama Dergisi*, 10, 6-59.
- Güneş, M. (2009). *Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- IPU-UN Women 2023, Women in Politics Map 2023, <https://turkiye.un.org/en/22432-women-politics-map-2023>, Erişim Tarihi: 29.08.2024.
- İçişleri Bakanlığı. (2024a). Muhtar Bilgi Sistemi, <https://www.icisleri.gov.tr/bilgiteknolojileri/muhtar-bilgi-sistemi-projesi#:~:text=Muhtar%20Bilgi%20Sisteminin%20%C5%9Fuanki%20veri,Toplam%20Ba%C5%9Fvuru%20Say%C4%B1s%C4%B1%3A%20139.160>, Erişim Tarihi: 22.12.2024.
- İçişleri Bakanlığı. (2024b). Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, Erişim Tarihi: 22.12.2024.
- Kaşıkırık, A. ve Dokuzcan, H. (2022). Kadınların Yerel Yönetimlere Giriş Kapısı “Muhtarlık” Kurumu: Bir Kapı’da Sen Aç Kampanyası Örneği, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 4- 16.
- Kaşıkırık, A. vd. (2020). 2019 Yerel Seçimlerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Bakmak, https://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/KA.DER_Sivil-Dusun_Kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi: 10.09.2024).
- Kaypak, Ş. ve Kahraman, M. (2016). Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 298-315.
- Mutlu, A. (2012). Kadınların Siyasete Girme Yöntemi Olarak Mahalle Muhtarlığı, *Yerel Politikalar*, 1, 27-48.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Oruç, T. (2013). *Yerel Siyasette Temsil ve Katılım: Kadın Aktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parlak, B. (2020). *Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Değişim Yayınları.
- Sağıt, D. (2016). *Yerel Yönetimlerde Kadının Siyasal Katılımı: İzmir İli Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sallan Gül, S. (2007). 22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi?, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 1- 26.
- Sarısamam, S. (2023). Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı, 25, 1-14.

- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5(5), 89-103.
- Sezgin, S. (2019). Yerel Siyasette Kadın Temsili: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri: Kırklareli İli Örneğinde Bir Değerlendirme, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 8(2), 21-47.
- Şahin, M. ve Işık, E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 221-230.
- Şahin, Y. ve Asarkaya S. (2019). Mahalle Muhtarlığı Kurumunun Tarihi Gelişimi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 23- 32.
- Tekin, N. (2009). *Ev Kadınları ve Çalışan Kadınlar Arasında Siyasal Davranış Farklılıkları: Isparta Örnek Olay Araştırması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuna, O. ve İşlek, A. E. (2022). *Sadiye Hanım (1897-1951): Türkiye'nin İlk Kadın Belediye Başkanı, Cumhuriyet Döneminin Öncü Türk Kadınları*, Berikan Yayınevi.
- TÜİK. (2020). "Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2020", https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 03.09.2024).
- TÜİK. (2023). "İstatistiklerle Kadın, 2023" <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>, (Erişim Tarihi: 03.09.2024).

Extended Abstract

The aim of this study is to examine women's representation in local politics in Turkey through female neighborhood mukhtars in Kırklareli. The study was prepared using snowball sampling method, one of the qualitative research methods. The sample of the study consists of female neighborhood mukhtars serving in Kırklareli in the local election period of March 31, 2019-March 31, 2024. Within the scope of the study, a semi-structured interview form was prepared and interviews were conducted with 10 of the 12 female neighborhood headmen.

With the influence of collectivist culture, women and men progress in their lives with stereotypical roles. The roles assigned to women include domestic responsibilities such as cooking, childcare, and raising children. Despite various women's movements and efforts, women's roles in society have not reached equal levels with men. Although legal equality exists in many countries worldwide, representational equality remains weak. In both the world and Turkey, women are underrepresented in all areas of life, from bureaucracy to the economy, from general politics to local politics. At every level of life, women face male hegemony. When women try to step outside the limited roles assigned to them within the family, societal prejudices hinder their goals. Women's presence in decision-making mechanisms is a crucial step in breaking traditional prejudices about women and strengthening democracy. The active participation of women in decision-making processes will help eliminate traditional societal perceptions of women while increasing representation rates, thereby strengthening democracy.

One of the reasons why women take on the role of a village/neighborhood head (muhtar) is that the institution of muhtarlık is relatively more distant from politics. For this reason, women can pursue this position with fewer obstacles. However, even when women serve as muhtars, they still face disadvantages stemming from their gender and are sometimes subjected to sexist attitudes from voters and society. Female muhtars receive greater support, particularly from female voters, as women believe that female muhtars can better understand their needs.

It is noteworthy that muhtars do not face financial difficulties during their election campaigns and mostly manage the process with their own financial resources. This suggests that, in local politics, women face fewer challenges in securing financial support compared to men. However, when it comes to larger financial requirements in the broader political arena, women tend to struggle more. During their tenure, female muhtars have carried out significant services in their neighborhoods. They have played an active role by implementing projects and initiatives in various areas such as education, health, infrastructure, and social services for local residents. Additionally, female muhtars have been successful in solving problems by establishing strong communication with the community. It is also evident that female muhtars in Kırklareli receive greater support from women.

In conclusion, female muhtars serving in Kırklareli play a significant role in the representation of women in local politics. To increase women's participation in politics, they need support both at the individual and societal levels. Education and awareness-raising are crucial in encouraging women to participate more actively in local politics, while fostering awareness of gender equality is of great importance. The continued presence of women in the political sphere plays a critical role in social development and democracy.

When examining policy solutions to the issue of women's representation in politics, particularly in local politics, it is essential to implement gender quotas, as practiced in various countries. Large political parties, in particular, must support initiatives that facilitate women's participation in decision-making mechanisms, as they serve as key instruments in ensuring representation. Both women and men in decision-making positions must develop sensitivity toward women's issues. Implementing measures to promote affirmative action can encourage women to view politics more favorably. Strengthening local governance policies to achieve gender equality in societal roles will drive change and transformation from the local level to the central level.

Looking at historical data, it is evident that the issue of women's representation cannot be resolved solely at the discretion of political actors (such as parties, political party leaders, and delegates). Instead, it requires a solid legal

framework. Removing politics from its male-dominated structure and, as Mutlu (2017) states, transforming the language of politics will contribute to resolving the issue of women's representation. Women have either had to adapt to the masculine political language or have struggled to do so. Moreover, addressing women's representation issues cannot be achieved merely by increasing their numerical presence; it is essential to ensure that qualified and competent women are integrated into the political system. In fact, a crucial finding is that a significant portion of female candidates nominated for municipal and provincial council positions consists of "housewives" who fail to achieve electoral success.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanları
Research and Publication Ethics Statements

Benzerlik Oranı <i>Similarity Rate</i>	Çalışmanın intihal.net tarafından gerçekleştirilen taramada benzerlik oranı %11 olarak tespit edilmiştir. <i>The similarity rate of the article performed by intihal.net was determined as 11%.</i>
Tekrar Kullanım <i>Reuse</i>	Bu çalışma 13.12.2024 tarihinde Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında savunulmuş Yerel Siyasette Kadının Rolünü Kadın Muhtarlar Üzerinden Okumak: Kırklareli Örneği başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. <i>This study is derived from the master's thesis titled Examining the Role of Women in Local Politics Through Female Muhtars: The Case of Kırklareli, which was defended on 13.12.2024 in the Department of Political Science and Public Administration at the Institute of Social Sciences, Kırklareli University.</i>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Artificial Intelligence</i>	Çalışmada YZ teknolojilerinden yararlanılmamıştır. <i>AI technologies were not utilized in the study.</i>
Katkı Oranı <i>Contributions</i>	Bir tezden türetilmiş bir yayın olduğu için, sorumlu yazar tarafından yazılmış ve danışman tarafından yönlendirilmiştir. <i>Since it is a publication derived from a thesis, it was written by the corresponding author and guided by the supervisor.</i>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	Çıkar çatışması yoktur. <i>There is no conflict of interest.</i>
Destek/Teşekkür <i>Support/Acknowledgement</i>	Çalışma herhangi bir kurum, kişi veya projeden destek almamıştır. <i>The study did not receive support from any institution, person or project.</i>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	Kırklareli Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 15.04.2024 tarihli, E-35523585-199-119780 numaralı izin alınmıştır. <i>Permission dated 15.04.2024 and numbered E-35523585-199-119780 was obtained from Kırklareli University, Scientific Research and Publication Ethics Committee.</i>
Ölçek Kullanım İzni <i>Scale Use Permission</i>	Ölçek iznine gerek yoktur. <i>Scale permission is not required.</i>

Ek 1. Etik Onay Belgesi

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı : E-35523585-199-119780
Konu : Etik Kurul İzni Hk. (Zuhal CANGÖZ)

Sayın Zuhal CANGÖZ

İlgi : Etik Kurul Online Başvuru Formu.

İlgili başvuru gereği, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi Zuhal CANGÖZ'ün yürütmeyi planladığı **“Yerel Siyasette Kadının Rolünü Kadın Muhtarlar Üzerinden Okumak: Kırklareli Örneği”** adlı çalışması Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu tarafından incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda; Kurulumuzca çalışmanın etik açıdan sakınca içermediğine karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR
Kurul Başkanı

Adres: Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Kayalı Yerleşkesi
Telefon No : 0 2882129670 Fax No : 0 288 2129679
e-Posta : İnternet Adresi : <http://www.klu.edu.tr>
Kep Adresi : kirklareliuniversitesirektorlugu@hs01.kep.tr

Bilgi için :Seher USKE
Bilgisayar İşletmeni
Dahili No: